

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЗІНЧЕНКО ВАЛЕРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.14(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ДОСТАТНІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.М. Зінченко

Науковий керівник –
КОВАЛЬЧУК Сергій Олександрович,
доктор юридичних наук, доцент

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

Дисертація є першою в Україні, після набрання чинності КПК України 2012 року, кваліфікаційною науковою працею, в якій на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру розроблено й обґрунтовано концепцію достатності доказів у кримінальному провадженні.

У дисертації визначено сутність достатності доказів за допомогою виокремлення її сутнісних елементів, що дозволило розкрити онтологічні основи поняття цієї процесуальної властивості доказів. До числа сутнісних елементів достатності доказів запропоновано віднести: 1) вказана процесуальна властивість передбачає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів; 2) достатність доказів встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження; 3) вона встановлюється на конкретний момент кримінального провадження; 4) встановлення достатності доказів спрямоване на ухвалення відповідного процесуального рішення.

Надано авторське визначення поняття достатності доказів, під яким запропоновано розуміти їх системну процесуальну властивість, що відображає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, на конкретний момент кримінального

провадження з метою ухвалення відповідного процесуального рішення. Запропоновано авторську концепцію достатності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні.

Охарактеризовано систему процесуальних властивостей доказів, в якій, поряд із достатністю як їх системною процесуальною властивістю, виокремлено належність, допустимість і достовірність як їх індивідуальні процесуальні властивості. Розкрито зміст процесуальних властивостей доказів, доведено їх взаємозв'язок і взаємозалежність та встановлено місце достатності доказів у системі їх процесуальних властивостей.

Розкрито сформовані у доктрині кримінального процесу підходи до визначення поняття та структури предмета доказування і поняття меж доказування, на підставі чого сформовано авторський підхід до їх визначення.

Встановлено співвідношення достатності доказів і предмета кримінального процесуального доказування. Обґрунтовано, що взаємозв'язок предмета доказування з достатністю доказів полягає у тому, що він орієнтує суб'єкта прийняття рішення на встановлення у конкретному кримінальному провадженні на конкретний момент його здійснення певної системи обставин, які підлягають доказуванню. Кожна з цих обставин повинна бути встановлена за допомогою доказів, сукупність яких дозволяє підтвердити її наявність на момент ухвалення відповідного процесуального рішення. При цьому така сукупність доказів має бути отримана щодо кожної з обставин, що входить до предмета доказування. Достатність доказів, у свою чергу, уможливорює встановлення кожної з обставин, які підлягають доказуванню, що забезпечує законність, обґрунтованість і вмотивованість відповідного процесуального рішення.

Визначено співвідношення достатності доказів і меж кримінального процесуального доказування. Встановлено, що межі доказування чітко вказують на сукупність доказів, яка має бути отримана у конкретному кримінальному провадженні задля доведення обставин, що підлягають доказуванню. З однієї сторони, межі доказування дозволяють встановити за

допомогою отриманих доказів кожному з обставин, що підлягають доказуванню, а, з іншої сторони, вони забезпечують оперування на момент ухвалення відповідного процесуального рішення сукупністю доказів, достатньою для його постановлення.

Досліджено сформовані у доктрині кримінального процесу підходи до визначення поняття та системи стандартів доказування, на підставі чого сформовано авторський підхід до їх визначення. Охарактеризовано достатність доказів як неодмінну умову застосування стандартів доказування під час ухвалення відповідних процесуальних рішень та забезпечення їх дотримання, а також розкрито взаємозв'язок вказаної властивості доказів із кожним з основних стандартів формування рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення (стандартів «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом»).

Доведено, що достатність доказів забезпечує дотримання стандарту доказування «обґрунтована підозра» за рахунок підтвердження на основі наявних фактичних даних існування обґрунтованого припущення про вчинення особою кримінального правопорушення, необхідного для ухвалення процесуальних рішень про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, арешту майна, затримання особи і запобіжних заходів) та письмового повідомлення про підозру. Встановлено, що достатність доказів забезпечує дотримання стандарту доказування «достатня підстава» шляхом підтвердження на основі наявних фактичних даних наявності підстав, які дозволяють ухвалити процесуальне рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, арешту майна та запобіжних

заходів), про дозвіл на проведення обшуку та про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Обґрунтовано, що достатність доказів забезпечує дотримання стандарту доказування «поза розумним сумнівом» за рахунок підтвердження на основі наявних фактичних даних достовірного висновку про вчинення кримінального правопорушення обвинуваченим.

Розкрито механізм встановлення достатності доказів у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Розглянуто оцінку учасниками кримінального провадження доказів із точки зору їх достатності як неодмінну умову складання та подальшого подання клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зумовлену покладеним на них тягарем доказування та спрямовану на забезпечення обґрунтованості вказаного клопотання. Охарактеризовано процесуальний аспект встановлення достатності доказів слідчим суддею та її відображення у постановлюваних ним ухвалах про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Обґрунтовано необхідність нормативного уточнення кола обставин, які підлягають врахуванню слідчим суддею під час вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом і про відсторонення від посади. Із урахуванням норм КПК України, судової практики національних судів та ЄСПЛ і теоретичних підходів виокремлено особливості встановлення достатності доказів під час вирішення слідчим суддею питання про застосування запобіжних заходів.

Визначено особливості встановлення достатності доказів у ході повідомлення про підозру. Розглянуто оцінку слідчим, прокурором доказів із точки зору їх достатності як неодмінну умову повідомлення про підозру. Охарактеризовано достатність доказів у контексті кожної з підстав повідомлення про підозру, визначених ч. 1 ст. 276 КПК України, на підставі чого вказано на суперечливість ст. 177 і п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України та обґрунтовано доцільність виключення останньої з вказаних норм із кримінального процесуального закону. Удосконалено вимоги до змісту

письмового повідомлення про підозру за рахунок обґрунтування пропозиції щодо підтвердження наведених у ньому фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, доказами, оціненими слідчим, прокурором відповідно до ст. 94 КПК України.

Удосконалено доктринальне визначення поняття доказів, достатніх для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом його викладення з урахуванням сутнісних елементів достатності доказів з їх конкретизацією щодо повідомлення про підозру. Обґрунтовано, що докази виступають достатніми для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, якщо вони у своїй сукупності дозволяють слідчому, прокурору дійти на конкретний момент досудового розслідування однозначного висновку про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою та підтвердити за їх допомогою обставини, які підлягають доказуванню або мають значення для кримінального провадження.

Вказано на спрямованість нагляду прокурора у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням у ході повідомленні про підозру на перевірку наявності достатніх доказів, які підтверджують зміст підозри. Розкрито підстави зміни повідомлення про підозру у контексті встановлення слідчим, прокурором достатності/недостатності доказів. Встановлено, що підставою зміни повідомлення про підозру у разі непідтвердження його частини є встановлена слідчим, прокурором недостатність доказів для доведення вчинення підозрюваним окремих епізодів або дій. Підставою доповнення раніше врученого повідомлення про підозру є встановлення слідчим, прокурором достатніх доказів, які вказують на вчинення підозрюваним інших кримінальних правопорушень. Із урахуванням судової практики розкрито особливості встановлення достатності доказів слідчим суддею у ході постановлення ухвали за результатами розгляду скарги на повідомлення про підозру.

Визначено вплив достатності доказів на визначення форми закінчення досудового розслідування та розглянуто її як необхідну умову забезпечення

обґрунтованості процесуальних рішень сторони обвинувачення, що ухвалюються у зв'язку із закінченням досудового розслідування, а саме: обвинувального акта, у тому числі складеного у зв'язку із досягненням під час досудового розслідування угоди, клопотання про застосування примусових заходів медичного та виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності і постанови про закриття кримінального провадження.

Поділяється позиція вчених про необхідність на момент складання обвинувального акта повного встановлення за допомогою достатніх доказів обставин, які входять до предмета доказування. Обґрунтовано, що достатніми доказами в обвинувальному акті повинна однозначно встановлюватися не лише винуватість підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, але й інші обставини, які складають предмет доказування. Встановлено, що достатність доказів забезпечує отримання достовірного знання про кожну обставину, яка входить до предмета доказування у кримінальному провадженні, однозначне відображення кожної з вказаних обставин у змісті обвинувального акта і виключає можливість іншого її розуміння.

Удосконалено вимоги до змісту обвинувального акта за рахунок обґрунтування пропозиції щодо підтвердження наведених у ньому фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, доказами, оціненими прокурором відповідно до ст. 94 КПК України.

Розкрито особливості встановлення достатності доказів під час судового провадження у першій інстанції. Розглянуто достатність доказів як необхідну умову забезпечення обґрунтованості судових рішень, розкрито сукупність ознак, які характеризують обґрунтованість судового рішення, на підставі яких визначено її поняття.

Охарактеризовано зміст достатності доказів у контексті постановлення ухвал про обрання, зміну та скасування заходів забезпечення кримінального провадження як проміжних судових рішень та постановлення обвинувального та виправдувального вироків, ухвал про застосування примусових заходів

виховного та медичного характеру й ухвал про закриття кримінального провадження як кінцевих судових рішень. Визначено вимоги до обґрунтування кожного з вказаних процесуальних рішень.

Узагальнено коло випадків здійснення оцінки доказів із точки зору їх достатності сторонами кримінального провадження під час судового провадження у першій інстанції, до яких запропоновано віднести: 1) обґрунтування клопотання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) зміну прокурором обвинувачення, висунення ним нового обвинувачення та початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення; 3) виступи учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 364 КПК України, з промовами у судових дебатах і виступ обвинуваченого з останнім словом; 4) обґрунтування учасниками кримінального провадження клопотання про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами.

Визначено механізм встановлення достатності доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції. Охарактеризовано зміст достатності доказів у контексті неповноти судового розгляду та невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження як підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції. Удосконалено теоретичні напрацювання щодо змісту неповноти судового розгляду як підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції, зокрема з урахуванням узагальнення норм кримінального процесуального закону та сформованої на його основі судової практики обґрунтовано, що неповнота судового рішення зумовлена або невстановленням судом першої інстанції обставин, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, або обґрунтуванням ним судового рішення на основі недостатньої сукупності доказів.

Узагальнено коло процесуальних документів і дій сторін кримінального провадження, що відображають здійснювану ними оцінку доказів із точки зору

їх достатності під час апеляційного провадження, до числа яких запропоновано віднести: 1) апеляційні скарги, які подаються учасниками кримінального провадження, зазначеними у ч. 1 ст. 393 КПК України; 2) клопотання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження; 3) заперечення учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 393 КПК України, на апеляційну скаргу; 4) заяви учасників кримінального провадження про відмову від апеляційної скарги; 5) змінені та доповнені апеляційні скарги; 6) висловлені учасниками кримінального провадження доводи, викладені в апеляційних скаргах і запереченнях на них; 7) промови учасників кримінального провадження у судових дебатах.

Із метою вдосконалення нормативної моделі достатності доказів як їх процесуальної властивості запропоновано внести зміни і доповнення до КПК України шляхом закріплення поняття достатніх доказів (ст. 90-2), уточнення кола обставин, які підлягають врахуванню слідчим суддею під час вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом і про відсторонення від посади (п. 2 ч. 2 ст. 152, п. 2 ч. 2 ст. 157), а також підстав повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276, ч. 2 ст. 277) та вимог до змісту письмового повідомлення про підозру й обвинувального акта (ч. 2-1 ст. 291) тощо.

Ключові слова: достатність доказів, процесуальні властивості доказів, оцінка доказів, досудове розслідування, судове провадження.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Зінченко В.М. Встановлення достатності доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. № 50. Т. 3-2. С. 290-294.

2. Зінченко В.М. Поняття та сутність достатності як процесуальної властивості доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 290-296.

3. Зінченко В.М. Взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2019. № 7 (19). С. 130-136.

4. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 237-240. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/65.pdf.

5. Зінченко В. М. Достатність доказів у контексті підстав повідомлення про підозру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 1. Vol. 3. P. 320-324.

6. Зінченко В.М. Достатність у системі процесуальних властивостей доказів у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 липня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 99-102.

7. Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: перспективи нормативного закріплення поняття та змісту. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 2-3 серпня 2019 року). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 121-125.

8. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 9-10 серпня 2019 року). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 91-94.

SUMMARY

Zinchenko V.M. The sufficiency of evidences in criminal proceedings. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the scientific degree of the Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operational search activity. – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2020.

The dissertation is the first qualifying scientific work in Ukraine, after the entry into force the CPC of Ukraine from 2012, in which, on the basis of a complex analysis of problems of normative, legal and law enforcement nature, the concept of the sufficiency of evidences in criminal proceedings was developed and substantiated.

The essence of the sufficiency of evidences is defined in the dissertation by the separation of its essential elements, which allowed to reveal the ontological bases of the concept of this procedural property of the evidences. Among the essential elements of the sufficiency of evidences it is proposed to include: 1) this procedural property presupposes the presence of a set of proper, admissible and reliable evidences; 2) the sufficiency of evidences is established on the basis of the internal conviction of the subject of proof, which is based on a comprehensive, complete and impartial examination of all circumstances of the criminal proceedings; 3) it is established at the specific moment of criminal proceedings; 4) establishing of the sufficiency of evidences is aimed to making the appropriate procedural decision.

The author defines of the notion of the sufficiency of evidences is provided as their systemic procedural property, which reflects the presence of a set of proper, admissible and reliable evidences and is established on the basis of the internal conviction of the subject of proof, which is based on a comprehensive, complete and impartial examination of all circumstances of the criminal proceedings at the specific moment of criminal proceedings for the purpose of making the appropriate

procedural decision. The author's conception of the sufficiency of evidences as their procedural property in criminal proceedings is offered.

The system of procedural properties of evidences is characterized, in which, along with the sufficiency as their systemic procedural property, the relevance, admissibility and reliability as their individual procedural properties are distinguished. The content of the procedural properties of the evidences is revealed, their interrelation and interdependence are proved and the place of the sufficiency of evidences in the system of their procedural properties is established.

The approaches to determining of the concept and structure of the subject of proof and the concept of the limits of proof formed in the doctrine of the criminal process is revealed, on the basis of which the author's approach to their definition is formed.

The relationship between the sufficiency of evidences and the subject of the criminal procedural proof is established. It is substantiated that the relationship between the subject of proof and the sufficiency of evidences is that it orients the subject of decision-making to establish in a particular criminal proceeding at a particular moment of its implementation a certain system of circumstances to be proved. Each of these circumstances must be established by means of evidences, the totality of which confirms its existence at the moment of adoption of the relevant procedural decision. In this case, such set of evidences must be obtained for each of the circumstances included in the subject of proof. The sufficiency of evidences, in turn, makes it possible to establish each of circumstances to be proved, and this ensures the legality, validity and motivation of the relevant procedural decision.

The relationship between the sufficiency of evidences and limits of the criminal procedural proof is established. It is established that limits of proof clearly indicate the set of evidences that must be obtained in a particular criminal proceeding in order to prove the circumstances to be proved. On the one hand, limits of proof allow to establish with the help of the received evidences each of the circumstances to be proved, and, on the other hand, its provide operation at the moment of adoption of the relevant procedural decision by set of evidences sufficient for its decision.

The approaches to the definition of the concept and the system of standards of proof formed in the doctrine of the criminal process is investigated, on the basis of which the author's approach to their definition is formed. The sufficiency of evidences is described as an indispensable condition for the application of standards of proof during adopting appropriate procedural decisions and ensuring of their observance, as well as the correlation of this property of evidences with each of the basic standards of formation of the level of conviction necessary for making the relevant procedural decision (standards «reasonable suspicion», «sufficient reason» and «beyond reasonable doubt») is revealed.

It is proved that the sufficiency of evidences ensures compliance with the standard of proof «reasonable suspicion» by confirming on the basis of available factual data the existence of a reasonable assumption that a person has committed a criminal offense necessary to make procedural decisions about the application of a number of measures to ensure criminal proceedings (temporary restriction on the exercise of a special right, removal from office, temporary removal of a judge from the administration of justice, seizure of property, detention and precautionary measures) and a written notice of suspicion. It is established that the sufficiency of evidences ensures compliance with the standard of proof «sufficient grounds» by confirming on the basis of available evidences the existence of grounds that allow a procedural decision to apply a number of measures to ensure criminal proceedings (summons by investigators, prosecutors, judicial summons, temporary restriction on special rights and temporary seizure of documents certifying the use of a special right, removal from office, temporary access to property and documents, temporary seizure of property, seizure of property and precautionary measures), permission to search and permission to conduct covert investigative (search) actions. It is substantiated that the sufficiency of evidences ensures compliance with the standard of proof «beyond a reasonable doubt» by confirming on the basis of available factual data a reliable conclusion about the commission of a criminal offense by the accused.

The mechanism of establishing the sufficiency of evidences in the course of application of measures of ensuring criminal proceedings is revealed. The evaluation

of the participants of criminal proceedings from the point of view of their sufficiency is considered as an indispensable condition for drawing up and further filing a petition for the application of measures of ensuring criminal proceedings, conditioned on the burden of proof imposed on them and aimed at ensuring the validity of the this petition is considered. The procedural aspect of establishing the sufficiency of evidences by the investigating judge and its reflection in the decisions for the application of measures of ensuring criminal proceedings that are decided by him are characterized. The necessity of normative clarification of the range of circumstances to be considered by the investigating judge in deciding the issue of temporary restriction in the use of a special right and removal from office is substantiated. Taking into account the rules of criminal procedural law, the jurisprudence of national courts and the ECHR and theoretical approaches, the peculiarities of establishing the sufficiency of evidences during the decision by the investigating judge on the issue of preventive measures are singled out.

The peculiarities of establishing the sufficiency of evidences during the suspicion notification are identified. The evaluation by the investigator, prosecutor of evidences from the point of view of its sufficiency is considered as an indispensable condition for the notification of suspicion. The sufficiency of evidences in the context of each of the grounds for the suspicion notice specified in part 1 of article 276 of the CPC of Ukraine is described, on the basis of which the contradiction of article 177 and paragraph 2 of part 1 of article 276 of the CPC of Ukraine is referred and it is reasonable to exclude the last of the mentioned norms from the criminal procedural law. The requirements for the content of a suspicion report is improved by substantiating a proposal to confirm the factual circumstances of a criminal offense cited in it, which the person is suspected of committing, by evidences assessed by the investigator, prosecutor in accordance with article 94 of the CPC of Ukraine.

The doctrinal definition of the evidences sufficient for suspicion of committing a criminal offense is improved by presenting it taking into account the essential elements of the sufficiency of evidences with their specification regarding the notification of suspicion. It is substantiated that the evidences is sufficient to suspect

a person of committing a criminal offense, if they together allow the investigator, prosecutor to reach at specific moment of pre-trial investigation of an unequivocal conclusion about the commission of a criminal offense by a particular person and to confirm with their help circumstances which are subject to proof or have value for criminal proceedings.

The direction of the prosecutor's supervision in the form of procedural guidance of pre-trial investigation during the notification of suspicion to check the presence of sufficient evidences confirming the suspicion is indicated. The reasons for changing the suspicion report in the context of establishing by the investigator, prosecutor the sufficiency/insufficiency of evidences are revealed. It is established that the reason for changing the notice of suspicion in case of non-confirmation of its part is the insufficiency of evidences established by the investigator or prosecutor to prove that the suspect committed certain episodes or actions. The basis for supplementing a previously served notice of suspicion is the establishment by the investigator or prosecutor of sufficient evidences indicating that the suspect has committed other criminal offenses.

Considering the jurisprudence, the peculiarities of establishing the sufficiency of evidences by an investigating judge in the course of decision making on the basis of results of the consideration of a complaint against a suspicion report are revealed.

The effect of the sufficiency of evidences on determining the form of the end of the pre-trial investigation is determined and it is considered as a necessary condition for ensuring the validity of the procedural decisions of the prosecution side to be taken in connection with the end of the pre-trial investigation, namely: an indictment, including one made in connection with the achievement during the pre-trial investigation of the agreement, a petition for the use of compulsory measures of medical and educational character, a petition for release of a person from criminal responsibility and a resolutions to close of criminal proceedings.

The position of scientists on the need at the time of the indictment to fully establish with sufficient evidences the circumstances that are the subject of proof. It is substantiated that sufficient evidences in the indictment should unequivocally

establish not only the guilt of the suspect in the commission of a criminal offense, but also other circumstances that constitute the subject of proof. It is established that the sufficiency of evidences ensures reliable knowledge of each circumstance that is part of the subject of proof in criminal proceedings, unambiguous reflection of each of these circumstances in the content of the indictment and excludes the possibility of another understanding.

The requirements for the content of the indictment is improved by substantiating a proposal to confirm the factual circumstances of the criminal offense cited in it, which the prosecutor considers established, by evidences assessed by the prosecutor in accordance with article 94 of the CPC of Ukraine.

The peculiarities of establishing the sufficiency of evidences during trial at first instance are revealed. The sufficiency of evidences is considered as a necessary condition for ensuring the validity of court decisions, and the set of features that characterize the validity of a court decision on the basis of which its concept is defined.

The content of the sufficiency of evidences in the context of the decree of a decision on the election, amendment and cancellation of measures of ensuring criminal proceedings as interim judgments and a guilty or acquittal verdict, a decision about the application of compulsory measures of medical or educational character, a decision about the close of criminal proceedings as final court decisions is characterized. Requirements for substantiation of each of this procedural decisions are defined.

The cases of evaluation of the evidences in terms of their sufficiency by the sides of the criminal proceedings during the trial at first instance are summarized and they are proposed to include: 1) the substantiation of the petition for election, modification or cancellation of measures of ensuring criminal proceedings; 2) the changing the prosecution by the prosecutor, bringing him a new prosecution and initiating proceedings against the legal entity during the trial, the prosecutor's refusal to support the state prosecution; 3) the performances of participants of criminal proceedings referred to in part 1 of article 364 of the CPC of Ukraine, with speeches

in the court debates and performance of the accused with the last word; 4) the substantiate by the participants of criminal proceedings the petition to resume finding out the circumstances established during the criminal proceedings and to verify them with evidences.

The mechanism for establishing the sufficiency of the evidences during the proceedings in the court of appeal is determined. The content of the sufficiency of the evidences in the context of incompleteness of court proceedings and inconsistency of the court's conclusions, set out in the court decision, to the actual circumstances of the criminal proceedings, as a grounds for the annulment or change of court decision by the court of appeal is characterized. The theoretical work regarding the content of incompleteness of judicial proceedings as grounds for annulment or change of a court decision by a court of appeal is improved, in particular, taking into account the generalization of norms of criminal procedural law and jurisprudence formed on their basis, it is substantiated that the incompleteness of a court decision is predetermined by the non-determination by the court of the first instance of the circumstances constituting the subject of proof in criminal proceedings or by the substantiation of the court decision on the basis of insufficient totality of evidences.

The range of procedural documents and actions of the sides of the criminal proceedings, which reflect their assessment of the evidences in terms of their sufficiency during the appeal proceedings, are summarized, and among them it is proposed to include: 1) the appeals lodged by participants in criminal proceedings referred to in part 1 of article 393 of the CPC of Ukraine; 2) the petition for election, modification or cancellation of measures of ensuring criminal proceedings; 3) the objections of the participants of criminal proceedings referred to in part 1 of article 393 of the CPC of Ukraine, on appeal; 4) the statements of the participants of criminal proceedings on the rejection of the appeal; 5) the modified and supplemented appeals; 6) the arguments of the participants of criminal proceedings, stated in the appeals and their objections; 7) the speeches of participants of criminal proceedings in court debates.

With a view to improve the regulatory model of the sufficiency of evidences as their procedural property, it is proposed to make changes and additions the CPC of Ukraine, which clarify the notion of the sufficiency of evidences by consolidating the notion of sufficient evidences, to clarify the range of circumstances to be taken into account by the investigating judge in deciding the issue of temporary restriction in the use of a special right and removal from office, to specify the grounds of the notice of suspicion and requirements for the contents of the suspicion report and the indictment etc.

Keywords: sufficiency of evidences, procedural properties of evidences, evaluation of evidences, pre-trial investigation, court proceedings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Зінченко В.М. Встановлення достатності доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. № 50. Т. 3-2. С. 290-294.

2. Зінченко В.М. Поняття та сутність достатності як процесуальної властивості доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 290-296.

3. Зінченко В.М. Взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія Право. 2019. № 7 (19). С. 130-136.

4. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 237-240. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/65.pdf.

5. Зінченко В. М. Достатність доказів у контексті підстав повідомлення про підозру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 1. Vol. 3. P. 320-324.

6. Зінченко В.М. Достатність у системі процесуальних властивостей доказів у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних*

відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 липня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 99-102.

7. Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: перспективи нормативного закріплення поняття та змісту. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 2-3 серпня 2019 року).* Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 121-125.

8. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 9-10 серпня 2019 року).* Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 91-94.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	13
1.1. Поняття і сутність достатності як процесуальної властивості доказів	13
1.2. Достатність доказів у системі їх процесуальних властивостей	28
1.3. Співвідношення достатності доказів та предмета і меж кримінального процесуального доказування	49
1.4. Взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування	66
РОЗДІЛ 2. ВСТАНОВЛЕННЯ ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	80
2.1. Достатність доказів у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження.....	80
2.2. Достатність доказів у ході повідомлення про підозру	96
2.3. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування	113
РОЗДІЛ 3. ВСТАНОВЛЕННЯ ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	132
3.1. Достатність доказів під час судового провадження у першій інстанції	132
3.2. Достатність доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції	158
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187
ДОДАТКИ	216

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВП – відділ поліції

ВС – Верховний Суд

ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ГПК – Господарський процесуальний кодекс

ГУНП – головне управління Національної поліції

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КАС – Кодекс адміністративного судочинства

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КС – Конституційний Суд

СВ – слідчий відділ

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Неодмінною умовою здійснення кримінального провадження виступає виконання його завдань, визначених ст. 2 КПК України. Одним із них є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Виконання зазначеного завдання здійснюється шляхом кримінального процесуального доказування, яке включає в себе збирання, перевірку, оцінку та використання доказів.

Оцінка доказів як один з етапів кримінального процесуального доказування спрямована на встановлення належності, допустимості та достовірності кожного доказу та достатності їх сукупності, що, з однієї сторони, вказує на дотримання порядку збирання та перевірки доказів, а, з іншої, – забезпечує можливість їх подальшого використання у кримінальному провадженні. Вирішення питання про достатність доказів передбачає надання оцінки наявній системі належних, допустимих і достовірних доказів, які необхідні для встановлення обставин, що підлягають доказуванню, перебувають у взаємозв'язку для прийняття відповідних процесуальних рішень і забезпечують законність, обґрунтованість та вмотивованість останніх.

У зв'язку з цим істотного значення набуває визначення кола як теоретичних питань, що стосуються поняття та сутності достатності доказів, її місця у системі процесуальних властивостей доказів, співвідношення з предметом і межами доказування та взаємозв'язку зі стандартами доказування, так і практичних проблем, пов'язаних зі встановленням достатності доказів під час досудового розслідування та судового провадження, а також розробка шляхів розв'язання існуючих проблем.

У доктрині кримінального процесу до дослідження теоретичних і практичних аспектів проблематики достатності доказів як їх процесуальної властивості зверталися Ю.П. Аленін, Н.Р. Бобечко, І.В. Гловюк, С.В. Гнатенко, В.Г. Гончаренко, В.О. Гринюк, Ю.М. Грошевий, М.В. Дєєв, В.А. Завтур, В.С. Зеленецький, О.В. Капліна, С.О. Ковальчук, Р.В. Костенко, М.О. Кочкіна, Г.Р. Крет, Т.В. Лукашкіна, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, С.М. Сівочек, С.М. Стахівський, А.С. Степаненко, М.М. Стоянов, В.І. Теремецький, О.О. Торбас, О.В. Фараон, Ф.В. Чирков, С.А. Шейфер, О.Г. Шило та інші вітчизняні і зарубіжні вчені.

Незважаючи на істотний внесок науковців у розробку проблематики достатності доказів, значна кількість її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні розкрита недостатньо повно або не отримала однозначного вирішення. Це стосується як теоретичних аспектів вказаної проблематики (зокрема, сутності достатності доказів та взаємозв'язку вказаної їх процесуальної властивості зі стандартами доказування), так і її практичних аспектів (зокрема, механізму встановлення достатності доказів у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження, повідомлення про підозру, закінчення досудового розслідування, а також особливостей встановлення цієї процесуальної властивості доказів під час судового провадження у першій інстанції та провадження у суді апеляційної інстанції), які потребують комплексного дослідження з позиції нових теоретико-правових підходів.

Викладене зумовлює актуальність комплексного наукового дослідження теоретичних і практичних аспектів проблематики достатності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження ґрунтується на основних положеннях Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015, Національної стратегії у

сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015, Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р.

Дисертацію виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні концепції достатності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні на основі комплексного аналізу проблем правотворчого та правозастосовного характеру, а також внесенні науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття достатності доказів і механізму її встановлення під час досудового розслідування та судового провадження.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання:
охарактеризувати систему процесуальних властивостей доказів, розкрити їх зміст і встановити місце у ній достатності доказів;

розкрити сутність достатності доказів як їх процесуальної властивості, визначити на цій основі її поняття і запропонувати авторську концепцію достатності доказів у кримінальному провадженні;

визначити співвідношення достатності доказів та предмета і меж кримінального процесуального доказування;

встановити взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні;

розкрити механізм встановлення достатності доказів у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

визначити особливості встановлення достатності доказів у ході повідомлення про підозру;

охарактеризувати механізм встановлення достатності доказів у ході закінчення досудового розслідування;

розкрити особливості встановлення достатності доказів під час судового провадження у першій інстанції;

визначити механізм встановлення достатності доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції;

розробити науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття достатності доказів і механізму її встановлення під час досудового розслідування та судового провадження.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають під час встановлення достатності доказів у ході досудового розслідування та судового провадження.

Предметом дослідження є достатність доказів у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Дисертація ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, обраних з урахуванням мети та завдань дослідження, його об'єкта і предмета. Застосування системно-структурного методу забезпечило розкриття сутності достатності доказів (підрозділ 1.1), встановлення її місця у системі процесуальних властивостей доказів (підрозділ 1.2), визначення співвідношення достатності доказів та предмета і меж кримінального процесуального доказування (підрозділ 1.3) та встановлення її взаємозв'язку зі стандартами доказування (підрозділ 1.4). Звернення до структурно-функціонального методу дозволило визначити механізм встановлення достатності доказів під час досудового розслідування, судового провадження у першій інстанції та провадження у суді апеляційної інстанції (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). За допомогою формально-юридичного методу сформульовано

визначення понять «достатність доказів», «належність доказів», «допустимість доказів», «достовірність доказів», «предмет доказування», «межі доказування» (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3), а також інших понять, авторське визначення яких наводиться у дисертації. Соціолого-правовий метод використовувався під час дослідження емпіричної бази, проведення анкетування практичних працівників та аналізу його результатів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Метод теоретико-правового моделювання дозволив обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття достатності доказів і механізму її встановлення у кримінальному провадженні (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3).

Нормативну основу дисертації становлять: Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти кримінального та кримінального процесуального законодавства України.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних вчених у галузі кримінального, кримінального процесуального права та криміналістики.

Емпіричну базу дослідження становлять: рішення ЄСПЛ, рішення КС України, постанови ВС, постанови Пленуму ВС України, листи ВССУ, матеріали понад 100 кримінальних проваджень, результати проведеного узагальнення судової практики, у ході якого опрацьовано понад 300 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, результати анкетування 38 суддів місцевих та апеляційних судів, 42 слідчих, 28 прокурорів і 32 адвокатів центрального і західного регіонів України (усього 140 респондентів).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні, після набрання чинності КПК України 2012 року, кваліфікаційною науковою працею, в якій на основі комплексного аналізу проблем правотворчого та правозастосовного характеру розроблено й обґрунтовано концепцію достатності доказів у кримінальному провадженні.

За результатами проведення дослідження сформульовані такі найважливіші положення, що містять наукову новизну:

вперше:

охарактеризовано достатність доказів як неодмінну умову застосування стандартів доказування під час ухвалення відповідних процесуальних рішень та забезпечення їх дотримання, а також розкрито взаємозв'язок вказаної властивості доказів із кожним з основних стандартів формування рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення (стандартів «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом»);

розкрито вплив достатності доказів на визначення форми закінчення досудового розслідування та розглянуто її як необхідну умову забезпечення обґрунтованості процесуальних рішень сторони обвинувачення, що ухвалюються у зв'язку із закінченням досудового розслідування, а саме: обвинувального акта, у тому числі складеного у зв'язку із укладенням під час досудового розслідування угоди, клопотання про застосування примусових заходів медичного та виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності і постанови про закриття кримінального провадження;

узагальнено коло випадків здійснення оцінки доказів із точки зору їх достатності сторонами кримінального провадження під час судового провадження у першій інстанції та розкрито механізм її встановлення у кожному з наведених випадків;

узагальнено коло процесуальних документів і дій сторін кримінального провадження, що відображають здійснювану ними оцінку доказів із точки зору їх достатності під час апеляційного провадження та розкрито механізм її встановлення на момент складання відповідних процесуальних документів і вчинення відповідних процесуальних дій;

удосконалено:

вимоги до змісту письмового повідомлення про підозру за рахунок обґрунтування пропозиції щодо підтвердження наведених у ньому фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, доказами, оціненими слідчим, прокурором відповідно до ст. 94 КПК України;

доктринальне визначення поняття доказів, достатніх для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом врахування у ньому сутнісних елементів достатності доказів та її взаємозв'язку з предметом доказування;

вимоги до змісту обвинувального акта за рахунок обґрунтування пропозиції щодо підтвердження наведених у ньому фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, доказами, оціненими прокурором відповідно до ст. 94 КПК України;

теоретичні напрацювання щодо змісту неповноти судового розгляду як підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції, зокрема з урахуванням узагальнення норм кримінального процесуального закону та сформованої на його основі судової практики обґрунтовано, що неповнота судового рішення зумовлена або невстановленням судом першої інстанції обставин, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, або обґрунтуванням ним судового рішення на основі недостатньої сукупності доказів;

дістало подальшого розвитку:

доктринальні підходи до визначення сутності достатності доказів, зокрема на основі аналізу наведених вченими визначень поняття цієї процесуальної властивості доказів встановлено коло покладених в основу кожного з них її сутнісних елементів, уточнено їх з урахуванням норм кримінального процесуального закону та визначено шляхом наведення переліку;

наукові підходи стосовно доцільності нормативного закріплення у кримінальному процесуальному законі поняття достатності доказів, зокрема

сформовано авторський підхід до визначення кола аспектів, які підлягають врахуванню під час розробки відповідних доповнень до КПК України;

наукові положення щодо взаємозв'язку достатності доказів і меж доказування, зокрема наведені вченими позиції узагальнено шляхом виокремлення двох підходів: статичного (з точки зору якого межі доказування дозволяють встановити за допомогою отриманих доказів кожен з обставин, що підлягають доказуванню) та динамічного (з точки зору якого межі доказування забезпечують оперування на момент ухвалення відповідного процесуального рішення сукупністю доказів, достатньою для його постановлення).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем доказування (Акт Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» від 20.11.2019 р.);

правотворчій діяльності – для удосконалення КПК України у частині визначення поняття достатності доказів і механізму її встановлення під час досудового розслідування та судового провадження;

правозастосовній діяльності органів досудового розслідування, адвокатів і судів – у ході здійснення досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні;

навчальному процесі – при підготовці лекцій і проведенні різних видів занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес» і «Практика складання процесуальних документів у кримінальних справах» (Акт Приватного вищого навчального закладу «Університет Короля Данила» від 28.11.2019 р.).

Апробація результатів дисертації. Положення і висновки дисертації обговорювалися на засіданні кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження оприлюднено на 3 міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: міжнародній науково-практичній конференції «Правове

регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 26-27 липня 2019 року), міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 2-3 серпня 2019 року), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 9-10 серпня 2019 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 8 публікаціях, у тому числі 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні з юридичного напрямку, тезах 3 доповідей та наукових повідомлень на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (272 найменування) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 231 сторінку, з яких основний текст – 186 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Поняття і сутність достатності як процесуальної властивості доказів

Сутність являє собою онтологічну категорію, яка дозволяє охарактеризувати визначальне у тому або іншому об'єкті наукового пізнання. У філософії сутність характеризується як категорія онтології на позначення внутрішнього, сукупність істотних властивостей предмета, без яких він існувати не може [250, с. 623]. Із позиції філософії сутність являє собою головне, визначальне у предметі, що зумовлене глибинними зв'язками і тенденціями розвитку та пізнається на рівні теоретичного мислення [34, с. 1417]. Із урахуванням цього, сутність будь-якого об'єкта наукового пізнання, у тому числі й достатності доказів, виступає його невід'ємною якістю, яка через встановлення визначальних рис, внутрішніх зв'язків і закономірностей розвитку цього об'єкта відображає його зміст. Відповідно, виокремлення сутнісних елементів достатності доказів як об'єкта наукового пізнання дозволяє розкрити онтологічні основи його поняття.

Законодавець у нормах кримінального процесуального закону вказує на обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду встановити на момент ухвалення відповідного процесуального рішення достатність доказів (ч. 1 ст. 94 КПК України), але не визначає поняття та сутність цієї процесуальної властивості доказів. Відсутність їх нормативного закріплення виступає наслідком незастосування законодавцем системного підходу до врегулювання доказування у процесуальних кодексах. Зокрема, викладаючи на основі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII у новій редакції ГПК України, КАС України і

ЦПК України [180], законодавець включив до них статтю «Достатність доказів». Зміст цієї статті є ідентичним у всіх вказаних процесуальних кодексах і включає в себе, по-перше, поняття достатніх доказів, під якими законодавець розуміє докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування (ч. 1 ст. 79 ГПК України, ч. 1 ст. 76 КАС України і ч. 1 ст. 80 ЦПК України), а, по-друге, вказівку на механізм встановлення цієї процесуальної властивості доказів: питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання (ч. 2 ст. 79 ГПК України, ч. 2 ст. 76 КАС України і ч. 2 ст. 80 ЦПК України) [49; 103; 254]. Проте, до КПК України відповідні зміни у частині визначення поняття та сутності достатності доказів законодавцем не були внесені.

У доктрині кримінального процесу поняття та сутність достатності доказів не знайшли однозначного розуміння, що значною мірою зумовлюється відсутністю їх нормативного визначення. Визначення поняття достатності доказів, які наводяться вченими, ґрунтуються на виокремлюваних ними сутнісних елементах вказаної процесуальної властивості доказів, але, водночас, науковці висловлюють доволі відмінні підходи до окреслення їх кола та змісту.

Так, М.В. Деєв відзначає, що достатність доказів передбачає наявність у кримінальному провадженні такої сукупності доказів, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у достовірному встановленні обставин, що мають значення для кримінального провадження [61, с. 72]. Відповідно, наведений вченим підхід ґрунтується на виокремленні трьох сутнісних елементів достатності доказів: 1) вказана процесуальна властивість передбачає наявність у кримінальному провадженні сукупності доказів; 2) така сукупність доказів зумовлює формування у суб'єкта доказування внутрішньої переконаності; 3) така сукупність доказів призводить до достовірного встановлення суб'єктом доказування обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Схожий підхід до окреслення кола сутнісних елементів достатності доказів відстоює М.О. Кочкіна, на думку якої достатність доказів являє собою сукупність належних, допустимих, достовірних доказів, яка визначається за внутрішнім переконанням посадової особи кримінального судочинства та необхідна для встановлення дійсних обставин злочину і постановлення законних, обґрунтованих і вмотивованих рішень у процесі досудового та судового провадження у кримінальній справі [117, с. 55]. Таким чином, пропоноване вченою визначення достатності доказів також охоплює три сутнісних елементи цієї процесуальної властивості доказів: 1) вона передбачає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів; 2) така сукупність доказів визначається за внутрішнім переконанням суб'єкта доказування; 3) така сукупність доказів виступає необхідною для встановлення обставин кримінального правопорушення й ухвалення законних, обґрунтованих і вмотивованих процесуальних рішень.

Дещо інакше до визначення сутнісних елементів достатності доказів підходять Р.В. Костенко та М.М. Стоянов. Так, Р.В. Костенко визначає достатність доказів у кримінальному судочинстві як систему допустимих, належних і достовірних доказів, яка отримана у результаті всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин і всіх зібраних доказів у кримінальній справі й однозначно вказує на достовірне (істинне) встановлення обставин предмета доказування [113, с. 36]. Схожим чином поняття вказаної процесуальної властивості доказів визначає М.М. Стоянов, на думку якого властивість достатності доказів у кримінальному судочинстві є вимогою, що виражається в наявності такої системи належних, допустимих, достовірних доказів, що отримана в результаті всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи і всієї сукупності зібраних у ній доказів, і яка достовірно встановлює всі обставини, що утворюють предмет доказування [214, с. 60]. Отже, в основі наведених вказаними вченими визначень поняття достатності доказів знаходяться три сутнісних елементи цієї властивості: 1) достатність доказів передбачає наявність системи належних,

допустимих і достовірних доказів; 2) така сукупність доказів формується в результаті всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи і зібраних у ній доказів; 3) така сукупність доказів призводить до достовірного встановлення всіх обставин, які складають предмет доказування.

Відмінний від наведених підходів до визначення сутнісних елементів достатності доказів відстоює С.О. Ковальчук, на думку якого вона виступає системною процесуальною властивістю, що притаманна сукупності наявних на конкретний момент кримінального провадження доказів, дозволяє узагальнити їх, виклавши у логічній послідовності, та визначити наявність взаємозв'язку доказів для прийняття відповідного процесуального рішення [101, с. 197]. Відповідно, з точки зору вченого, достатність доказів характеризується трьома сутнісними елементами: 1) вона передбачає наявність сукупності доказів; 2) така сукупність доказів наявна на конкретний момент кримінального провадження; 3) достатність дозволяє узагальнити наявні докази, виклавши їх у логічній послідовності, та визначити наявність їх взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Схожий, але дещо інший підхід до виокремлення сутнісних елементів достатності доказів висловлює С.М. Стахівський, який розуміє під нею таку їх сукупність на певному етапі провадження, яка дозволяє прийняти законне та обґрунтоване рішення у справі [205, с. 75]. Таким чином, висловлений вченим підхід до визначення поняття вказаної процесуальної властивості доказів ґрунтується на виокремленні трьох її сутнісних елементів: 1) достатність доказів передбачає наявність сукупності доказів; 2) така сукупність доказів сформована на певному етапі кримінального провадження; 3) достатність доказів встановлюється з метою ухвалення законного й обґрунтованого рішення у справі.

Аналіз наведених позицій дозволяє стверджувати, що сутнісні елементи достатності доказів виокремлюються вченими за декількома аспектами розуміння вказаної їх процесуальної властивості: за її змістовним

навантаженням, за механізмом і моментом формування сукупності доказів, яка підлягає оцінці з точки зору достатності, за функціональною спрямованістю цієї процесуальної властивості доказів.

З урахуванням її змістовного навантаження, достатність передбачає наявність сукупності доказів [61, с. 72; 101, с. 197; 113, с. 36; 117, с. 55; 205, с. 75; 214, с. 60], тобто визначення цієї їх процесуальної властивості виступає результатом оцінки сукупності доказів [150, с. 184]. Виокремлюючи досліджуваний сутнісний елемент (наявність сукупності доказів) достатності доказів, одна група вчених відзначає, що достатність доказів стосується їх сукупності у цілому [61, с. 72; 101, с. 197; 205, с. 75], а інша група вчених уточнює, що достатність доказів передбачає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів [113, с. 36; 117, с. 55; 214, с. 60].

Виокремлення наведеного сутнісного елементу достатності доказів ґрунтується на нормі ч. 1 ст. 94 КПК України, яка вказує на здійснення оцінки з точки зору вказаної процесуальної властивості лише сукупності зібраних доказів [127]. Застосування у кримінальному провадженні вимоги оцінки сукупності доказів, як вважає І.Л. Петрухін, відображає найбільш важливі вимоги діалектики – підходити до досліджуваного явища всебічно, розглядати його у всіх істотних зв'язках та опосередковуваннях [222, с. 440]. Із цих позицій, встановлення достатності того або іншого доказу, взятого поза їх сукупністю, є неприпустимою, оскільки воно не дозволяє всебічно, повно й об'єктивно встановити обставини, що охоплюються предметом доказування у кримінальному провадженні та, як наслідок, ухвалити законне, обґрунтоване й вмотивоване процесуальне рішення. У зв'язку з цим обґрунтованою виступає думка Н.Г. Нарбікової та М.М. Стоянова, які вказують, що стосовно кожного окремого доказу, розглянутого ізольовано від інших, варто говорити не про те, що він встановлює певні обставини (це було б занадто категоричним твердженням), а про те, що доказ спрямований на їх встановлення і лише у сукупності з іншими доказами може їх встановлювати [155, с. 253].

Сукупність доказів у доктрині кримінального процесу визначається як система фактичних даних, спрямована, по-перше, на встановлення фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, а, по-друге, на ухвалення відповідного процесуального рішення. Зокрема, В.С. Зеленецький під сукупністю доказів розуміє особливим чином організоване об'єднання всієї численності належних і допустимих до кримінальної справи фактичних даних, які утворюють у своїй єдності цілісну та стабільну їх систему, що забезпечує адекватне (істинне) відображення всіх елементів предмета доказування, прийняття законних та обґрунтованих рішень у кримінальній справі [76, с. 5]. Таким чином, сукупністю доказів, достатньою для ухвалення відповідного процесуального рішення, може визнаватися виключно їх цілісна система, яка характеризується взаємозв'язком і внутрішньою узгодженістю доказів та всебічністю, повнотою й об'єктивністю відображення за їх допомогою фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню.

У цьому контексті достатність доказів, як вказує Р.В. Костенко, не забезпечується механічним сумуванням належних за змістом, допустимих за формою та достовірних доказів, а залежить від чіткої побудови всіх зібраних доказів у систему, ланки якої виступають взаємопов'язаними між собою та не вступають у логічну суперечність одна з одною [113, с. 29]. При цьому вимога включення до сукупності доказів, достатньої для ухвалення відповідного процесуального рішення, належних, допустимих і достовірних доказів ґрунтується на нормі ч. 1 ст. 94 КПК України, з огляду на яку оцінці сукупності зібраних доказів з точки зору достатності передують оцінка кожного доказу з точки зору належності, допустимості та достовірності [127].

Поряд із цим, у доктрині кримінального процесу вказується, що достатність доказів характеризує не лише кількісну, але й якісну сторону їх сукупності [98, с. 41]: кількісний показник становлять всі обставини, які входять у предмет доказування, а якісний – ступінь їх доведеності, якість і надійність доказів [118, с. 116]. При цьому вченими неодноразово зверталася

увага на вагому роль саме якісної характеристики [57, с. 128; 62, с. 83], яка відображає придатність сукупності доказів для прийняття відповідного процесуального рішення та покладається у залежність від конкретних обставин кримінального правопорушення та конкретних видів процесуальних рішень, які підлягають постановленню (зокрема, п. 2 ч. 2 ст. 152, п. 2 ч. 2 ст. 157, п. 3 ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 290, ч. 2 ст. 291, ст. 292, ч. 2 ст. 297-4 та інші КПК України) [101, с. 191-192].

З урахуванням механізму формування сукупності доказів, яка підлягає оцінці з точки зору достатності, вказана процесуальна властивість доказів встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, що відзначають М.В. Деєв і М.О. Кочкіна [61, с. 72; 117, с. 55]. При цьому М.О. Кочкіна констатує, що така сукупність доказів визначається за внутрішнім переконанням суб'єкта доказування [117, с. 55], а М.В. Деєв вказує, що вона повинна викликати у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у достовірному встановленні обставин, що мають значення для кримінального провадження [61, с. 72].

В основі виокремлення вказаного сутнісного елемента достатності доказів (встановлення на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування) знаходиться норма ч. 1 ст. 94 КПК України, яка вказує на здійснення їх оцінки за своїм внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду [127]. У доктрині кримінального процесу внутрішнє переконання розглядається як мета оцінки доказів [122, с. 115; 129, с. 255; 130, с. 282; 235, с. 109] і визначається у двох аспектах: 1) психологічному: у динаміці – як процес його формування, що передбачає створення власної думки, подолання та усунення сумнівів і невпевненості; у статиці – як результат, що відображає стан твердої впевненості у правильності своїх висновків, рішучості зафіксувати їх у процесуальних документах і висловити за необхідності публічно, готовності відстоювати їх і нести за них відповідальність; 2) у гносеологічному – як знання як про окремі фактичні обставини справи, так і про їх сукупність, що становить предмет доказування у справі, висновки в останній, у тому числі ті, які

стосуються юридичної оцінки, кваліфікації встановлених фактів, обставин, подій [152, с. 146]. З урахуванням наведеного, заслуговують на підтримку обидві наведені вище позиції вчених щодо виокремлення пропонованого сутнісного елементу достатності доказів: позиція М.О. Кочкіної відображає динамічний, а позиція М.В. Дєєва – статичний підхід до розуміння поняття внутрішнього переконання.

Основою внутрішнього переконання, як випливає зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України, виступає всебічне, повне та неупереджене дослідження слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом всіх обставин кримінального провадження [127]. У зв'язку з цим обґрунтованою виступає думка Р.В. Костенка та М.М. Стоянова, які вказують, що сукупність доказів, яка підлягає оцінці з точки зору достатності, формується в результаті всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи і зібраних у ній доказів [113, с. 36; 214, с. 60].

Суб'єкт доказування формує внутрішнє переконання, з однієї сторони, щодо достатності доказів для ухвалення відповідного процесуального рішення (тобто встановлює притаманність наявній сукупності доказів вказаної їх процесуальної властивості), а, з іншої сторони, щодо доведеності на основі такої сукупності доказів обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. На це звертає увагу Є.Д. Горевой, який відзначає, що внутрішнє переконання у кримінальному процесі проявляється на двох рівнях рефлексії: оперуючи із відображеними у свідомості доказами, суб'єкт оцінки доходить до висновків про наявність або відсутність у них передбачених законом властивостей і, як наслідок, оцінює доведеність обставин як відображених у доказах фрагментів об'єктивної реальності [48, с. 37]. Таким чином, внутрішнє переконання характеризує як процес формування, так і результат формування знання про факти та обставини, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, у тому числі й висновку стосовно достатності доказів для ухвалення відповідного процесуального рішення.

З урахуванням моменту формування сукупності доказів, яка підлягає оцінці з точки зору достатності, наведена процесуальна властивість доказів підлягає встановленню відповідно до динаміки кримінального провадження. Виокремлення пропонованого сутнісного елементу достатності доказів (встановлення на конкретний момент кримінального провадження) ґрунтується на нормі ч. 1 ст. 94 КПК України, яка вказує на здійснення оцінки доказів з точки зору цієї процесуальної властивості на момент ухвалення відповідного процесуального рішення [127]. Такий підхід законодавця ґрунтується на тому, що достатність доказів виступає оцінним поняттям, якому притаманний різний зміст на конкретний момент здійснення досудового розслідування або судового розгляду, що вимагає ухвалення процесуального рішення.

При цьому підходи вчених до розуміння досліджуваного сутнісного елементу достатності доказів дещо відрізняються. Так, С.О. Ковальчук вказує на наявність сукупності доказів, яка підлягає оцінці з точки зору достатності, на конкретний момент кримінального провадження [101, с. 197], а С.М. Стахівський – на її сформованість на певному етапі кримінального провадження [205, с. 75]. З урахуванням норми ч. 1 ст. 94 КПК України, оцінку доказів із точки зору їх достатності більш доречно пов'язувати з конкретним моментом здійснення кримінального провадження, на який ухвалюється відповідне процесуальне рішення.

З урахуванням її функціональної спрямованості, достатність доказів характеризується притаманною їй встановленню метою. Виокремлюючи досліджуваний сутнісний елемент, вчені неоднозначно зверталися до окреслення функціональної спрямованості встановлення достатності доказів. Так, М.В. Деєв, Р.В. Костенко та М.М. Стоянов вказують на її спрямованість на достовірне встановлення суб'єктом доказування обставин, які мають значення для кримінального провадження та складають предмет доказування [61, с. 72; 113, с. 36; 214, с. 60]. С.О. Ковальчук і С.М. Стахівський відзначають, що достатність доказів встановлюється з метою ухвалення законного й обґрунтованого рішення у справі [101, с. 197; 205, с. 75]. Узагальнюючи

наведені позиції, М.О. Кочкіна вважає, що її встановлення спрямоване на з'ясування обставин кримінального правопорушення й ухвалення законних, обґрунтованих і вмотивованих процесуальних рішень [117, с. 55]. Аналізуючи наведені позиції, потрібно відзначити, що кінцевою метою встановлення достатності доказів, як випливає зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України, виступає ухвалення відповідного процесуального рішення. У свою чергу, встановлення суб'єктом доказування обставин, які мають значення для кримінального провадження та складають предмет доказування, являє собою неодмінну умову формування внутрішнього переконання суб'єкта доказування, у зв'язку з чим охоплюється нею.

Процесуальними рішеннями, відповідно до ч. 1 ст. 110 КПК України, є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду [127]. Водночас, постановлення значної частини процесуальних рішень не передбачає здійснення оцінки доказів із точки зору достатності їх сукупності. Відповідно, у ч. 1 ст. 94 КПК України законодавець обґрунтовано закріплює вимогу встановлення достатності доказів стосовно ухвалення лише відповідних процесуальних рішень. Під останніми потрібно розуміти процесуальні рішення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, постановлення яких вимагає здійснення оцінки сукупності доказів, спрямованої на формування внутрішнього переконання у наявності підстав для їх ухвалення. До їх числа належать: 1) усі кінцеві процесуальні рішення: під час досудового розслідування – постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження, обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, а під час судового розгляду – обвинувальний і виправдувальний вирок, ухвали суду про закриття кримінального провадження, про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 2) окремі проміжні рішення, ухвалення яких передбачає наявність достатньої сукупності доказів: клопотання слідчого, прокурора про

застосування заходів забезпечення кримінального провадження, ухвали слідчого судді, суду про їх застосування, повідомлення про підозру тощо.

При цьому потрібно уточнити, що результатом оцінки доказів із точки зору вказаної їх процесуальної властивості може виступати як встановлення достатності доказів для ухвалення відповідного процесуального рішення, так і їх недостатності для його постановлення. Як відзначає В.С. Зеленецький, у разі встановлення достатньої сукупності доказів процес доказування припиняється, оскільки у ході кримінального провадження досягнута можливість прийняття законного й обґрунтованого рішення. За наявності недостатньої сукупності доказів, навпаки, процес доказування повинен бути продовжений до отримання необхідної сукупності доказів, тобто тієї, яка є необхідною для прийняття законного й обґрунтованого рішення. У разі досягнення такої мети відбувається трансформація недостатньої сукупності доказів у достатню сукупність. Зрозуміло, що у разі отримання сукупності доказів зазначеної якісної визначеності процес доказування повинен бути припинений, оскільки його продовження призведе до формування непотрібної, а тому надмірної сукупності доказів, настання тих чи інших негативних наслідків [76, с. 74].

Достатність доказів, як обґрунтовано вказує М.В. Деєв, вимагається для рішень обвинувального характеру [63, с. 183]. У разі визнання сукупності доказів достатньою, суб'єкт прийняття рішення ухвалює відповідне процесуальне рішення обвинувального характеру. І, навпаки, у разі встановлення за результатами оцінки доказів їх недостатності, він не вправі ухвалити відповідне процесуальне рішення обвинувального характеру, що у стадії досудового розслідування призводить до прийняття слідчим, прокурором постанови про закриття кримінального провадження, а у стадії судового розгляду – до ухвалення судом виправдувального вироку.

Таким чином, сутнісними елементами достатності доказів у кримінальному провадженні виступають: 1) вона передбачає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів; 2) достатність доказів встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, яке

ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження; 3) вона встановлюється на конкретний момент кримінального провадження; 4) її встановлення спрямоване на ухвалення відповідного процесуального рішення.

З урахуванням виокремлених сутнісних елементів, достатність доказів являє собою їх системну процесуальну властивість, яка відображає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, що ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, на конкретний момент кримінального провадження з метою ухвалення відповідного процесуального рішення [84, с. 295].

У зв'язку з відсутністю у кримінальному процесуальному законі норм, присвячених закріпленню поняття та сутності достатності доказів, у доктрині кримінального процесу неодноразово піднімалося питання про необхідність їх нормативного закріплення. При цьому вченими висловлювалося три дещо відмінних підходи до вирішення цього питання.

Одні вчені вважають за доцільне нормативно закріпити поняття достатності доказів. Так, М.О. Кочкіна пропонує доповнити кримінальний процесуальний закон нормою, яка б визначала, що «достатністю доказів для вирішення кримінальної справи визнається сукупність зібраних у кримінальній справі належних, допустимих і достовірних доказів, які незаперечно й однозначно встановлюють істину про всі загалом і кожную окремо обставини, що входять до предмета доказування» [117, с. 55].

Другі вчені відстоюють позицію щодо доцільності нормативного закріплення поняття достатніх доказів. Зокрема, С.О. Ковальчук пропонує доповнити КПК України статтею 90-2, яка б передбачала, що «достатніми є докази, сукупність яких необхідна для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, інших обставин, які мають

значення для кримінального провадження, та перебуває у взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення» [101, с. 193].

Треті вчені вказують на доцільність нормативного визначення змісту оцінки доказів із точки зору їх достатності. Так, Ф.В. Чирков пропонує доповнити кримінальний процесуальний закон нормою, яка б визначала, що «оцінка достатності доказів полягає у визначенні на основі внутрішнього переконання такої кількості допустимих, належних і достовірних доказів, яка дозволяє використати їх для встановлення значимих обставин і фактів кримінальної справи» [255, с. 11].

Аналізуючи наведені підходи, потрібно відзначити, що вчені обґрунтовано звертають увагу на необхідність нормативного закріплення поняття та сутності достатності доказів. Їх нормативне визначення відіграватиме вагоме значення не лише для вирішення наукових дискусій, але й для забезпечення єдності слідчої та судової практики стосовно здійснення оцінки доказів із точки зору їх достатності. Водночас, за аналогією з визначенням законодавцем у нормах кримінального процесуального закону належності та допустимості доказів шляхом закріплення поняття належних і допустимих доказів (ст. 85 і ч. 1 ст. 86 КПК України), а також із визначенням в інших процесуальних кодексах достатності доказів шляхом розкриття поняття достатніх доказів (ч. 1 ст. 79 ГПК України, ч. 1 ст. 76 КАС України і ч. 1 ст. 80 ЦПК України), поняття вказаної процесуальної властивості доказів у КПК України доцільно розкрити за допомогою наведення поняття достатніх доказів. Поряд із цим, у кримінальному процесуальному законі потрібно закріпити сутність достатності доказів.

У ході визначення поняття достатніх доказів і сутності достатності доказів у кримінальному процесуальному законі потрібно враховувати декілька аспектів:

1. Здійснення оцінки із точки зору достатності виключно щодо сукупності доказів, на що міститься пряма вказівка у ч. 1 ст. 94 КПК України [127]. При цьому стосовно кожного з доказів, який входить до такої сукупності, повинна

бути встановлена його належність, допустимість і достовірність. У зв'язку з цим обґрунтованою виступає позиція М.О. Кочкиної та Ф.В. Чиркова щодо доцільності нормативного закріплення у понятті достатності доказів вказівки на сукупність належних, допустимих і достовірних доказів [117, с. 55; 255, с. 11].

2. Здійснення оцінки сукупності доказів на конкретний момент кримінального провадження, пов'язаний з необхідністю ухвалення відповідного процесуального рішення. На момент постановлення того або іншого процесуального рішення обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, можуть бути встановлені як достовірно, так і з певним ступенем ймовірності. Тому викликає заперечення позиція М.О. Кочкиної стосовно необхідності нормативної вказівки на незаперечне та однозначне встановлення за допомогою сукупності доказів істини про обставини, що входять до предмета доказування [117, с. 55].

3. Врахування під час встановлення достатності доказів як кількісного, так і якісного показників їх сукупності. На відміну від якісного показника, який встановлюється за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду та з урахуванням норм кримінального процесуального закону, які у низці випадків закріплюють вимоги до достатньої сукупності доказів для ухвалення того або іншого процесуального рішення, кількісний показник визначається виключно на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування. Відповідно, як обґрунтовано вказують вчені, сформулювати кількісний критерій, який дозволяє визначити надійність зробленого висновку про винуватість конкретної особи у вчиненні злочину, про встановлення інших обставин предмета доказування, а також інших обставин, які мають значення для кримінальної справи, фактично не вбачається можливим [115, с. 144], у зв'язку з чим у законодавчому закріпленні кількісного показника, що визначає ту або іншу систему доказів достатньою, відсутня необхідність [140, с. 131], а в основу визначення поняття достатніх доказів повинно покладатися узагальнене розуміння якісного показника [101, с. 192]. Такий підхід законодавцем закладено у ч. 2 ст. 79 ГПК України, ч. 2 ст. 76 КАС України і ч. 2 ст. 80 ЦПК

України, згідно з якими достатність доказів встановлюється судом відповідно до його внутрішнього переконання [49; 103; 254]. Тому не можна погодитися з позицією Ф.В. Чиркова стосовно доцільності нормативного закріплення вказівки на кількісний показник сукупності доказів [255, с. 11].

4. Встановлену нормами кримінального процесуального закону функціональну спрямованість оцінки доказів із точки зору їх достатності. З однієї сторони, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України, встановлення достатності сукупності зібраних доказів здійснюється з метою прийняття відповідного процесуального рішення [127]. З іншої сторони, функціональна спрямованість самих доказів, з урахуванням ч. 1 ст. 84 КПК України, полягає у встановленні за їх допомогою наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [127]. У зв'язку з цим обґрунтованою виступає позиція С.О. Ковальчука, який у нормативному визначенні поняття достатніх доказів пропонує поєднати функціональну спрямованість як доказів, так і оцінки доказів із точки зору їх достатності [101, с. 193].

З урахуванням наведеного, КПК України доцільно доповнити статтею 90-2 у такій редакції:

«Стаття 90-2. Достатність доказів

1. Достатніми є докази, які у своїй сукупності є необхідними для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, й ухвалення відповідного процесуального рішення.

2. Кожен з доказів, який входить у таку сукупність, повинен бути належним, допустимим і достовірним.

3. Достатність доказів визначається слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом за його внутрішнім переконанням» [80, с. 124].

1.2. Достатність доказів у системі їх процесуальних властивостей

Законодавець у нормах кримінального процесуального закону чітко визначає поняття доказів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України, доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [127]. Нормативне закріплення поняття доказів шляхом вказівки на їх зміст і процесуальну форму зумовлює висунення до них низки вимог, які, з однієї сторони, дозволять відрізнити докази від будь-якої іншої інформації, наявної у кримінальному провадженні, а, з іншої сторони, забезпечать можливість їх використання у кримінальному процесуальному доказуванні.

Для позначення кола вимог, яким повинні відповідати докази, у доктрині кримінального процесу використовуються терміни: властивості [30, с. 362-363; 214, с. 39], ознаки [12, с. 241; 17, с. 13-14; 134, с. 47], характеристики [13, с. 306; 44, с. 39-40].

Аналізуючи наведені позиції, потрібно відзначити, що у філософії поняття «ознака» нерідко визначається як синонім поняття «властивість». Зокрема, Я. Кохан під ознакою розуміє особливість предмета або явища, яка визначає подібність свого носія до інших об'єктів пізнання або відмінність від них; те саме, що і властивість [250, с. 445]. Водночас, поняття «ознака» та «властивість» доцільно розмежовувати за їх змістовним навантаженням і функціональним призначенням. Ознаки пов'язані з тими чи іншими предметами і виявляються лише у порівнянні з предметами іншого типу [50, с. 24], а їх сукупність, яка може зводитися і до єдиної ознаки, дозволяє відрізнити предмет (явище) від інших предметів (явищ) [250, с. 445]. Саме у цьому, на думку вчених, полягає відмінність ознак предмета від його властивостей. Так, В. Свириденко вказує, що властивість потрібно відрізнити від ознаки, яка виконує функцію певного знака, що співвідноситься з об'єктом і вказує на те, чим є даний об'єкт, які його властивості [250, с. 95]. Властивість

являє собою «внутрішній агрегатний стан предмета, який виявляється в результаті взаємодії різних предметів» [50, с. 24], у той час як ознака – це осмислений прояв зовні властивості предмета у порівнянні з іншою властивістю іншого предмета, опосередкований, по-перше, діяльністю людини із цим предметом, по-друге, конкретним органом чуття людини і, по-третє, наявністю у світі людини інших предметів реальної дійсності [259, с. 57]. Хоча властивості можуть набути статусу розпізнавальних ознак у результаті взаємодії людини із цим предметом [50, с. 24-25], проте, поняття «властивості» та «ознаки» не виступають синонімами.

Як обґрунтовано відзначає О.О. Ейсман, поняття властивості виступає онтологічним поняттям, тобто поняттям, що характеризує речі, явища самі по собі, з відволіканням від способу їх пізнання, від їх «уявної обробки». Це поняття, як і інші онтологічні поняття, розглядається об'єктивною діалектикою. Навпаки, ознака – поняття, яким оперує логіка, – наука про закони і форми мислення. Воно і подібні йому логічні поняття формуються з урахуванням способів і засобів пізнання дійсності. Вони відображають не лише факти об'єктивної дійсності, але також й особливості пізнання цих фактів [260, с. 35-36]. Таким чином, властивості дозволяють розкрити онтологічні основи доказу як об'єкта пізнання, а ознаки – його логічні основи.

Поряд із властивостями, речі характеризуються якостями, які з позицій онтології визначаються як істотні властивості речей. Розмежування властивостей та якостей речей здійснюється Р.С. Белкіним, який вказує, що властивості речі – це те, що характеризує певну її сторону та що виявляється в її взаємовідносинах з іншими речами або явищами, а якість – це істотна властивість. Властивості речі можуть бути зовнішніми, поверхневими, відображуючими явище даної речі, тобто її зовнішність, форму виявлення сутності; властивості можуть належати і до внутрішнього змісту предмета, його сутності, внутрішніх зв'язків його елементів. Якість виражається і у зовнішніх та у внутрішніх властивостях речі, і в її сутності, і в її явищах [21, с. 15-16]. Схожу позицію відстоює А.І. Уйомов, який властивості у їх відношенні до

речей поділяє на дві групи: 1) які виступають межею цієї речі, тобто зі зникненням цієї властивості дана річ перетворюється на іншу (якості речі); 2) які не виступають межами даної речі (просто властивості) [237, с. 39]. Тому поняттям властивостей доказів доцільно охоплювати як їх якості (істотні властивості, що впливають на визначення матеріальних об'єктів як речових доказів), так і інші притаманні їм властивості.

Стосовно використання для позначення кола вимог, яким повинні відповідати докази, терміну «характеристики», потрібно відзначити, що у сучасній українській мові термін «характеристика» у відповідному значенні розглядається як опис, визначення істотних особливостей, ознак кого-, чого-небудь [34, с. 1556]. За такого розуміння поняття «характеристика» виступає істотно наближеним до поняття «ознака», але більш широким за своїм змістом: воно покликане не лише констатувати ознаки об'єкта пізнання, але й відобразити їх опис. Тому вбачаються непереконливими аргументи В.С. Балакшина, який відстоюючи позицію щодо доцільності застосування терміну «характеристики» із тим уточненням, що вони виступають кримінальними процесуальними, вказує на його більшу зрозумілість для правозастосувача [13, с. 306].

Викладене свідчить про обґрунтованість позиції вчених, які для позначення кола вимог, яким повинні відповідати докази, використовують термін «властивості». При цьому потрібно уточнити, що потреба у встановленні таких вимог випливає з норм кримінального процесуального закону та виступає змістом оцінки доказів як процесуальної діяльності. У зв'язку з цим для позначення кола вимог, яким повинні відповідати докази, доцільним виступає використання терміну «процесуальні властивості». Його застосування дозволить, з однієї сторони, уточнити правову природу вказаних вимог, а, з іншої сторони, відмежувати їх від фізичних властивостей, притаманних доказам.

З урахуванням наведеного, процесуальні властивості доказів являють собою невід'ємні вимоги, відповідність відомостей про факти яким дозволяє

визнати їх доказами і використовувати їх у такій якості у кримінальному процесуальному доказуванні. Водночас, з урахуванням того, що процесуальні властивості доказів підлягають встановленню під час оцінки доказів, вони одночасно виступають критеріями їх оцінки, на що неодноразово зверталася увага у доктрині кримінального процесу [54, с. 55; 205, с. 69; 208, с. 40].

Процесуальні властивості, притаманні доказам у кримінальному провадженні, визначені нормами § § 1 і 2 глави 4 КПК України. Хоча ст. ст. 85 і 86 КПК України розкривають зміст належності та допустимості доказів, проте системний аналіз норм § § 1 і 2 глави 4 КПК України дозволяє стверджувати, що нормативна модель процесуальних властивостей доказів включає у себе чотири властивості: належність, допустимість, достовірність і достатність. Зокрема, це впливає зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України, відповідно до якої слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [127].

У доктрині кримінального процесу вчені неодноразово зверталися до розкриття теоретичної моделі процесуальних властивостей доказів, але не сформували однозначного підходу до її визначення. При цьому, дискутуючи як у кількісному, так і в термінологічному аспектах, вони виокремлюють від двох до одинадцяти процесуальних властивостей доказів.

Перша група вчених вважає достатнім виокремлення двох процесуальних властивостей доказів. Так, В.Д. Арсеньєв, О.Я. Баєв, В.Г. Заблоцький, В.В. Золотих і П.А. Лупінська як процесуальні властивості доказів розглядають належність і допустимість [11, с. 107; 12, с. 241; 87, с. 6; 233, с. 297].

Друга група вчених виокремлює три процесуальні властивості доказів, але по-різному підходить до їх окреслення. Так, С.В. Слінько та В.М. Тертишник до числа процесуальних властивостей доказів відносять їх

належність, допустимість і достовірність [228, с. 61], що відповідає законодавчому підходу до виокремлення процесуальних властивостей, притаманних кожному доказу. Відстоюючи позицію щодо доцільності виокремлення трьох процесуальних властивостей доказів, низка вчених відходить від законодавчого підходу до їх визначення. Зокрема, А.П. Кучинська та О.А. Кучинська процесуальними властивостями доказів охоплюють переконливість, придатність і правову силу доказів [135, с. 63], а С.М. Сівочек – допустимість, автентичність і повноту [198, с. 79].

Третя група вчених характеризує докази за допомогою чотирьох притаманних їм процесуальних властивостей. При цьому переважна більшість науковців в основу своєї позиції покладає законодавчий підхід до окреслення процесуальних властивостей доказів. Зокрема, Ю.П. Аленін, С.О. Ковальчук, В.М. Ліщенко та В.Г. Лукашевич до їх числа відносять належність, допустимість, достовірність і достатність доказів [101, с. 177; 138, с. 12; 142, с. 76; 234, с. 236-237]. Інші вчені в основу виокремлюваних ними процесуальних властивостей покладають належність і допустимість, поряд з якими вказують на притаманність доказам ще двох процесуальних властивостей, в якості яких Б.Т. Безлепкін розглядає достовірність і значимість [19, с. 142], В.П. Гмирко та І.А. Зінченко – достовірність і переконливість [45, с. 16], С.В. Власова і Т.В. Хмельницька – переконливість і корисність [37, с. 139; 251, с. 93].

Четверта група вчених виокремлює п'ять процесуальних властивостей доказів, дещо розширюючи цим самим законодавчий підхід до їх визначення. Так, Л.Д. Удалова характеризує докази за допомогою таких процесуальних властивостей як належність, допустимість, достовірність, достатність і доброякісність [236, с.109]. Схожу позицію відстоює М.В. Деєв, який процесуальними властивостями доказів охоплює їх належність, допустимість, достовірність, достатність і значущість [62, с. 69].

П'ята група вчених вказує на притаманність доказам шести процесуальних властивостей. Зокрема, Є.Г. Коваленко та В.Т. Маляренко до їх

числа відносять належність, допустимість, достовірність, достатність доказів, їх взаємозв'язок і значимість [99, с. 260; 100, с. 147], чим дотримуються законодавчого підходу до окреслення процесуальних властивостей та одночасно розширюють їх систему. Виокремлюючи шість процесуальних властивостей доказів, відмінну від наведеної позицію висловлює С.А. Кириченко, який ними охоплює значимість, законність, допустимість, доброякісність, узгодженість і достатність [97, с. 135-136; 137, с. 58].

Суттєво відмінну від наведених позицію відстоює Л.В. Клейман, яка, вказуючи на дев'ять процесуальних властивостей, розмежовує їх стосовно доказів та їх системи і відносить до процесуальних властивостей доказів належність, допустимість, достовірність і достатність, а до процесуальних властивостей системи доказів – повноту, достовірність, надійність, погодженість та однозначність [98, с. 8].

Істотно відрізняється від наведених позицій В.Д. Берназа, який виокремлює одинадцять процесуальних властивостей доказів і відносить до їх числа належність, допустимість, достовірність, достатність і взаємозв'язок для відповідного процесуального рішення, значимість, придатність, силу, переконливість, доброякісність, повноту і законність способів отримання [22, с. 13].

Аналізуючи наведені підходи, потрібно вказати, що переважна більшість вчених в їх основу покладає виокремлення двох процесуальних властивостей доказів – належності та допустимості, що відповідає законодавчому підходу, закладеному у ст. ст. 85 і 86 КПК України. Водночас, вказаними процесуальними властивостями їх система обмежуватися не може, оскільки, як обґрунтовано відзначає Н.М. Басай, виокремлення такого обсягу процесуальних властивостей доказів робить їх систему незавершеною [17, с. 14]. Поряд із цим, процесуальні властивості доказів у своїй сукупності повинні бути достатніми для вичерпного окреслення кола вимог, яким повинні відповідати докази. Із позицій законодавця та переважної більшості вчених це досягається за допомогою виокремлення належності, допустимості, достовірності та

достатності доказів. У зв'язку з цим слушною виступає позиція С.О. Ковальчука, на думку якого інші риси доказів, які вченими пропонується відносити до числа їх процесуальних властивостей, або охоплюються належністю, допустимістю, достовірністю та достатністю доказів (наприклад, доброякісність і законність доказів охоплюються змістом їх допустимості), або взагалі не можуть бути віднесені до процесуальних властивостей доказів (наприклад, значимість не може розглядатися в якості невід'ємної та характерної властивості доказів, оскільки її наявність не впливає на визнання конкретних фактичних даних доказом та їх використання під час кримінального процесуального доказування) [101, с. 178].

Належність, допустимість, достовірність і достатність доказів у своїй сукупності являють собою систему їх процесуальних властивостей. Як вказує М.М. Стоянов, у кримінальному процесуальному доказуванні докази виступають як елементи, що знаходяться у взаємозв'язку в межах конкретної організаційної структури. Процес функціонування даної структури обумовлений не стільки властивостями її окремих елементів, скільки властивостями самої структури, що виступає в ролі системи. Таким чином, можна говорити саме про систему властивостей доказів як про цілісну систему елементів у сукупності відносин і зв'язків між ними, тобто про розгляд властивостей як індивідуальних і системних елементів у структурі дослідження доказів [214, с. 40]. При цьому належність, допустимість і достовірність виступають індивідуальними процесуальними властивостями кожного доказу, а допустимість – системною властивістю, притаманною їх сукупності.

Поняття належності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному процесуальному законі визначається за допомогою закріплення поняття належних доказів. Відповідно до ст. 85 КПК України, належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання

інших доказів [127]. Таким чином, у розумінні законодавця належність доказів, з однієї сторони, відображає наявність зв'язку між їх змістом та обставинами, які мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, а, з іншої сторони, вказує на можливість їх використання для встановлення достовірності чи недостовірності інших доказів і можливості чи неможливості використання інших доказів.

У доктрині кримінального процесу вчені неодноразово зверталися до визначення поняття належності доказів, але по-різному підходили до його розуміння. Так, Т.В. Варфоломеева під вказаною процесуальною властивістю доказів розуміє їх зв'язок з предметом доказування [32, с. 13]. Г.П. Власова та Р.В. Сафроняк розглядають належність доказів як здатність джерела відомостей встановлювати факт, який має значення для кримінального провадження [36, с. 26]. Д.Б. Сергєєва визначає наведену процесуальну властивість доказів як їх придатність встановлювати обставини, що є предметом доказування, через логічний зв'язок між отриманими фактичними даними і тим, що потрібно доказувати [196, с. 236]. О.С. Степанов характеризує належність доказів як один із критеріїв оцінки доказів, що виражає об'єктивний зв'язок будь-яких відомостей, що пов'язані з обставинами конкретної кримінальної справи, а точніше – з обставинами, що входять до предмета доказування [208, с. 40]. А.А. Козленко визначає належність доказів як можливість їх використання для встановлення у кримінальному провадженні фактичних даних (відомостей про факти), а також обставин, що підлягають доказуванню, з огляду на існуючий між ними кримінальний процесуальний взаємозв'язок [105, с. 207]. В.П. Гмирко розглядає її як результат позитивної оцінки сторонами і судом їхньої пізнавальної придатності підтверджувати, відкидати або піддавати сумніву висновки щодо існування (неіснування) доказуваних правозначущих фактів кримінальної справи з огляду на характер логічного зв'язку між доказами та цими фактами [44, с. 18].

Аналіз наведених теоретичних позицій свідчить про те, що визначаючи поняття належності доказів, вчені однозначно вказують на відображення цієї

процесуальною властивістю наявності зв'язку між їх змістом та обставинами, які підлягають доказуванню. Це призводить до звуження розуміння поняття належності доказів, порівняно із законодавчим підходом до тлумачення поняття належних доказів. Водночас, такий теоретичний підхід виступає цілком обґрунтованим: як відзначає Р.В. Костенко на основі детального аналізу підходів до визначення цієї їх властивості, більш правильно сутність належності доказів позначати лише через наявність зв'язку (відношення) між змістом доказів та обставинами і фактами, які підлягають встановленню для правильного вирішення кримінальної справи [114, с. 34]. У контексті ст. 85 КПК України встановлення належності доказів спрямоване на підтвердження існування чи відсутності не лише обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, але й інших обставин, які мають значення для кримінального провадження. Коло останніх, як вказує В.С. Балакшин, не обмежене сукупністю обставин, що входять у предмет доказування, а виступає значно ширшим і включає відомості про інші докази, які, зокрема, характеризують їх з точки зору допустимості, достовірності, версії підозрюваного, обвинуваченого, їх доводи з приводу вчиненого тощо [13, с. 322]. У зв'язку з цим вказівка у ст. 85 КПК України на спрямованість належності доказів на встановлення, поряд з обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, охоплює собою обставини, які підтверджують достовірність чи недостовірність інших доказів і можливість чи неможливість їх використання. У зв'язку з цим додаткове виокремлення законодавцем останніх у ст. 85 КПК України вбачається зайвим.

Належність доказів як їх процесуальна властивість вченими пов'язується виключно зі змістом доказів. Як вказують М.В. Дєєв, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва та М.М. Стоянов, належність доказів характеризує лише їх зміст і не стосується їх процесуальної форми [62, с. 76; 169, с. 488; 196, с. 236; 214, с. 75]. У зв'язку з цим належність доказів відображає наявність об'єктивного зв'язку між ними і фактами та обставинами, які підлягають доказуванню, на що

неодноразово зверталася увага вченими [22, с. 13; 98, с. 75; 199, с. 22; 255, с. 10]. При цьому, як відзначають Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна та О.Г. Шило, властивість належності становить логічне відображення будь-якого роду об'єктивних зв'язків (причинно-наслідкових, умовно-обумовлених, просторово-часових тощо) між предметами та явищами дійсності [126, с. 185], тобто залежності між доказами і фактами та обставинами, які підлягають доказуванню.

У доктрині кримінального процесу вказується, що вирішення питання про належність доказів вимагає з'ясування двох питань: 1) чи має відношення факт, для встановлення якого використовується доказ, до предмета доказування (обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні); 2) чи може доказ своїм змістом встановлювати такі факти [128, с. 226]. Вказані питання виступають тісно взаємопов'язаними і відображають дві сторони належності доказів: з однієї, встановлення фактів та обставин, які становлять предмет доказування у конкретному кримінальному провадженні, та охоплення ним того або іншого факту чи обставини, а, з іншої, – з'ясування, з урахуванням змісту доказу, наявності або відсутності зв'язку між його змістом і фактом чи обставиною, для підтвердження чи спростування якого (якої) залучається доказ. Таким чином, можливість встановлення за допомогою доказу фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, свідчить про притаманність йому процесуальної властивості належності. У зв'язку з цим обґрунтованою виступає позиція П.А. Лупінської, на думку якої висновок про належність або неналежність доказів виступає результатом співставлення їх змісту з вказаними у законі обставинами, які підлягають доказуванню та встановленню [144, с. 7].

За рахунок відображення об'єктивного зв'язку між їх змістом і фактами та обставинами, які підлягають доказуванню, встановлення належності доказів має подвійне значення. По-перше, її встановлення, як вважає С.М. Стахівський, дозволяє відновити за допомогою відомостей про факти модель суспільно-небезпечного діяння, що мало місце в минулому, наприклад, про певну подію,

яка є об'єктом пізнання суб'єктів доказування [205, с. 70]. По-друге, як вказує О.С. Степанов, встановлення належності доказів дозволяє запобігти захаращенню справи даними, що не мають до відношення до предмета доказування, і тим самим не ускладнювати досудове розслідування та судовий розгляд кримінальної справи [208, с. 40].

Таким чином, належність доказів являє собою їх процесуальну властивість, яка відображає наявність зв'язку між їх змістом та обставинами, що підлягають доказуванню. Проведене дослідження поняття і змісту належності доказів вказує на доцільність викладення статті 85 КПК України у такій редакції:

«Стаття 85. Належність доказів

Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження».

Встановлення належності доказів призводить до їх подальшої оцінки із точки зору допустимості. У разі встановлення неналежності доказів, вони, як вказує Ю.К. Орлов, виключаються із сукупності доказів і не підлягають подальшій оцінці з точки зору допустимості та достовірності [161, с. 67]. Виключення неналежних доказів із кримінального провадження, у свою чергу, призводить до неможливості надання їм оцінки у сукупності з іншими доказами із точки зору достатності.

Як і поняття належності доказів, поняття їх допустимості у кримінальному процесуальному законі прямо не закріплюється, але визначається за допомогою наведення поняття належних доказів. Так, згідно з ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом [127]. Таким чином, у розумінні законодавця поняття допустимих доказів пов'язується з дотриманням порядку їх отримання. Водночас, нормативно закріплене поняття допустимості доказів викликає декілька зауважень.

По-перше, у порівнянні зі ст. 85 КПК України, назва якої містить термін «належність доказів», у назві ст. 86 КПК України законодавець використовує термін «допустимість доказу». Оскільки наведені терміни виступають рівнозначними щодо визначення вказаних процесуальних властивостей доказів, у нормах кримінального процесуального закону вони підлягають однаковому закріпленню: або в однині, або у множині.

По-друге, у ч. 1 ст. 86 КПК України законодавець визначає поняття допустимих доказів шляхом вказівки на їх отримання у порядку, встановленому цим Кодексом. Вказана норма ґрунтується на ч. 3 ст. 62 Конституції України, відповідно до якої обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом [109]. З однієї сторони, такий підхід забезпечує охоплення наведеним поняттям усіх вимог процесуальної форми, під якою у доктрині кримінального процесу прийнято розуміти сукупність закріплених кримінальним процесуальним законом юридичних процедур, умов і гарантій, які забезпечують вирішення завдань кримінального провадження [230, с. 74]. З іншої сторони, він не конкретизує вимоги до процесуального порядку отримання доказів, за рахунок чого складається враження про охоплення ним усіх вимог до їх збирання сторонами кримінального провадження за допомогою способів, визначених ст. 93 КПК України. Внаслідок цього наведений підхід значною мірою нівелює позицію вчених, які поділяють порушення норм кримінального процесуального закону на істотні (які призводять до безумовної недопустимості доказів) і неістотні (які свідчать про можливість відновлення допустимості доказів) та пов'язують визнання доказів недопустимими виключно істотними порушеннями його норм [17, с. 52; 27, с. 10; 91, с. 208-209; 161, с. 70-71; 214, с. 125-126]. На це звертає увагу і законодавець, який у ст. 87 КПК України визначає підстави визнання недопустимими доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, але не враховує їх у визначенні поняття допустимих доказів, наведеному у ч. 1 ст. 86 КПК України.

Викладене вказує на необхідність уточнення як назви ст. 86 КПК України, так і її змісту у частині визначення поняття допустимих доказів.

Водночас, конкретні пропозиції щодо викладення остатнього у нормах кримінального процесуального закону у новій редакції можуть бути обґрунтовані лише за результатами дослідження умов допустимості доказів.

Як свідчить аналіз ч. 3 ст. 62 Конституції України і ч. 1 ст. 86 КПК України, законодавець наводить узагальнюючу умову допустимості доказів – їх отримання у порядку, встановленому нормами кримінального процесуального закону. Надаючи тлумачення норми ч. 3 ст. 62 Конституції України, як КС України, так і ВС України свого часу наводили перелік підстав визнання доказів недопустимими (п. 3.2 рішення КС України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011 і п. 19 Постанови Пленуму ВС України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 р. № 9) [186; 190].

У доктрині кримінального процесу не сформовано однозначного підходу до визначення кола умов допустимості доказів. Виокремлюючи три умови їх допустимості, вчені однозначно відносять до їх числа: 1) отримання доказів із належного джерела; 2) їх отримання належним суб'єктом; 3) дотримання встановленого законом порядку отримання доказів [17, с. 35; 158, с. 15; 169, с. 488; 216, с. 245]. Характеризуючи допустимість доказів чотирма умовами, одна група вчених здійснює поділ останньої з наведених умов на дві самостійні: отримання доказів у результаті проведення належної процесуальної дії та дотримання порядку проведення процесуальної дії і фіксації її результатів [7, с. 204; 9, с. 75; 33, с. 57; 71, с. 92-93; 92, с. 302; 119, с. 82-83; 163, с. 259]. Друга група вчених як самостійну умову додатково виокремлює або дотримання прав та охоронюваних законом інтересів особи [1, с. 97; 163, с. 357-358], або належний спосіб отримання доказів [140, с. 126; 119, с. 37]. Третя група вчених, поряд з отриманням доказів належним суб'єктом, розглядають як самостійні умови: їх отримання у результаті проведення належної процесуальної дії, дотримання порядку її проведення та дотримання порядку фіксації результатів процесуальної дії [9, с. 9] або надійність фактичних даних, що складають зміст

доказу, дотримання вимог процесуальної форми під час формування відповідного виду доказів та етичність тактичних прийомів, які використовуються для одержання доказів [92, с. 90-91]. Обґрунтовуючи доцільність виокремлення п'яти умов допустимості доказів, вчені відносять до їх числа: отримання доказів із належного джерела, їх отримання належним суб'єктом, отримання доказів у результаті проведення належної процесуальної дії, дотримання порядку її проведення процесуальної дії, а також виділяють як самостійну умову або дотримання порядку фіксації результатів процесуальної дії [71, с. 45], або дотримання прав та охоронюваних законом інтересів особи [33, с. 10], або дотримання порядку перевірки доказів [204, с. 189]. Виокремлюючи шість умов допустимості доказів, В.В. Золотих відносить до їх числа: 1) отримання доказів із належного джерела; 2) їх отримання належним суб'єктом; 3) дотримання встановленого законом порядку отримання доказів; 4) дотримання правила про «плоди отруєного дерева»; 5) дотримання правила про недопустимість показань, що ґрунтуються на чутках; 6) дотримання правила про несправедливе упередження присяжних [87, с. 58]. Вказуючи на необхідність виокремлення семи умов допустимості доказів, В.П. Гмирко відносить до їх числа: 1) дотримання стороною обвинувачення прав і свобод особи; 2) дотримання вимог закону, що визначають легітимність статусу учасників кримінальних процесуальних відносин із формування доказів; 3) дотримання вимог закону щодо належної доказової дії як засобу формування доказів; 4) дотримання вимог закону щодо належної процедури проведення доказової дії, порушення яких можуть призвести до обґрунтованого сумніву щодо достовірності інформації про факти кримінальної справи; 5) дотримання вимог закону щодо процесуальних форм фігурування доказів у кримінальній справі; 6) дотримання вимог закону щодо безумовної перевірюваності (досліджуваності) доказів; 7) дотримання вимог закону щодо процесуального порядку запровадження доказів у кримінальну справу [44, с. 34-36]. Пропонуючи виокремлювати вісім умов допустимості доказів, В.В. Тютюнник розглядає як самостійні: 1) дотримання під час збирання (закріплення),

перевірки та оцінки фактичних даних вимог кримінального процесуального законодавства (законність); 2) дотримання під час кримінального провадження прав та свобод учасників кримінального провадження; 3) відповідність доказів вимогам науковості (науковість); 4) здатність фактичних даних прямо чи непрямо підтверджувати існування чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження (належність); 5) відповідність змісту фактичних даних меті встановлення обставин, на доведення яких вони надаються (цілеспрямованість); 6) урахування моменту (часу) прийняття рішення про визнання доказу недопустимим (своєчасність); 7) значущість доказу для кримінального провадження в цілому (його вплив на справедливість кримінального провадження) (значущість); 8) можливість перевірки фактичних даних, що надаються (перевірність) [182, с. 57-58]. В іншій праці В.В. Тютюнник, поряд із наведеними умовами допустимості доказів, виокремлює дев'яту самостійну умову – преюдиціальність рішень інших судів, що встановлюють порушення прав та основоположних свобод особи [231, с. 71].

Аналіз наведених підходів свідчить, що переважна більшість вчених до числа умов допустимості доказів відносить їх отримання з належного джерела, отримання доказів належним суб'єктом і дотримання передбаченого законом порядку їх отримання. Виокремлення інших пропонованих вченими умов допустимості доказів, як відзначає С.О. Ковальчук, вбачається недоцільним, оскільки вони: 1) охоплюються наведеними (наприклад, вибір належної процесуальної дії); 2) виступають правовим наслідком визнання недопустимим одного доказу по відношенню до інших в одному кримінальному провадженні (наприклад, дотримання правила про «плоди отруєного дерева») або правовим наслідком встановлення порушення прав людини та основоположних свобод у рішенні національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили, для суду, який вирішує питання про допустимість доказів (преюдиціальність); 3) свідчать про нерозмежування допустимості та належності доказів як їх процесуальних властивостей (виокремлення здатності

фактичних даних підтверджувати існування чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження, як самостійної умови їх допустимості); 4) носять суто криміналістичний характер (етичність застосовуваних у ході збирання доказів тактичних прийомів); 5) не впливають на визначення допустимості доказів (цілеспрямованість, значущість, перевірність і науковість) [101, с. 183].

На відміну від належності доказів, яка стосується змісту доказів, допустимість характеризує їх процесуальну форму. На це звертає увагу Н.В. Сибільова, яка відзначає, що допустимість доказів відображає не наявність зв'язку між фактичними даними та обставинами, які підлягають встановленню у кримінальній справі, а процесуальну можливість їх використання для встановлення вказаного зв'язку [199, с. 24].

Встановлення допустимості доказів має вагоме значення, оскільки саме допустимі докази забезпечують ухвалення законного процесуального рішення, що, у свою чергу, виступає істотною гарантією прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Як передбачає ч. 2 ст. 86 КПК України, недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення [127]. Поряд із цим, визнання доказів недопустимими може призводити до настання низки інших правових наслідків: зміни або скасування запобіжного заходу, зміни повідомлення про підозру, зміни обвинувачення у суді тощо.

Таким чином, допустимість доказів являє собою їх процесуальну властивість, яка вказує на отримання доказів із дотриманням встановлених КПК України вимог стосовно належного джерела, належного суб'єкта і порядку одержання. З урахуванням висловлених зауважень до назви ст. 86 КПК України і наведеного поняття та змісту допустимості доказів вбачається за доцільне викласти назву та частину 1 статті 86 КПК України у такій редакції:

«Стаття 86. Допустимість доказів

1. Докази визнаються допустимими, якщо вони отримані з дотриманням вимог, встановлених цим Кодексом, стосовно джерела, суб'єкта і порядку отримання».

На відміну від поняття належних і допустимих доказів, законодавець у нормах кримінального процесуального закону не наводить дефініції поняття достовірних доказів, що значною мірою ускладнює розуміння поняття достовірності як їх процесуальної властивості.

У доктрині кримінального процесу визначенню поняття достовірності доказів присвячена значна увага вчених, серед яких не склалося однозначного підходу щодо вирішення цього питання. Так, О.С. Александров і С.А. Фролов розглядають достовірність доказів як відповідність наявних відомостей фактам об'єктивної реальності [4, с. 64]. С.В. Немира наводить визначення достовірності як обов'язкової властивості доказу, яка формується у ході перевірки та оцінки отриманих відомостей про обставини вчиненого злочину та їх джерел і яка означає відповідність відомостей про обставини вчиненого злочину об'єктивній дійсності [104, с. 35-36]. К.П. Гришина визначає достовірність як доведене обґрунтоване знання, відповідність якого дійсності не викликає сумніву у суб'єкта оцінки доказів [53, с. 12]. Д.Б. Сергєєва характеризує достовірність доказу як властивість фактичних даних, що становлять зміст доказу, встановлювати наявність чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження, засновану на внутрішньому переконанні суб'єкта доказування, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження [197, с. 91]. А.А. Козленко визначає достовірність доказів як їх здатність встановлювати поза розумним сумнівом наявність або відсутність обставин, які мають значення для кримінального провадження [104, с. 79]. Як свідчить аналіз наведених визначень поняття достовірності доказів, переважною більшістю вчених вказана процесуальна властивість характеризується як відповідність доказів об'єктивно встановленим фактам та обставинам кримінального

провадження. За такого розуміння достовірність доказів, як і їх належність, характеризує зміст доказів і не стосується їх процесуальної форми.

Розкриваючи зміст достовірності доказів, вчені звертають увагу на декілька аспектів, пов'язаних зі встановленням вказаної їх процесуальної властивості. По-перше, як відзначає С.О. Ковальчук із посиланням на низку інших науковців, оцінка достовірності конкретного доказу здійснюється після встановлення його належності та допустимості і передбачає співставлення його змісту зі змістом інших доказів, у зв'язку з чим для формування висновку щодо достовірності доказу необхідна сукупність доказів, які стосуються однієї й тієї самої обставини предмета доказування [101, с. 346]. По-друге, як вказує Ю.К. Орлов, якщо неналежність і недопустимість частіше за все бувають очевидними одразу, і такий доказ виключається з подальшого процесу доказування, то його недостовірність може бути констатована лише на основі певної зібраної сукупності доказів, у зв'язку з чим вимога достовірності не може бути пред'явлена наперед до кожного доказу у момент його отримання [161, с. 83].

Поняття достовірних доказів нормами КПК України не визначається, але з урахуванням наведених у доктрині кримінального процесу визначень досліджуваної процесуальної властивості доказів, під ними потрібно розуміти докази, які об'єктивно відображають обставини, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, та інші обставини, які мають значення для нього. Відповідно, достовірність доказів являє собою їх процесуальну властивість, яка відображає відповідність змісту доказів об'єктивній дійсності та їх придатність для використання для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

У зв'язку з відсутністю у кримінальному процесуальному законі норми, присвяченої визначенню поняття достовірності доказів, вченими неодноразово зверталася увага на доцільність законодавчого визначення вказаної процесуальної властивості. При цьому Ф.В. Чирков обґрунтовує необхідність у

нормативному закріпленні поняття та зміст достовірності доказів [255, с. 9], І.В. Абросимов і Р.В. Костенко – поняття достовірних доказів [1, с. 149; 115, с. 137], а С.О. Ковальчук – поняття достовірних доказів і механізму встановлення достовірності доказів [101, с. 189]. Аналізуючи наведені позиції, потрібно відзначити, що у цілому вони відповідають законодавчому підходу до закріплення достовірності доказів, який міститься в інших процесуальних кодексах і розкриває поняття наведеної процесуальної властивості доказів шляхом наведення поняття достовірних доказів. Як передбачають ст. 78 ГПК України, ст. 75 КАС України і ст. 79 ЦПК України, достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи [49; 103; 254]. Поділяючи наведені підходи, вбачається за доцільне доповнити КПК України статтею 90-1 у такій редакції:

«Стаття 90-1. Достовірність доказів

1. Достовірними є докази, які об'єктивно відображають обставини, вказані у статтях 91, 485 і 505 цього Кодексу, та інші обставини, які мають значення для кримінального провадження».

На відміну від належності, допустимості та достовірності як індивідуальних процесуальних доказів, достатність являє собою їх системну процесуальну властивість. Як відзначає Ю.К. Орлов, визначення достатності виступає завершальним і найбільш складним етапом оцінки доказів. Всі попередні етапи здійснюються саме для нього, виступають лише його передумовою. Кожен доказ, якщо він не забракований за певною ознакою, повинен бути покладений в основу сукупності та відіграти там певну роль. Саме для цього попередньо визначаються інші властивості доказу [161, с. 93].

Системний характер процесуальних властивостей належності, допустимості, достовірності та достатності вказує на їх взаємозв'язок і взаємозалежність.

По-перше, аналіз норм § § 1 і 2 глави 4 КПК України дозволяє дійти висновку, що кожна з процесуальних властивостей доказів має свою функціональну спрямованість, з урахуванням якої вона дозволяє відобразити

той або інший аспект їх придатності для використання під час кримінального провадження.

По-друге, зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України випливає загальна послідовність оцінки процесуальних властивостей доказів: спочатку встановлюються належність, допустимість та достовірність кожного з наявних доказів і лише після цього – достатність їх сукупності. На це звертає увагу П.С. Воробйов, який вказує, що оцінка доказів із позиції достатності відбувається в останню чергу, оскільки докази, які не відповідають вимогам належності, допустимості та достовірності, суперечать процесуальним нормам, і з цієї причини вони не можуть бути покладені в основу обвинувачення [38, с. 22]. Водночас, оцінка індивідуальних процесуальних властивостей доказів може відбуватися й одночасно з оцінкою їх достатності, що особливо яскраво простежується на прикладі оцінки достовірності та достатності доказів. Як відзначає Р.В. Костенко, лише оцінивши докази у сукупності, можна остаточно встановити достовірність кожного доказу, і, разом з тим, також під час оцінки доказів в їх сукупності вирішити питання про достатність доказів для висновку про доведеність обставин [113, с. 38]. Поряд із цим, потрібно враховувати, що достовірність одних доказів може встановлюватися на підставі інших, на що міститься пряма вказівка у ст. 85 КПК України. У зв'язку з цим обґрунтованою виступає позиція М.О. Кочкіної, яка вказує, що у процесі доказування належність, допустимість, достовірність і достатність обов'язково визначаються у сукупності, оскільки невідповідність доказів хоча б одній із перших трьох з наведених процесуальних властивостей не дозволяє визначати достатність доказів для обґрунтування процесуальних рішень [117, с. 75].

На необхідність оцінки доказів на момент ухвалення відповідного процесуального рішення доказів із точки зору сукупності їх процесуальних властивостей звернув увагу у п. п. 30 – 37 окремої думки до постанови ВС від 05.06.2018 р. у справі № 360/1378/16-к суддя ВС А.П. Бущенко, який вказав, що касаційний суд визнав цей доказ (позасудові показання засудженого – В.З.) недопустимим. Однак тим самим касаційний суд виключив цей доказ із

сукупності доказів, які апеляційний суд вважав достатньою для засудження, і повернувся до тієї сукупності доказів, яку апеляційний суд вважав недостатньою. Для того, щоб за таких умов залишити засудження в силі, необхідно провести оцінку достовірності і достатності доказів у їх новому взаємозв'язку. Неможливо штучно виокремити оцінку «достатності» доказів з інтегральної діяльності оцінки доказів, яка, відповідно до ст. 94 КПК України, включає встановлення щодо кожного доказу належності, допустимості, достовірності, а щодо сукупності зібраних доказів – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Коли із «сукупності» доказів виключаються деякі докази – особливо, ключові докази, як у цьому випадку, – вся сукупність доказів, у тому числі достовірність та значення кожного окремого доказу, змінюється і вимагає нової оцінки. Оцінка достатності без оцінки достовірності доказів можлива лише у разі, коли кожен доказ має певне незмінне і заздалегідь встановлене значення, незалежне від інших доказів. Тоді можна скласти «значення» або «силу» кожного з доказів і отримати їх сукупне «значення» або «силу». Якщо з цієї сукупної «сили» всіх доказів відняти «силу» доказів, визнаних недопустимими, і решта доказів все ще створюють сукупну «силу», необхідну для визнання особи винуватою, тоді сукупність решти доказів можна вважати достатньою для засудження. Але такий підхід прямо суперечить принципу оцінки доказів на основі їх взаємозв'язку, що відображений у ч. 2 ст. 94 КПК України. Відповідно до цього принципу, виключення будь-якого, – особливо, вирішального, – доказу із «сукупності» доказів впливає не тільки на «достатність» решти доказів, але може вплинути також і на «належність», «допустимість» та «достовірність» всіх чи певних доказів у справі. Таким чином, більшість колегії, визнавши недопустимим і виключивши із сукупності доказів позасудові показання засудженого, але визнавши решту доказів достатньою для засудження, зробила власну оцінку достовірності і достатності доказів у справі, чим вийшла за межі повноважень, визначених ст. 433 КПК України. Більшість колегії провела цю оцінку без належних процедур, які забезпечують засудженому гарантії

справедливого судового розгляду, оскільки суд касаційної інстанції (а, відповідно, й сторони касаційного провадження) позбавлений належних інструментів для дослідження і оцінки фактичних обставин справи [160].

Підсумовуючи викладене, потрібно вказати, що процесуальні властивості доказів перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності: встановлення належності, допустимості та достовірності доказів дозволяє визначити можливість їх подальшого використання у ході прийняття відповідного процесуального рішення, а останнє ґрунтується на сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, достатніх у своїй сукупності для його ухвалення. Належність, допустимість і достовірність кожного окремо взятого доказу може виступати предметом самостійної оцінки, здійснюваної суб'єктом доказування, проте на момент ухвалення процесуального рішення вказані процесуальні властивості доказів визначаються у сукупності з їх достатністю, що виступає неодмінною умовою ухвалення законного й обґрунтованого процесуального рішення у кримінальному провадженні [83, с. 101].

1.3. Співвідношення достатності доказів та предмета і меж кримінального процесуального доказування

Достатність доказів як їх системна процесуальна властивість, необхідна для ухвалення відповідного процесуального рішення, тісно взаємопов'язана з предметом і межами кримінального процесуального доказування. Їх взаємозв'язок зумовлений, у першу чергу, встановленням нормами кримінального процесуального закону кола обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні як у цілому (ч. 1 ст. 91 КПК України), у тому числі з урахуванням специфіки предмета доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного та медичного характеру (ст. ст. 485 і 505 КПК України), так і на момент ухвалення окремих процесуальних рішень.

У доктрині кримінального процесу поняття предмета доказування виступає дискусійним.

Одні вчені визначають предмет доказування як сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Зокрема, Ю.М. Грошевий і С.М. Стахівський розуміють під ним передбачену законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню у кожній кримінальній справі з метою її правильного вирішення [56, с. 36; 205, с. 42]. Схожу позицію відстоює В.О. Попелюшко, який визначає предмет кримінального процесуального доказування як систему (сукупність) фактів об'єктивної дійсності, які мають юридичне значення і є необхідними та достатніми фактичними підставами для вирішення кримінальних справ остаточно і по суті [170, с. 15]. Наведене розуміння предмета доказування уточнюють М.А. Погорецький і М.Є. Шумило, які розглядають предмет доказування у кримінальному провадженні як сукупність фактів та обставин об'єктивної дійсності, що мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення та є необхідними і достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті [129, с. 239; 130, с. 266]. За рахунок конкретизації функціональної спрямованості предмета доказування, більш широко його поняття у межах наведеного підходу визначає М.М. Михеєнко, на думку якого предмет доказування являє собою таку сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, встановлення яких є необхідним для вирішення заяв і повідомлень про злочин, кримінальної справи у цілому або судової справи у стадії виконання вироку, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі¹ [153, с. 89]. У цілому позиція вказаних вчених повною мірою відображає закладений

---

¹ Виокремлення вченими процесуальних профілактичних заходів ґрунтувалося на нормі ст. 23 КПК України 1960 року, відповідно до якої при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину [132]. У доктрині кримінального процесу вченими чітко розмежовувалися причини злочину й умови, які сприяли його вчиненню: під причинами злочину розумілися сформовані під впливом різних негативних явищ і процесів антисуспільні установки у свідомості особи, які спричинили в неї рішучість вчинити злочин або призвели до скоєння злочину з необережності, а під умовами, що сприяли вчиненню злочину, – явища, процеси, які необхідні для дії причин даного виду злочинів, приводять у дію ці причини, а саме недоліки у регуляторному законодавстві, у діяльності державних установ, господарських організацій, окремих громадян, що об'єктивно сприяють скоєнню злочину або настанню злочинного результат [201, с. 309]. На сьогодні чинний кримінальний процесуальний закон не покладає на слідчого, прокурора обов'язку встановлювати такі обставини.

законодавцем у нормах кримінального процесуального закону підхід до розуміння предмета доказування, що ґрунтується на нормах ч. 1 ст. 91, ст. ст. 485 і 505 КПК України.

Другі вчені пов'язують предмет доказування з об'єктом доказування та характеризують його як сукупність суспільних відносин, спрямованих на встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Так, В.В. Вапнярчук розглядає предмет кримінального процесуального доказування як частину суспільних відносин (які є об'єктом доказування) з приводу визначених законом та суб'єктом доказування обставин кримінального правопорушення, які мають правове значення і впливають на кінцеве вирішення кримінального провадження [29, с. 247]. У межах вказаного підходу, на відміну від попереднього, увага акцентується не на функціональній спрямованості предмета доказування на встановлення обставин, що підлягають доказуванню, а на одному з напрямів діяльнісного аспекту розуміння кримінального процесуального доказування, пов'язаному зі встановленням вказаних обставин. Саме на їх встановлення і спрямована процесуальна діяльність суб'єктів доказування, на що міститься вказівка у наведеному визначенні предмета доказування. Водночас, обставини, які становлять предмет доказування, як відзначає В.О. Попелюшко, являють собою юридичні факти, з якими закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення правовідносин, юридичних прав та обов'язків у конкретних осіб [170, с. 18]. У зв'язку з цим, здійснення спроби конструювання дефініції предмета доказування шляхом його поєднання з об'єктом доказування призвело до помилкового ототожнення предмета доказування (як юридичних фактів) та його об'єкта (як суспільних відносин).

Треті вчені розкривають поняття предмета доказування через поняття складу кримінального правопорушення та взаємозв'язок останнього із завданнями кримінального провадження. Зокрема, В.Г. Гончаренко вказує, що предмет доказування у кримінальних справах являє собою фактичний склад злочину, що дозволяє виконати всі завдання кримінального судочинства щодо тих діянь, відносно яких здійснювалося дізнання, досудове слідство і судовий

розгляд² [47, с. 122]. Такий підхід певною мірою ґрунтується на понятті фактичного складу злочину, під яким як у доктрині кримінального права, так і у судовій практиці прийнято розуміти системне поєднання протиправної поведінки особи та інших юридичних фактів. Так, у судовій практиці фактичний склад злочину розглядається як поведінка особи та інші юридичні факти, які встановлено (процесуально доведено) та які мають кримінально-правове значення (зокрема, ухвала Апеляційного суду м. Києва від 24.01.2018 р. у справі № 760/13019/16-к) [240]. Безперечно, що склад злочину як категорія кримінального права перебуває у тісному взаємозв'язку з кримінальною процесуальною категорією предмета доказування. Проте, вказані правові категорії, з огляду на свою різноплановість, не можуть розглядатися як взаємозамінні. Як обґрунтовано вказує В.О. Попелюшко, опис предмета доказування в загальній формі в законі є процесуальним правовим поняттям, що відображає зміст і структуру фактичних підстав вирішення кримінальної справи. Аналогічно до того, як кримінально-правовий опис складу злочину є змістом поняття злочину, кримінальне процесуальне описання складу предмета доказування є змістом поняття предмета доказування [170, с. 8-9]. У подальшому на співвідношення вказаних правових категорій звернули увагу М.А. Погорецький і М.Є. Шумило, на думку яких поняття складу злочину є ширшим від поняття предмета доказування: вони співвідносяться як частина і ціле [129, с. 239]. Таким чином, розкриття поняття предмета доказування через поняття складу кримінального правопорушення свідчить про поєднання різнопланових правових категорій, що унеможлиблює їх чітке розмежування та не відображає взаємозв'язок предмета доказування із завданнями кримінального провадження, визначеними ст. 2 КПК України.

---

² У чинному КПК України законодавець істотно переглянув низку існуючих і запровадив деякі нові для вітчизняного кримінального процесу правові інститути. Необхідність у забезпеченні системності змін призвела до нормативного уточнення використовуваної у кримінальному процесуальному законі термінології та приведення її у відповідність до предмета регулювання кримінального процесуального права. Водночас, теоретичну основу дослідження становлять наукові праці, опубліковані не лише після набрання чинності КПК України 2012 року, але й в умовах дії КПК України 1960 року, у зв'язку з чим у ході цитування останніх у дисертації використовуватиметься вжита у них термінологія, яка відповідає змісту норм попереднього кримінального процесуального закону.

Четверті вчені визначають предмет доказування як сукупність доказів, необхідних для встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Так, Є.Г. Коваленко під предметом доказування розуміє будь-які фактичні дані, за допомогою яких особа, яка провадить дізнання, орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя (суд) встановлюють подію злочину; винуватість або невинуватість обвинуваченого у вчиненні злочину; мотиви злочину; обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину; обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання; обставини, що характеризують особу обвинуваченого; характер і розмір шкоди, завданої злочином; розміри витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння; причини і умови, які сприяли вчиненню злочину та інші обставини (докази), які мають значення для правильного вирішення кримінальної справи [99, с. 114].

Аналізуючи наведене визначення предмета доказування, В.Г. Гончаренко вказує, що воно технічних хиб не має, але побудоване з порушенням наукознавчих правил конструювання дефініцій і через свою громіздкість та поєднання суттєвих ознак предмета з описанням змісту функції збирання доказів робить його еkleктичним і важким для сприйняття [47, с. 121].

Поділяючи вказані аргументи, потрібно також звернути увагу на те, що наведене визначення поняття предмета доказування призводить до його ототожнення з поняттям меж доказування. За такого розуміння предмета доказування, як вказує С.А. Шейфер, він неминуче зливається з комплексом доказів, зібраних у справі, що позбавляє дане поняття притаманної йому об'єктивної основи, змішує відображуване та відображення [258, с. 79].

П'яті вчені розглядають предмет доказування у поєднанні його семантичного та гносеологічного розуміння. Зокрема, Т.М. Барабаш характеризує предмет доказування як мовний засіб означення узагальненого вираження в гносеологічному смислі об'єкта кримінального процесуального пізнання, нормативно закріпленого в ст. 64 КПК України, у вигляді переліку обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі [16, с. 8]. У цілому така позиція відповідає наведеним вище законодавчому і теоретичному

підходам до розуміння предмета доказування як сукупності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, з тим лише уточненням, що основний акцент у ньому робиться на семантичній характеристиці вказаної правової категорії.

Із урахуванням наведеного, предмет доказування являє собою визначену нормами кримінального процесуального закону систему фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. У свою чергу, вказані факти та обставини становлять достатню підставу для ухвалення відповідного процесуального рішення.

У цілому предмет доказування визначається законодавцем у ч. 1 ст. 91 КПК України, відповідно до якої у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини,

що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [127].

Коментуючи наведену норму, М.А. Погорецький і М.Є. Шумило обґрунтовано вказують, що обставини, викладені у ст. 91 КПК України, мають узагальнюючий, орієнтуючий характер для всіх видів кримінального провадження, у зв'язку з чим у теорії доказів отримали назву загального предмета доказування [129, с. 239; 130, с. 267]. Поряд із загальним, у доктрині кримінального процесу виокремлюють інші види предмета доказування: родовий (щодо окремих видів злочинів), спеціальний (у справах про суспільно-небезпечні діяння неосудних і злочини неповнолітніх), індивідуальний або безпосередній (у кожній конкретній справі) [29, с. 242; 44, с. 33], а також локальний³ (як сукупність обставин, які мають бути встановлені у ході прийняття окремих процесуальних рішень, непов'язаних із вирішенням справи по суті) [6, с. 226-227; 41, с. 98; 72, с. 155; 73, с. 50-51; 215, с. 404-405].

Вказаний підхід у частині виокремлення загального, родового, спеціального та індивідуального (безпосереднього) предмета доказування зазнав істотної критики з боку низки вчених [67, с. 59-60; 153, с. 89-90; 205, с. 29], які в якості основного аргументу вказують на те, що під час провадження у конкретних кримінальних справах, а також стосовно окремих категорій справ обставини, які входять у предмет доказування, конкретизуються та індивідуалізуються, але це відбувається у межах загального, родового предмета доказування та не означає його зміни, розширення або звуження, утворення нового самостійного виду предмета доказування [153, с. 89-90], у зв'язку з цим вважають за доцільніше не поділяти предмет доказування на види, а вдосконалювати єдине законодавче формулювання його родового поняття шляхом універсалізації [67, с. 59-60].

---

³ Окремі вчені не розмежовують індивідуальний (безпосередній) та локальний предмети доказування. Так, розглядаючи наведені поняття як синоніми, В.В. Рожнова вказує, що обставини локального, спеціального предмета доказування визначаються як ознаками, що є спільними для певної групи злочинів, так і ознаками конкретного складу злочину, що розслідується [193, с. 195]. Водночас, такий підхід призводить до неврахування локального предмета доказування у наведеному розумінні, а також до змішування змісту родового та індивідуального (безпосереднього) предметів доказування.

Аналізуючи наведені підходи, потрібно звернути увагу на обґрунтованість наведеного структурування предмета доказування, що зумовлено потребами його поглибленого наукового пізнання. Виокремлення загального, родового, спеціального та індивідуального (безпосереднього) предмета доказування дозволяє розкрити зміст останнього з урахуванням того або іншого ступеня узагальнення обставин, які його складають, зумовленого видом вчиненого кримінального правопорушення, особливостями його суб'єкта, обставинами конкретного кримінального провадження тощо. Наприклад, спеціальний предмет доказування дозволяє врахувати особливості обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх і щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх визначений ч. 1 ст. 91 і ст. 485 КПК України. Так, відповідно до ст. 485 КПК України, під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 цього Кодексу, також з'ясовуються: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення [127]. Коментуючи ст. 485 КПК України, вчені неодноразово звертали увагу на те, що обрана законодавцем лінгвістична конструкція для визначення предмета доказування в кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх передбачає не підміну, а деталізацію і конкретизацію загального предмета доказування [106, с. 88; 107, с. 12].

Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закріплений ст. 505 КПК України. Згідно зі ст. 505 КПК України, під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються: 1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення; 2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою; 3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування; 4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього; 5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою; 6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням; 7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення [127]. При цьому, на відміну від предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, який закріплений у ст. 485 КПК України з відсилковою нормою до ч. 1 ст. 91 КПК України, предмет доказування у кримінальному провадженні

щодо застосування примусових заходів медичного характеру знайшов вичерпне закріплення у ст. 505 КПК України.

На цей аспект визначення предмета доказування у вказаному кримінальному провадженні звертається увага у судовій практиці. Так, у постанові від 26.06.2019 р. у справі № 202/5997/17 (провадження № 51-6228км18) ВС вказав, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру гарантує захист прав, свобод та законних інтересів осіб з психічними розладами, тому розгляд таких проваджень має спеціальну процедуру, яка урегульована спеціальними нормами закону. З урахуванням ст. 505 КПК України, ВС відзначив, що предмет доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру має низку особливостей, де не ставиться питання про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, а йдеться про вчинення певною особою суспільно небезпечного діяння, а умисел, мета і мотив є елементами суб'єктивної сторони саме злочину та встановлюються лише щодо осудної особи, на що суди нижчих інстанцій увагу не звернули. Із цих підстав ВС задовольнив касаційну скаргу прокурора та змінив ухвалу Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 08.12.2017 р. та ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 14.03.2018 р. щодо ОСОБА_1, виключивши посилання на спрямованість умислу, мету і мотив її дій при вчиненні суспільно небезпечного діяння [176].

Поряд із наведеним підходом до структурування предмета доказування, у його структурі вчені виокремлюють головний факт та інші факти і обставини, які підлягають доказуванню. Під головним фактом розуміють або сукупність обставин, які стосуються події, дії (бездіяльності) особи, свідчать про її винуватість та наслідки, що настали, чи про невинуватість особи [233, с. 291], або сукупність фактів, з яких складається кримінально каране діяння та які містять об'єктивні і суб'єктивні елементи складу злочину [217, с. 363]. Аналізуючи відмінності у визначенні поняття головного факту, В.В. Вапнярчук

вказує, що між цими двома підходами немає істотної різниці, адже їх зміст є майже ідентичним: за першого головний факт визначається з використанням процесуальної, а за другого – кримінально-правової термінології [29, с. 246].

Крім головного факту, у структурі предмета доказування вчені виокремлюють інші факти і обставини, які підлягають доказуванню, до числа яких відносять доказові (проміжні) та допоміжні факти [29, с. 244; 206, с. 125]. При цьому під доказовими (проміжними) фактами вони розуміють факти, які не мають кримінально-правового значення, але виступають підставою для встановлення головного факту [217, с. 366], а під допоміжними фактами – обставини, які виступають засобами виявлення і перевірки інших обставин, у тому числі й доказових (проміжних) фактів [136, с. 122-123].

Окремі вчені заперечують доцільність виокремлення у структурі предмета доказування головного факту, доказових (проміжних) і допоміжних фактів. Так, на думку С.М. Стахівського, таке структурування предмета доказування може дезорієнтувати практичних працівників і призвести до висновку про можливість встановлення, поряд з головним, менш істотних фактів, а оскільки вони є менш істотними, то потрібно зосередити увагу на головному факті, і як результат – до помилки у ході прийняття рішення через недостатність доказової інформації [205, с. 28].

Аналізуючи наведені підходи, потрібно вказати, що факти та обставини, які входять у предмет доказування, підлягають встановленню незалежно від їх охоплення головним фактом або належності до числа доказових (проміжних) чи допоміжних фактів. Водночас, головний факт, доказові (проміжні) та допоміжні факти у кримінальному процесуальному доказуванні мають різну значимість. Зокрема, на це звертає увагу Ю.К. Орлов, який вказує на визначальну роль головного факту та його специфіку, порівняно з іншими елементами предмета доказування, які полягають у тому, що: 1) всі інші елементи предмета доказування встановлюються тільки стосовно головного факту, а поза його встановленням пізнання всіх інших обставин втрачає будь-який сенс; 2) невстановлення головного факту означає, що злочин залишився

нерозкритим, і жодні завдання кримінального судочинства – невиконаними, а невстановлення інших обставин хоча і знижує ефективність кримінального судочинства, але не виключає повністю результативного завершення справи, досягнення хоча б якихось завдань кримінального судочинства; 3) встановлення головного факту в негативній формі означає, що відпадає необхідність пізнання всіх інших елементів предмета доказування [161, с. 54-55].

Наведений підхід вказує на доцільність виокремлення у структурі предмета доказування головного факту, доказових (проміжних) і допоміжних фактів, що додатково підтверджується аргументами на користь цього, наведеними В.О. Попелюшком. Зокрема, вчений відзначає, що, по-перше, чітке розмежування обставин предмета доказування і доказових фактів дозволяє уникнути прийняття рішення у справі на підставі встановлення лише доказових фактів, чим застерігає від судових помилок, що мають місце на практиці. По-друге, із внесенням до предмета доказування доказових фактів він втрачає визначеність, що, своєю чергою, позбавляє практику критеріїв для встановлення меж доказування обставин кримінальної справи. По-третє, розмежування предмета доказування і доказових фактів є єдиною можливою основою поділу доказів на прямі та непрямі, що надзвичайно важливо і в доказуванні як дослідженні, і в доказуванні як обґрунтуванні тези [170, с. 55-56].

Вказане розуміння поняття та структури предмета доказування дозволяє встановити його співвідношення з достатністю доказів. Взаємозв'язок предмета доказування з достатністю доказів полягає у тому, що він орієнтує суб'єкта прийняття рішення на встановлення у конкретному кримінальному провадженні на конкретний момент його здійснення певної системи обставин, які підлягають доказуванню. Кожна з цих обставин повинна бути встановлена за допомогою доказів, сукупність яких дозволяє підтвердити її наявність на момент ухвалення відповідного процесуального рішення. При цьому така сукупність доказів має бути отримана щодо кожної з обставин, що входить до

предмета доказування. Достатність доказів, у свою чергу, уможлиблює встановлення кожної з обставин, які підлягають доказуванню, що забезпечує законність, обґрунтованість і вмотивованість відповідного процесуального рішення.

Із поняттям предмета доказування невід'ємно пов'язане поняття меж доказування, які дозволяють конкретизувати коло обставин, що підлягають доказуванню, стосовно конкретного кримінального провадження.

Дослідженню сутності і змісту меж доказування присвячена істотна увага вчених, якими, водночас, висловлюються доволі різноманітні підходи до визначення їх поняття. Так, під межами доказування у доктрині кримінального процесу розуміють необхідну і достатню сукупність доказів та їх процесуальних джерел, збирання і дослідження яких забезпечить надійне, повне, достовірне та якісне встановлення всіх обставин, які входять до предмета доказування, та прийняття обґрунтованого рішення у кримінальній справі [20, с. 50; 56, с. 42; 99, с. 115; 154, с. 37], число джерел доказів, що вимагається для обґрунтування процесуального рішення [88, с. 64; 89, с. 209], змістовно-структурну характеристику доказів, наявність якої дозволяє вважати встановленими з відповідним рівнем вірогідності фактичні підстави процесуального рішення [46, с. 6-7], ступінь достатності та достовірності системи доказів, який дозволяє зробити однозначний і неспростовний висновок як щодо кожного з елементів предмета доказування, так і у справі в цілому [223, с. 48; 226, с. 279], межі дослідження обставин злочину, які забезпечують повне та достовірне встановлення всіх обставин, які можуть мати значення для справи [252, с. 156], достатність, повноту та достовірність дослідження фактичних даних, що зумовлюють прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні [110, с. 11], межі діяльності з доказування, які виражають повноту слідчих версій, що перевіряються, глибину дослідження фактів (обставин), які підлягають встановленню, обсяг доказів та їх джерел, обов'язкових для визнання наявності чи відсутності цих фактів, і достатність обґрунтування висновків у справі [249, с. 69], кількість обставин і доказів, яка є

необхідною та достатньою для з'ясування всіх юридичних сторін об'єкта, що складають предмет пізнання у кримінальній справі [60, с. 29], доказування такого обсягу, який забезпечує достовірне встановлення обставин, що підлягають доказуванню [129, с. 240; 130, с. 267], обсяг доказування, який має внутрішню спрямованість і характеризує кількість та якість доказів у досудовому розслідуванні [93, с. 400].

Сформовані у доктрині кримінального процесу визначення поняття меж доказування неодноразово піддавалися детальному аналізу з боку низки вчених, які дійшли декількох вагомих висновків.

По-перше, як відзначає С.А. Шейфер, навряд чи є підстави вважати одне визначення кращим від іншого або знаходити між ними істотні суперечності, оскільки кожне з них із різних сторін розкриває поняття меж доказування, у зв'язку з чим вчений визнає правомірними визначення, які поєднують наведені уявлення щодо змісту вказаного поняття [258, с. 87]. Зокрема, такий узагальнюючий підхід свого часу наводився В.Т. Нором, який під межами доказування розуміє такі межі, що забезпечують повне і достовірне встановлення всіх обставин, які можуть мати значення для справи; коло доказів, що залучаються для встановлення факторів вчинення злочину; необхідну і достатню сукупність доказів, зібрання яких забезпечує з'ясування всіх обставин предмета доказування, а отже, і правильне вирішення кримінальної справи [159, с. 68-69]. На сучасному етапі розвитку вітчизняного кримінального процесу наведений підхід поділяє Ю.А. Комісарчук, на думку якої межі доказування являють собою обсяг доказового матеріалу (доказів і їх джерел), що забезпечує надійне, достовірне встановлення всіх обставин, які входять до предмета доказування, правильне вирішення кримінального провадження і вжиття процесуальних заходів для запобігання кримінальним правопорушенням; межі дослідження обставин кримінального правопорушення, за якими доказування стає непотрібним і втрачає сенс; межі пізнавальної діяльності слідчого та суду, які визначаються моментом, коли мета доказування виявляється досягнутою, тобто, коли з необхідним ступенем

надійності встановлені обставини, що підлягають доказуванню; необхідну та достатню сукупність доказів, зібраних у кримінальному провадженні, які забезпечують правильне його вирішення [66, с. 106-109]. Поділяючи у цілому наведені позиції, під межами доказування потрібно розуміти сукупність доказів, яка визначає межі пізнавальної діяльності суб'єкта прийняття рішення та виступає достатньою для достовірного встановлення кожної з обставин, що охоплюються предметом доказування у конкретному кримінальному провадженні на момент ухвалення відповідного процесуального рішення.

По-друге, як вказують Ф.М. Кудін і Р.А. Костенко, з гносеологічної точки зору квінтесенцією поняття «межі доказування» потрібно вважати сукупність достатніх доказів, яка виступає засобом достовірного пізнання обставин предмета доказування [133, с. 61]. На перший погляд, результатом такого визначення поняття меж доказування виступає його зведення до поняття сукупності доказів. Водночас, як наголошує Д.В. Зотов, вказані поняття не виступають нерівнозначними: сукупність доказів є ширшою від меж доказування, оскільки включає у себе не лише наявність доказів, але й їх логічний взаємозв'язок, який виступає обов'язковою ланкою у процесі переходу від кількості до якості, тобто від меж доказування до достатності доказів [88, с. 61; 89, с. 201]. З урахуванням гносеологічного аспекту, переважна більшість наведених вченими визначень поняття меж доказування містить вказівку на сукупність доказів, за допомогою яких встановлюються обставини, які входять до предмета доказування. Її наявність, з однієї сторони, дозволяє чітко розмежувати поняття предмета доказування та його меж, а, з іншої сторони, вказує на взаємозв'язок останнього з поняттям достатності доказів.

Стосовно розмежування понять предмета доказування та його меж вчені практично одностайно вважають, що вони співвідносяться як мета (результат) і спосіб (засіб) її досягнення [93, с. 400; 99, с. 116; 252, с. 157]. Поряд із цим, у доктрині кримінального процесу здійснювалася спроба встановити співвідношення вказаних понять за допомогою категорій «загальне» та

«одиничне», «якість» і «кількість» [60, с. 7] або «форма» та «зміст» [93, с. 400]. Водночас, з огляду на методологічну некоректність застосування вказаних філософських категорій щодо предмета і меж доказування, наведений підхід не знайшов подальшого наукового розвитку.

Дещо з інших позицій розмежовують предмет доказування та його межі окремі вчені, які визначають їх співвідношення за допомогою відповідної системи координат, на протилежних осях якої перебувають предмет і межі доказування. Як вказує М.В. Дєєв, чим далі просуватися по осі меж доказування, тим більш глибоко і детально будуть встановлюватися елементи предмета доказування, тим більше доказів буде зібрано у кримінальному провадженні і тим більшою буде їхня значущість. Враховуючи таку шкалу накопичення доказів і корелюючих їм станів знань та висновків, нижня межа доказування відповідає точці переходу стану недостатності доказів у стан достатності, а верхня межа доказування – точці переходу стану достатності доказів у стан їхньої надмірності [64, с. 45].

Стосовно співвідношення понять меж доказування та достатності доказів у доктрині кримінального процесу висловлено два підходи.

Одна група вчених розмежовує вказані поняття з точки зору статичного підходу. Так, на думку Л.В. Гайворонської, саме межі доказування свідчать про те, що зібраної сукупності доказів достатньо, оскільки вона задовольняє як якісно, так і кількісно [39, с. 112]. Схожим чином до визначення співвідношення меж доказування та достатності доказів підходить О.В. Брянська, яка відзначає, що межі доказування забезпечують збирання такої сукупності доказів, що призводить до переконання у реальному існуванні фактів та обставин, які утворюють предмет доказування, свідчить про правильне відображення об'єктивної дійсності, а також вказує на найбільш важливу властивість доказів – їх достатність [28, с. 97]. Більш чітко наведений підхід відстоює М.В. Дєєв, який вважає, що і поняття «межі доказування», і поняття «достатність доказів» з різних боків характеризують одне й те саме явище: межі доказування вказують на нього шляхом окреслення певних меж, у

яких знаходиться позначуване явище, а достатність доказів вказує на це ж явище, характеризуючи його сутність, зміст. Межі доказування немовби виокремлюють зі всієї гіпотетично можливої сукупності доказів саме достатню їх сукупність, відмежовуючи її, з одного боку, від недостатньої сукупності доказів, а з іншого – від надмірної. Саме між цими двома межами і лежить достатня сукупність доказів, знаходиться достатність доказів [64, с. 46].

Друга група вчених встановлює співвідношення меж доказування та достатності доказів із точки зору динамічного підходу. Зокрема, Р.В. Костенко вважає, що основоположним у розумінні меж доказування виступає саме те, що це поняття позначає межі використання доказових можливостей сукупності доказів. У цьому розумінні досягнення достовірних меж доказування відбувається за рахунок переходу сукупності доказів у їх достатність [112, с. 69], тобто визначення достатності доказів, на думку О.О. Хмирова, являє собою встановлення меж доказування [252, с. 156]. Уточнюючи наведений підхід, А.С. Барабаш вказує, що межі характеризують існуючу наявність доказів, а достатність характеризує їх з позиції можливості отримання знання. Межі доказування являють собою кількісну характеристику, а достатність – якісну, або точніше, межа доказування перетворюється на нову якість, на знання про їх достатність. Достатність характеризує скачок – перехід кількості в якість [15, с. 88]. Аналогічним чином до встановлення співвідношення наведених термінів підходить Д.В. Зотов, який при цьому уточнює, що межі доказування виступають лише необхідною умовою для оцінки достатності доказів, у зв'язку з чим тут повною мірою діє філософський закон переходу кількості в якість: достатність як якісний елемент, заснований на кількісних межах доказування, дозволяє наблизитися до вирішення того або іншого процесуального питання [88, с. 64; 89, с. 209].

Поділяючи наведені підходи, можна констатувати, що межі доказування чітко вказують на сукупність доказів, яка має бути отримана у конкретному кримінальному провадженні задля доведення обставин, що підлягають доказуванню. З однієї сторони, межі доказування дозволяють встановити за

допомогою отриманих доказів кожному з обставин, що підлягають доказуванню, а, з іншої сторони, вони забезпечують оперування на момент ухвалення відповідного процесуального рішення сукупністю доказів, достатньою для його постановлення.

1.4. Взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування

Оцінка доказів спрямована на встановлення належності, допустимості та достовірності кожного доказу та достатності їх сукупності, що забезпечує можливість подальшого використання доказів у кримінальному процесуальному доказуванні, у тому числі й для ухвалення процесуальних рішень. Невід'ємною умовою постановлення останніх виступає встановлення достатності доказів як їх системної процесуальної властивості, що відображає наявність належних, допустимих і достовірних доказів, які у своїй сукупності забезпечують законність, обґрунтованість та вмотивованість процесуальних рішень. Поряд з оцінкою доказів із точки зору їх достатності для ухвалення відповідних процесуальних рішень, норми кримінального процесуального закону передбачають їх постановлення з урахуванням низки стандартів доказування (зокрема, «обґрунтована підозра», «достатня підстава» і «поза розумним сумнівом»), застосування яких значною мірою ґрунтується на встановленні вказаної процесуальної властивості доказів. У контексті постановлення відповідних процесуальних рішень достатність доказів тісно взаємопов'язана зі стандартами доказування.

Поняття стандартів доказування у доктрині кримінального процесу не знайшло однозначного визначення, що вказує на необхідність здійснення їх аналізу, спрямованого на формування авторського підходу до розуміння поняття цієї кримінальної процесуальної категорії, що забезпечить у подальшому чітке встановлення її взаємозв'язку з достатністю доказів.

Одна група вчених визначає поняття стандартів доказування, виходячи з об'єктивного критерію. Так, Х.Р. Слюсарчук під стандартами доказування у кримінальному провадженні розуміє закріплені у кримінальному

процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні [203, с. 7]. Схожу, але більш широку позицію відстоює Г.Р. Крет, на думку якої стандарти доказування являють собою систему закріплених у нормах кримінального процесуального закону та сформованих у судовій практиці ВС правил, які забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та досягнення за результатами їх оцінювання рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення [123, с. 137].

Друга група вчених розкриває поняття стандартів доказування, керуючись суб'єктивним критерієм. Зокрема, І.В. Гловюк та А.С. Степаненко під стандартами доказування розуміють певний критерій (поріг) прийняття рішення для суб'єкта їх прийняття [43, с. 16]. Більш розширене визначення поняття стандартів доказування наводить Л.В. Мелех, яка характеризує їх як певну умовну межу, за якою кількісна характеристика знань, отриманих судом у процесі розгляду справи, переходить у таку їх якість, що дає суду підстави ухвалити, на його думку, істинне рішення [147, с. 252]. Дещо уточнюючи розуміння стандартів доказування за наведеним критерієм, В.В. Вапнярчук розглядає їх як певний умовний взірець, орієнтир, оптимальний рівень вимог, що свідчить про достатність знань (як в об'єктивному – певна сукупність доказів, так і в суб'єктивному аспекті – певний рівень переконаності) для прийняття відповідного процесуального рішення [31, с. 148]. У межах вказаного підходу О.В. Литвин пов'язує поняття стандартів доказування виключно з поняттям внутрішнього переконання та визначає їх як рівень внутрішнього переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, який є результатом оцінки доказів, необхідним для прийняття початкового,

проміжного або підсумкового процесуального рішення у кримінальному провадженні [139, с. 59].

Аналіз наведених позицій дозволяє вказати на обґрунтованість обох наведених підходів. Так, із точки зору об'єктивного критерію стандарти доказування виступають об'єктивованими у нормах КПК України і судових рішеннях ВС правилами, які визначають рівень внутрішнього переконання суб'єкта доказування, достатній для ухвалення відповідного процесуального рішення. Такі правила відображають, у першу чергу, вимоги до врахування суб'єктом доказування під час оцінки доказів на момент ухвалення відповідного процесуального рішення кількісних та якісних вимог до сукупності доказів. Водночас, з урахуванням ч. 2 ст. 91 КПК України, яка визначає зміст кримінального процесуального доказування, та ч. 1 ст. 94 КПК України, що вказує на процесуальні властивості доказів, із точки зору яких вони підлягають оцінці, такі правила не обмежуються виключно оцінкою сукупності доказів. У зв'язку з цим слушною є позиція Г.Р. Крет, яка стандартами доказування охоплює також правила, які забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів [123, с. 137]. Із точки зору суб'єктивного критерію стандарти доказування відображають рівень внутрішнього переконання суб'єкта доказування, достатній для ухвалення відповідного процесуального рішення. Такий рівень внутрішнього переконання формується за результатами оцінки доказів на основі всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження.

У доктрині кримінального процесу висловлені різноманітні погляди до визначення системи стандартів доказування. При цьому вчені відстоюють два основних підходи до її розкриття: одна група включає до неї виключно стандарти формування рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення, а друга група, поряд із наведеними стандартами доказування, відносить до їх системи стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів.

У межах першого із наведених підходів вченими виокремлюється від трьох до п'яти стандартів доказування.

Одні вчені виокремлюють три стандарти доказування, але по-різному підходить до окреслення їх кола. Зокрема, В.В. Касько, Р.О. Куйбіда, Н.О. Марчук та М.І. Хавронюк вказують, що КПК України закріплює три загальноприйнятих у світовій практиці стандарти доведення (переконання) – «обґрунтована підозра» (ч. 2 ст. 177 КПК України), «переконання поза розумним сумнівом» (ч. 2 ст. 17 КПК України) і «достатні підстави/докази» [156, с. 9]. Поділяючи позицію щодо доцільності виокремлення стандартів доказування «обґрунтована підозра» та «поза розумним сумнівом», В.С. Дяков як третій стандарт виокремлює «достатність доказів» [68, с. 52]. Дещо відмінну позицію відстоює В.В. Вапнярчук, який до їх системи включає такі стандарти доказування: «на перший погляд» або «за зовнішніми ознаками явищ» або «ймовірне припущення», «вагоме переконання» або «обґрунтоване припущення», «поза розумними сумнівами» [31, с. 155-157].

Другі вчені відстоюють позицію щодо доцільності виокремлення чотирьох стандартів доказування. Так, І.В. Гловюк та А.С. Степаненко виокремлюють стандарти доказування «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра» або «розумна підозра», «розумно вважати» або «розумні/обґрунтовані підстави вважати», «ймовірна причина» або «достатня підстава» [43, с. 15; 207, с. 20-22]. Схожим чином система стандартів доказування визначається В.А. Завтуром, який термінологічно уточнюючи назви окремих з них, відносить до їх числа стандарти «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра», «достатні підстави» і «розумні підозри» [73, с. 91].

Окремі вчені більш широко підходять до визначення системи стандартів доказування, виділяючи п'ять стандартів доказування. Так, Х.Р. Слюсарчук виокремлює стандарти доказування «обґрунтована підозра», «достатня підстава» («ймовірна причина»), «переконання за більшої вірогідності», «вагоме переконання», «поза розумним сумнівом» [203, с. 19].

У межах другого із наведених підходів вченими пропонується розгалужена система стандартів доказування. Так, Г.Р. Крет на основі узагальнення низки підходів українських і зарубіжних вчених вказує, що система стандартів доказування у кримінальному процесі України включає в себе дві її групи: 1) стандарти формування рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення, до числа яких входять стандарти доказування «достатня підстава», «обґрунтована підозра» та «поза розумним сумнівом»; 2) стандарти формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів (як самостійна група стандартів доказування, вони повинні відображати особливості збирання, перевірки та оцінки із точки зору процесуальних властивостей кожного з визначених кримінальним процесуальним законом видів процесуальних джерел доказів), до числа яких входять стандарти формування показань, стандарти формування речових доказів, стандарти формування документів, стандарти формування висновків експерта [124, с. 136-137]. Наведену позицію поділяють В.Д. Басай, В.О. Гринюк і С.О. Ковальчук, які з урахуванням поняття та змісту кримінального процесуального доказування, визначених КПК України, відзначають обґрунтованість теоретичного підходу щодо виокремлення стандартів формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів як самостійної групи стандартів доказування [262, с. 557].

Аналізуючи наведені підходи, потрібно відзначити, що другий із них більш повно відповідає визначенням нормами кримінального процесуального закону поняттю та структурі кримінального процесуального доказування. Так, ч. 2 ст. 91 КПК України передбачає, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [127]. Відповідно, закладений законодавцем зміст кримінального процесуального доказування, на думку В.Д. Басая, В.О. Гринюка та С.О. Ковальчука, вказує на потребу у виокремленні стандартів доказування, які стосуються не лише достатності доказів (як однієї з їх процесуальних властивостей, що підлягає встановленню у ході оцінки доказів),

але й їх збирання, перевірки та оцінки із точки зору інших процесуальних властивостей – належності, допустимості і достовірності [262, с. 555]. Водночас, з урахуванням предмета дослідження в основу розкриття проблематики, пов'язаної зі встановленням взаємозв'язку достатності доказів і стандартів доказування, доцільно покласти стандарти формування рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення.

При цьому стосовно кількісного і термінологічного визначення стандартів доказування потрібно відзначити, що основу наведеної групи становлять три основні стандарти: «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом», що відповідає як нормам кримінального процесуального закону, так і позиції переважної більшості вчених. Відстоюючи таку позицію, Г.Р. Крет відзначає, що інші правила, які підлягають застосуванню у ході ухвалення процесуальних рішень і розглядаються вченими в якості стандартів доказування, не можуть бути віднесені до числа останніх, оскільки або виступають необхідними складовими елементами стандарту доказування «достатня підстава» («розумно вважати» або «розумні/обґрунтовані підстави вважати», «вагоме переконання» або «обґрунтоване припущення», «переконання за більшої вірогідності»), або підлягають застосуванню під час ухвалення процесуальних рішень, які не передбачають необхідності здійснення доказування («на перший погляд» або «за зовнішніми ознаками явищ» або «ймовірне припущення»), або за своєю сутністю є цивільно-правовими стандартами доказування, які не відповідають механізму кримінального процесуального доказування («баланс ймовірностей/переваги доказів» і «зрозумілі та переконливі докази») [124, с. 136].

Стандарт доказування «обґрунтована підозра», як відзначає Х.Р. Слюсарчук, є багаторівневою категорією, яка залежно від правового характеру рішення, що необхідно прийняти під час кримінального провадження, не завжди формується в умовах змагальності, однак завжди наділена «динамічним» триваючим характером та не може розглядатися лише

як загальна вимога, по досягненню чи виконанню якої втрачається її первинне значення – слугувати вагомою підставою прийняття рішення, яким обмежуються права і свободи особи у кримінальному судочинстві [202, с. 241]. Вказаний стандарт доказування підлягає використанню у ході ухвалення рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, арешту майна, затримання особи і запобіжних заходів) та складання письмового повідомлення про підозру.

Обґрунтована підозра у вказаних процесуальних рішеннях повинна підтверджуватися сукупністю наявних у кримінальному провадженні доказів. На необхідність підтвердження наявності обґрунтованої підозри за допомогою доказів неодноразово вказував ЄСПЛ, відповідна практика якого підлягає врахуванню під час застосування запобіжних заходів (п. 1 Листа ВССУ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13) [183]. Зокрема, у п. 32 рішення від 30.08.1990 р. у справі «Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom» ЄСПЛ наголосив, що наявність «обґрунтованої підозри» передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача у тому, що відповідна особа могла вчинити злочин [267]. При цьому, з позиції ЄСПЛ, з однієї сторони, того факту, що підозра є добросовісною, недостатньо (п. 48 рішення від 13.11.2007 р. у справі «Sebotari v. Moldova») [266], а, з іншої сторони, обґрунтована підозра не передбачає, що поліція повинна володіти достатніми доказами для пред'явлення обвинувачення на момент арешту або під час перебування заявника під вартою (п. 155 рішення від 06.04.2000 р. у справі «Labita v. Italy») [269]. Водночас, у своїй сукупності наявні докази повинні бути достатніми для підтвердження припущення про вчинення особою кримінального правопорушення.

Стандарт доказування «обґрунтована підозра» носить динамічний характер, що відзначає ЄСПЛ у рішеннях, присвячених наданню оцінки законності продовження національними судами строків тримання під вартою. Так, у п. 39 рішення від 02.03.2006 р. у справі «Dolgova v. Russia» він відзначив, що хоча заявниця оскаржувала свою участь у злочинній діяльності, але вона була затримана в будівлі, в якій були, імовірно, вчинені стверджувані злочини. Тому Європейський суд погодився, що на першому етапі взяття її під варту було виправдано розумними підозрами щодо вчинення нею цих злочинів [119]. Тобто на момент затримання особи або взяття її під варту, як вказує Г.Р. Крет, Суд виходить з необхідності забезпечення мінімального рівня обґрунтованої підозри. Під час подальшого провадження рівень обґрунтованої підозри внаслідок отримання у ході кримінального процесуального доказування доказів, які підтверджують винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, може зростати, що, у кінцевому підсумку, призведе до визнання її винуватою у його вчиненні. І, навпаки, отримання доказів, які спростовують її винуватість, матиме наслідком спростування підозри і визнання особи невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення [120, с. 95].

Таким чином, процесуальні рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, арешту майна, затримання особи і запобіжних заходів) та письмове повідомлення про підозру повинні відображати обґрунтоване припущення про вчинення особою кримінального правопорушення, що ґрунтується на достатніх доказах. Відповідно, достатність доказів забезпечує дотримання стандарту доказування «обґрунтована підозра» за рахунок підтвердження на основі наявних фактичних даних існування такого обґрунтованого припущення [77, с. 133-134].

У ході застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стандарт доказування «обґрунтована підозра» тісно взаємопов'язаний зі

стандартом доказування «достатня підстава». На їх тісний взаємозв'язок звертає увагу ЄСПЛ, який у п. 102 рішення від 05.07.2016 р. у справі «Buzadji v. Moldova» та п. 84 рішення від 30.01.2018 р. у справі «Макаренко проти України» вказує на необхідність – на додаток до наявності обґрунтованої підозри – обґрунтування будь-якого періоду тримання під вартою шляхом наведення посадовою особою, яка відправляє правосуддя, відповідних і достатніх підстав затримання [210; 265].

Стандарт доказування «достатня підстава», як вказують А.А. Павлишин і Х.Р. Слюсарчук, являє собою рівень переконання (переконаності), придатний для прийняття уповноваженими законом особами рішень про затримання особи та (або) проведення обшуку, який досягається на підставі оцінки фактів та обставин кримінального провадження в їх цілісності, що здійснюється з використанням спеціальних знань цих осіб, отриманих внаслідок їхнього професійного досвіду (у питанні встановлення наявності «достатньої підстави»), результати якої свідчать про наявність «ймовірності», а не впевненості та безсумнівності, на користь необхідності прийняття відповідного рішення у кримінальному провадженні [164, с. 109]. Дещо уточнюючи наведену позицію, потрібно вказати, що стандарт доказування «достатня підстава» підлягає використанню під час ухвалення рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, арешту майна та запобіжних заходів), про дозвіл на проведення обшуку та про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

У контексті надання оцінки законності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою ЄСПЛ вказує, що, по-перше, з метою забезпечення розумного строку попереднього ув'язнення обвинуваченого національні суди повинні дослідити всі факти, які свідчать на користь або

проти існування реальної вимоги суспільного інтересу, що виправдовує, з належним урахуванням принципу презумпції невинуватості, відхід від правила поваги до особистої свободи, закріпленого у ст. 5 Конвенції, та повинні вказати їх у своїх рішеннях за клопотаннями про звільнення з-під варти (п. 86 рішення від 30.01.2018 р. у справі «Макаренко проти України») [210], по-друге, якщо законодавство передбачає презумпцію щодо факторів, які стосуються підстав продовження тримання під вартою, то існування конкретних фактів, що переважають принцип поваги до особистої свободи, має бути переконливо продемонстровано (п. 99 рішення від 08.02.2005 р. у справі «Panchenko v. Russia») [270], а, по-третє, рішення національних судів повинні містити посилання не лише на конкретні факти, але й на докази, зібрані обвинуваченням (п. 202 рішення від 10.01.2012 р. у справі «Ananyev and Others v. Russia») [263].

Із урахуванням наведеного, процесуальні рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, арешту майна та запобіжних заходів), про дозвіл на проведення обшуку та про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій підлягають ухваленню виключно за наявності підстав, визначених у КПК України. Достатність доказів забезпечує дотримання стандарту доказування «достатня підстава» шляхом підтвердження на основі наявних фактичних даних наявності підстав, які дозволяють ухвалити відповідне процесуальне рішення [77, с. 134].

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом», як наголошує Г.Р. Крет, являє собою нормативно закріплене правило, що відображає рівень достовірності знання про обставини кримінального провадження, якого повинен досягнути суб'єкт доказування на основі наявної сукупності належних, допустимих і достовірних доказів для ухвалення процесуального рішення про

визнання обвинуваченого винуватим/невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення [121, с. 216-217]. Вказаний стандарт доказування підлягає застосуванню лише у ході ухвалення кінцевого процесуального рішення у кримінальному провадженні, яким встановлюється винуватість або невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Вагомий внесок у формування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» здійснив ЄСПЛ. У його практиці поняття розумного сумніву вперше було сформовано у так званій «Greek Case», в якій у звіті Підкомісії Європейської комісії з прав людини від 05.11.1969 р. відзначається, що розумний сумнів не є сумнівом, який оснований на суто теоретичній можливості або виник для уникнення несприятливого висновку; це сумнів, оснований на існуючих фактах [272]. У подальшому Суд уточнив, що, по-перше, таке доказування може впливати із сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою, а, по-друге, у цьому контексті підлягає врахуванню поведінка сторін під час пошуку доказів (п. 161 рішення від 18.01.1978 р. у справі «Ireland v. the United Kingdom») [268], а також широко використовує перше із наведених положень у своїй практиці, у тому числі й у справах, відповідачем у яких виступає Україна (зокрема, п. 150 рішення від 21.04.2011 р. у справі «Нечипорук і Йонкало проти України», п. 65 рішення від 21.07.2011 р. у справі «Коробов проти України», п. 54 рішення від 04.09.2014 р. у справі «Рудяк проти України» та інші) [209; 211; 212].

При цьому у низці справ ЄСПЛ у контексті застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом» надає оцінку достатності доказів, досліджених національними судами і використаним ними у кінцевих судових рішеннях. Зокрема, у справі «Şeker v. Turkey» ЄСПЛ, прийнявши під час оцінки доказів стандарт доказування «поза розумним сумнівом», дійшов висновку про те, що фактичні обставини, за яких зник син заявника, залишаються предметом спекуляцій і припущень, і що, відповідно, немає достатніх доказів, на підставі яких можна зробити висновок про те, що син заявника був поза розумним

сумнівом викрадений і згодом убитий представниками держави у поліції, як стверджується заявником (п. п. 63 – 65 рішення від 21.02.2006 р.) [271].

Більш повне та чітке визначення поняття стандарту доказування «поза розумним сумнівом» на сьогодні сформоване у судовій практиці вітчизняних судів. Як вказує ВС у низці ухвалених ним постанов, стандарт доказування «поза розумним сумнівом» означає, що сукупність обставин справи, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розуміння пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був учинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину (зокрема, постанови від 21.02.2018 р. у справі № 701/613/16-к, від 18.04.2019 р. у справі № 493/1616/16-к та інші) [173; 175].

На основі узагальнення значної кількості постанов ВС Г.Р. Крет виокремлює низку критеріїв, якими характеризується стандарт доказування «поза розумним сумнівом»: 1) сторона обвинувачення повинна довести поза розумним сумнівом перед судом за допомогою достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, досліджених під час судового розгляду, винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого йому пред'явлене обвинувачення, у тому числі кожен з елементів, що утворюють об'єктивну і суб'єктивну сторону діяння та мають значення для його правової кваліфікації; 2) версія сторони обвинувачення за рахунок пояснення всіх встановлених судом обставин, які мають значення для кримінального провадження, повинна надавати розумне пояснення події, яка є предметом судового розгляду, й унеможливлювати розумні сумніви у доведеності винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, у тому числі шляхом спростування інших версій інкримінованої події; 3) у разі виникнення сумніву у версії сторони обвинувачення щодо винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, він підлягає спростуванню за допомогою фактів, встановлених на підставі доказів; 4) у разі висунення стороною захисту версії щодо невинуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального

правопорушення або його меншої винуватості, вона повинна бути спростована стороною обвинувачення за допомогою фактів, встановлених на підставі доказів; 5) у разі недоведення поза розумним сумнівом винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, суд повинен ухвалити виправдувальний вирок [125, с. 216].

Таким чином, кінцеві процесуальні рішення у кримінальному провадженні, якими встановлюється винуватість або невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, повинні відображати винуватість або невинуватість обвинуваченого, встановлену поза розумним сумнівом – тобто шляхом формування на основі всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження знання про вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення, яке унеможливорює розумні сумніви у його достовірності. Відповідно, достатність доказів забезпечує дотримання стандарту доказування «поза розумним сумнівом» за рахунок підтвердження на основі наявних фактичних даних достовірного висновку про вчинення кримінального правопорушення обвинуваченим [77, с. 134].

Підсумовуючи викладене, потрібно погодитися з думкою В.Д. Басая, В.О. Гринюка та С.О. Ковальчука, які вказують, що стандарти доказування застосовуються з урахуванням внутрішнього переконання слідчого, прокурора, слідчого судді, суду під час оцінки доказів: стандарти доказування доповнюють їх внутрішнє переконання, виступаючи при цьому тим фактором, який вказує на його межі під час ухвалення відповідного процесуального рішення [262, с. 557]. Кожен із досліджених стандартів доказування («обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом») характеризується притаманним йому змістом, який, з однієї сторони, вимагає наявності сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, а, з іншої, – впливає на ступінь ймовірності знання про обставини кримінального правопорушення. Достатність доказів виступає неодмінною умовою застосування стандартів доказування під час ухвалення відповідних процесуальних рішень. Як і

стандарти доказування, достатність доказів за своїм функціональним призначенням спрямована на ухвалення відповідних процесуальних рішень. При цьому норми кримінального процесуального закону конкретизують коло таких рішень стосовно кожного зі стандартів доказування.

РОЗДІЛ 2

ВСТАНОВЛЕННЯ ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Достатність доказів у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Заходи забезпечення кримінального провадження являють собою групу заходів кримінального процесуального примусу, спрямованих на забезпечення виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. Поняття заходів забезпечення кримінального провадження нормами кримінального процесуального закону не визначається, хоча у них чітко вказується на мету їх застосування. Так, ч. 1 ст. 131 КПК України передбачає, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження [127]. Із урахуванням їх функціонального призначення, законодавець наводить широкий перелік заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 2 ст. 131 КПК України) та закріплює у нормах розділу II КПК України як загальні правила їх застосування, так і окремі положення, які стосуються вжиття кожного з них.

Переважає більшість заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування застосовується на підставі ухвали слідчого судді (за винятком виклику слідчим, прокурором та судового виклику слідчим суддею, які здійснюються на підставі повістки про виклик, і тимчасового вилучення майна, яке здійснюється кожним, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому ст. ст. 207 і 208 КПК України, або під час обшуку, огляду). Відповідно, порядок їх застосування умовно може бути поділений на три етапи: 1) ініціювання розгляду та вирішення питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження, яке здійснюється вказаними у кримінальному процесуальному закону учасниками кримінального провадження, а в окремих випадках, передбачених у ньому, – також слідчим суддею за власною ініціативою; 2) розгляд клопотання про застосування заходу

забезпечення кримінального провадження слідчим суддею, за винятком клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, яке розглядається ВРП (ч. 2 ст. 155-1 КПК України); 3) вирішення вказаного клопотання.

Ініціювання розгляду та вирішення питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження здійснюється учасниками кримінального провадження шляхом подання відповідного клопотання. Вказане клопотання повинно бути обґрунтованим, на що звертається увага у судовій практиці. Так, в узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, заслуханому та обговореному на засіданні Пленуму ВССУ, яке відбулося 07.02.2014 р., відзначається, що розглядаючи клопотання про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, слідчі судді звертають увагу на те, що відповідні клопотання мають не лише за формою і складовими відповідати вимогам закону, але й бути належним чином обґрунтованими [238]. У зв'язку з цим неодмінною умовою складання клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та його подальшого подання виступає оцінка учасником кримінального провадження доказів із точки зору їх достатності для доведення вказаних у клопотанні обставин кримінального провадження, які зумовлюють необхідність застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Зокрема, за допомогою достатніх доказів повинні доводитися: у клопотанні про накладення грошового стягнення – обставини, за яких особа не виконала обов'язок, покладений на неї КПК України чи ухвалою слідчого судді (п. 4 ч. 1 ст. 145 КПК України); у клопотанні про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом – обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і причини, у зв'язку з якими потрібно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (п. п. 3 і 4 ч. 2 ст. 150 КПК України); у клопотанні про відсторонення від посади і клопотанні про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у

зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності – обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, обставини, що дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного сприяло вчиненню кримінального правопорушення, обставини, що дають підстави вважати, що підозрюваний, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином (п. п. 3, 5 і 6 ч. 2 ст. 155 та ч. 3 ст. 155-1 КПК України); у клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів – обставини, які вказують на значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні, обставин, які свідчать про можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, обставин, які вказують на необхідність вилучення речей і оригіналів або копій документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження (п. п. 5 – 7 ч. 2 ст. 160 КПК України); у клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна – обставини, які вказують на наявність підстав і мети його застосування та підтверджують необхідність арешту майна, обставини, які свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, третіми особами таким майном, обставини, які обґрунтовують розмір шкоди, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, у разі подання клопотання відповідно до ч. 6 ст. 170 КПК України; у клопотанні цивільного позивача про арешт майна – обставини, які обґрунтовують розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, і факт завдання шкоди і розміру цієї шкоди (п. п. 1, 3 і 4 ч. 2 та ч. 3 ст. 171 КПК України); у клопотанні про застосування запобіжних заходів – обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, обставини, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, обставини, які обґрунтовують неможливість запобігання ризику або ризикам, зазначеним у

клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів, обставини, які обґрунтовують необхідність покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України [127].

Обґрунтування існування наведених обставин здійснюється шляхом вказівки учасниками кримінального провадження, що подають клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, на докази, які у своїй сукупності виступають достатніми для доведення відповідних обставин. Для слідчого, прокурора наведення достатніх доказів на підтвердження існування цих обставин зумовлене покладенням на нього нормами кримінального процесуального закону тягарем доказування. Так, ч. 3 ст. 132 КПК України передбачає, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням [127]. Тягар доказування у цьому випадку, як відзначає І.В. Гловюк, потрібно розуміти як необхідність для слідчого, прокурора надати належні, допустимі, достовірні та достатні докази того, що застосування заходу забезпечення кримінального провадження є потрібним для забезпечення дієвості кримінального провадження. Відповідно, сторона захисту не зобов'язана доводити протилежне, а недоведення слідчим, прокурором необхідності застосування заходу забезпечення кримінального провадження тягне за собою відмову у задоволенні клопотання; це не стосується тільки тих заходів забезпечення кримінального провадження, які слідчий суддя має право обрати з власної ініціативи: судового виклику, приводу, грошового стягнення [42, с. 87].

Виходячи із покладеного на слідчого, прокурора тягаря доказування, законодавець зобов'язує його додати до клопотань про накладення грошового

стягнення, про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, про відсторонення від посади, про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, про арешт майна, про застосування запобіжних заходів, про зміну запобіжного заходу копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання (ч. 1 ст. 145, ч. 2 ст. 150, ч. 2 ст. 155, ч. 3 ст. 155-1, ч. 2 ст. 171, ч. 3 ст. 184, ч. 4 ст. 200 КПК України) [127]. Поряд із цим, норми кримінального процесуального закону покладають на слідчого, прокурора обов'язок зазначати у клопотанні про арешт майна документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном (п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України) [127].

Тягар доказування покладається й на інших учасників кримінального провадження, які звертаються до слідчого судді з клопотанням про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Так, п. 2 ч. 3 ст. 171 КПК України передбачає, що у клопотанні цивільного позивача у кримінальному провадженні про арешт майна підозрюваного, обвинуваченого, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третіх осіб для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, повинно бути зазначено докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди [127]. У п. 1 ч. 3 ст. 201 КПК України вказується, що до клопотання підозрюваного про зміну запобіжного заходу мають бути додані копії матеріалів, якими підозрюваний, обвинувачений обґрунтовує доводи клопотання [127]. Так само і у випадку подання клопотань про застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження учасники кримінального провадження, виходячи із необхідності забезпечення обґрунтованості клопотання, повинні навести у ньому докази на підтвердження вказаних ними обставин кримінального провадження. На це, зокрема, свого часу звернув увагу ВССУ, який у п. 7 Листа «Про деякі питання здійснення

слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 05.04.2013 р. № 223-559/0/4-13 вказав, що до клопотання про їх застосування, додаються, у тому числі, й копії матеріалів, якими сторона кримінального провадження, що подала відповідне клопотання, обґрунтовує свої доводи (ст. ст. 141, 145, ч. 2 ст. 150, ч. 2 ст. 157, абз. 2 ч. 2 ст. 171 КПК України). Такі ж копії матеріалів, з огляду на зміст положень ч. 6 ст. 9 КПК України, мають долучатися й до клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів [182].

На подальшому етапі застосування заходів забезпечення кримінального провадження відбувається розгляд поданого учасниками кримінального провадження клопотання. З огляду на покладений на них тягар доказування, вони повинні забезпечити подання слідчому судді у судовому засіданні сукупності доказів, необхідних для підтвердження існування обставин кримінального провадження, вказаних ними у клопотанні на обґрунтування доцільності застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 5 ст. 132 КПК України, під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються [127]. Цьому обов'язку учасників кримінального провадження кореспондує право слідчого судді у ході розгляду низки клопотань (зокрема, про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, про відсторонення від посади, про арешт майна, про застосування запобіжних заходів) за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для його вирішення (ч. 4 ст. 151, ч. 3 ст. 156, ч. 4 ст. 172, ч. 4 ст. 193 КПК України) [127].

Заключний етап розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження пов'язаний із його вирішенням слідчим суддею. У процесі вирішення вказаного клопотання він надає оцінку

дослідженим ним доказам із точки зору їх належності, допустимості, достовірності та достатності, що випливає зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України, у якій законодавець визнає слідчого суддю суб'єктом оцінки доказів. При цьому, як вказав свого часу ВССУ у п. 7 Листа «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 05.04.2013 р. № 223-559/0/4-13, у разі подання клопотань щодо декількох осіб у рамках одного кримінального провадження слідчий суддя має перевірити належність, достовірність і допустимість доказів стосовно кожної особи окремо [182]. Повною мірою такий висновок стосується і достатності доказів, яка повинна бути встановлена для встановлення наявності підстав застосування заходу забезпечення кримінального провадження щодо кожного з його учасників, стосовно яких слідчому судді подані відповідні клопотання.

При цьому потрібно враховувати, що на момент ухвалення слідчим суддею рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження достатність доказів забезпечує встановлення обставин кримінального провадження, вказаних у клопотаннях про їх застосування. Водночас, законодавець в окремих нормах кримінального процесуального закону вказує на те, що у ході вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом та про відсторонення від посади слідчий суддя зобов'язаний врахувати достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення (п. 2 ч. 2 ст. 152 і п. 2 ч. 2 ст. 157 КПК України) [127].

До внесення відповідних доповнень до кримінального процесуального закону Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту

майна та інституту спеціальної конфіскації» від 18.02.2016 р. № 1019-VIII [181], аналогічний обов'язок покладался на слідчого суддю під час вирішення питання про арешт майна, якщо останній накладався у випадках, передбачених п. п. 3 і 4 ч. 2 ст. 170 КПК України. При цьому, як свідчать результати дослідження судової практики, окремими судами і на сьогодні здійснюється вказівка на встановлення достатності доказів, які вказують на вчинення підозрюваним кримінального правопорушення, у тому числі у випадках, непередбачених попередньою редакцією п. 3 ч. 2 ст. 173 КПК України. Так, в ухвалі Березівського районного суду Одеської області від 16.08.2018 р. у справі № 494/1076/18 (провадження № 1-кс/494/357/18) зазначено, що арешт накладається з метою забезпечення збереження речових доказів. При вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя враховує правову підставу для арешту майна; достатність доказів, що вказують на вчинення особою кримінального правопорушення та наслідки арешту майна для інших осіб. З урахуванням наведеного, слідчий суддя клопотання слідчого СВ Березівського відділення поліції Лиманського ВП ГУНП в Одеській області ОСОБА_1, яке погоджене прокурором Комінтернівської місцевої прокуратури Одеської області ОСОБА_2, у кримінальному провадженні № 12018160260000252 від 09.08.2018 р. про арешт майна задоволів і наклав арешт на тимчасово вилучене майно 09.08.2018 р. у ході огляду домоволодіння ОСОБА_3 за адресою: вул. Центральна, 4, с. Анатоліївка Березівського району Одеської області, у вигляді 22-х рослин, зовні схожих на рослини роду конопель, двох частин поліетиленових пляшок, на стінках яких наявні нашарування темного кольору [241].

У контексті дослідження особливостей доказування під час розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, вчені неодноразово звертали увагу на некоректність використання законодавцем у п. 2 ч. 2 ст. 152 і п. 2 ч. 2 ст. 157 КПК України терміну «достатність доказів» та необхідність внесення відповідних змін до кримінального процесуального закону. Так, І.В. Гловюк

наголошує, що формулювання «достатність доказів» у контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження є не доцільним, оскільки виступає занадто високим стандартом доказування, і до того ж вимагає попереднього висновку про винуватість особи, що може вплинути на суд у ході розгляду справи по суті [40, с. 362], а також обґрунтовує доцільність внесення змін до КПК України, а саме: вимогу «достатність доказів, що вказують на вчинення особою кримінального правопорушення» пропонує замінити на формулювання «наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення» [41, с. 99]. Погоджуючись із вказаною позицією, В.А. Завтур на її обґрунтування вказує, що в оновленій редакції ст. 173 КПК України вказується на наявність обґрунтованості підозри у вчиненні кримінального правопорушення, замість достатності доказів, під час розгляду клопотань про арешт майна (п. 3 ч. 2 ст. 173 КПК України), на підставі чого також пропонує внести відповідні зміни у ч. 2 ст. 152 і ч. 2 ст. 157 КПК України [73, с. 97]. Поділяючи у цілому наведені позиції, потрібно відзначити, що вони відповідають підходу законодавця, закладеному ним як у ч. 1 ст. 94 КПК України, у якій оцінка доказів із точки зору їх достатності встановлюється у зв'язку з ухваленням процесуального рішення, так і в низці норм Розділу II КПК України, в яких вказується на обов'язок слідчого судді враховувати у ході вирішення питання про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема, арешту майна та запобіжних заходів) у числі інших обставин наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (п. 3 ч. 2 ст. 173 і п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України) [127]. Із урахуванням наведеного, вбачається необхідність у нормативному уточненні кола обставин, які підлягають врахуванню слідчим суддею під час вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом і про відсторонення від посади. При цьому потрібно звернути увагу на те, що тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може застосовуватися за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим будь-якого кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 148 КПК

України), а відсторонення від посади – за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу (ч. 1 ст. 154 КПК України) [127].

Викладене дозволяє запропонувати внести відповідні зміни до кримінального процесуального закону, а саме:

– викласти п. 2 ч. 2 ст. 152 КПК України у такій редакції:

«2) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення»;

– викласти п. 2 ч. 2 ст. 157 КПК України у такій редакції:

«2) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим злочину, передбаченого частиною першою статті 154 цього Кодексу».

Окрему увагу потрібно зосередити на особливостях встановлення достатності доказів під час вирішення слідчим суддею питання про застосування запобіжних заходів. Останні становлять групу заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на забезпечення виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України. Законодавець у нормах кримінального процесуального закону не закріплює поняття запобіжних заходів, але чітко визначає мету і підстави їх застосування (ст. 177 КПК України). З урахуванням норм вказаної статті, запобіжні заходи являють собою передбачені нормами КПК України заходи кримінального процесуального примусу, застосовувані з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання ризикам, визначеним ч. 1 ст. 177 КПК України.

Запобіжні заходи підлягають застосуванню виключно за наявності підстави, визначеної нормами кримінального процесуального закону. Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України, підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави

слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України [127]. Таким чином, законодавець комплексно підходить до визначення підстави застосування запобіжних заходів, охоплюючи нею одночасно два елементи: 1) наявність обґрунтованої підозри; 2) наявність відповідних ризиків.

Обґрунтована підозра являє собою ймовірне припущення про вчинення особою кримінального правопорушення. У доктрині кримінального процесу її поняття пов'язується з наявністю сукупності доказів, яка дозволяє дійти висновку про вчинення особою кримінального правопорушення. Як відзначає В.В. Руденко, обґрунтованою підозрою слід вважати сукупність фактів або інформації щодо вчинення кримінального правопорушення саме підозрюваним, які містяться в кримінальному провадженні в належним чином оформлених протоколах слідчих (розшукових) дій, протоколах допитів, висновках експертів та речових доказах [195, с. 77]. Тобто обґрунтована підозра не може ґрунтуватися виключно на припущенні про вчинення особою кримінального правопорушення та повинна підтверджуватися сукупністю наявних у кримінальному провадженні доказів. При цьому, як вказує А.І. Палюх, для прийняття рішення про обрання запобіжного заходу щодо підозрюваного повинна бути зібрана сукупність доказів, які наявні у кримінальному провадженні і мають відповідати вимогам належності, допустимості, достовірності та достатності [165, с. 506].

Із метою забезпечення встановлення обґрунтованості підозри законодавець покладає на слідчого суддю обов'язок під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України, на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів оцінити у сукупності всі обставини, у тому числі вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення та вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється особа

(п. п. 1 і 11 ч. 1 ст. 178 КПК України) [127]. Шляхом оцінки вагомості наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення, як свого часу вказував ВССУ у п. 10 Листа «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13, підлягає встановленню обґрунтованість підозри органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення підозрюваним [183]. У своїй сукупності надані слідчому судді та досліджені ним докази повинні бути достатніми для підтвердження припущення про вчинення особою кримінального правопорушення.

На відміну від обґрунтованої підозри, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України ризики носять прогностичний характер: вони вказують на можливість вчинення підозрюваним передбачених вказаною нормою кримінального процесуального закону протиправних дій. Незважаючи на те, що доказування наведених у ч. 1 ст. 177 КПК України ризиків має прогностичний характер, воно, як обґрунтовано вказують О.І. Тіщенко та О.Г. Шило, повинно ґрунтуватися на конкретних фактичних даних, які свідчать про обґрунтованість прийнятого рішення [126, с. 300].

Необхідність підтвердження за допомогою доказів наявності не лише обґрунтованої підозри, але й відповідних ризиків констатує у своїй практиці ЄСПЛ. Так, у п. 202 рішення від 10.01.2012 р. у справі «Ananyev and Others v. Russia» Суд відзначив, що до засудження обвинувачений повинен вважатися невинуватим, і він може братися під варту, тільки якщо було переконливо доказано шляхом посилання на конкретні факти і докази, зібрані обвинуваченням, що (і) наявна обґрунтована підозра у вчиненні ним злочину, та (ii) існує значна загроза, що він переховуватиметься, продовжить займатися злочинною діяльністю, перешкоджатиме здійсненню правосуддя або порушить громадський порядок, та (iii) ці ризики не можуть бути достатнім чином зменшені використанням застави або будь-якого іншого запобіжного заходу, непов'язаного з позбавленням волі [263].

Наведена позиція ЄСПЛ відповідає вітчизняному кримінальному процесуальному законодавству. Так, ч. 1 ст. 194 КПК України передбачає, що під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні [127]. При цьому законодавець зобов'язує слідчого суддю на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів оцінити вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 178 КПК України), а також відобразити в ухвалі про застосування запобіжного заходу посилення на докази, що обґрунтовують наявність: 1) обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення; 2) обставин, які свідчать про існування ризиків, передбачених ст. 177 КПК України; 3) обставин, які свідчать про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України [127].

Застосування запобіжних заходів спрямоване на виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, у зв'язку з чим підстави їх застосування, у сукупності з його метою, відображають відповідний суспільний інтерес. На це свого часу звернув увагу ВССУ, який у п. 1 Листа «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13 вказав, що слідчому судді слід враховувати, що рішення про застосування одного із видів запобіжних заходів, який обмежує права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, має відповідати характеру певного суспільного

інтересу (визначеним у КПК України конкретним підставам і меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості [183].

Така позиція набула значного поширення у судовій практиці та ґрунтується на сформованому у практиці ЄСПЛ принципі пропорційності, основна ідея якого, на думку В.М. Тertiшника, полягає у таких постулатах: під час застосування будь-якого примусу чи обмежень прав учасників процесу мета таких дій має бути соціально корисною і достатньо вагомою, такої мети неможливо досягти іншими мінімальними засобами; засоби досягнення суспільно вагомої мети мають бути найменш обтяжливими для осіб у конкретних умовах; завдана обмеженням прав шкода має бути мінімально необхідною за відповідних умов і бути меншою, ніж та шкода, яка відвернута завдяки застосуванню обмежень [227, с. 9]. Із урахуванням практики ЄСПЛ, втручання під час кримінального провадження у права особи та її законні інтереси у цілому та обмеження прав особи внаслідок застосування щодо неї запобіжних заходів зокрема визнаються такими, що відповідають вимогам Конвенції про захист прав та основоположних свобод від 04.11.1950 р., у разі, якщо національними органами досудового розслідування та судами було забезпечено справедливу рівновагу (баланс) між відповідними суспільними інтересами, пов'язаними зі здійсненням такого втручання або обмеження, та інтересами особи, щодо якої воно здійснюється.

Надана слідчим суддею оцінка доказів, у тому числі й із точки зору їх достатності, наводиться ним в ухвалі, постановлюваній за результатами розгляду та вирішення клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Законодавець прямо закріплює обов'язок слідчого судді обґрунтовувати шляхом посилання на докази лише ухвалу про застосування запобіжних заходів. Так, з урахуванням ч. 1 ст. 196 КПК України, слідчий суддя у вказаній ухвалі повинен зазначити посилання на докази, які обґрунтовують обставини, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення підозрюваним, про існування ризиків, передбачених ст. 177

цього Кодексу та про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 цього Кодексу [127]. Водночас, вимога обґрунтованості виступає загальною для усіх судових рішень і, відповідно, зумовлює наведення доказів на підтвердження обставин кримінального провадження, встановлених під час судового розгляду, в ухвалах слідчого судді про застосування не лише запобіжних заходів, але й інших заходів забезпечення кримінального провадження. У ході проведення анкетування на це звернули увагу опитані практичні працівники, 87 % з яких вказують на необхідність обґрунтування слідчим суддею за допомогою достатніх доказів ухвал про застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження (додаток 3).

Оцінка доказів, у тому числі й із точки зору їх достатності, яка міститься в ухвалі слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, має значення виключно для обґрунтування наведених у ній обставин кримінального провадження, що, у свою чергу, вказують на доцільність ухвалення відповідного процесуального рішення. При цьому, з однієї сторони, така оцінка доказів вказує на презумпцію правомірності ухваленого рішення про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Так, як вказує В.А. Завтур, зі змісту ст. ст. 200 – 201 КПК України можна дійти висновку про встановлення презумпції правомірності раніше прийнятого рішення про застосування заходу забезпечення кримінального провадження, яка впливає із загально-правової презумпції правомірності правових актів (процесуальне рішення вважається законним, поки інше не доведено у встановленому законом порядку). Таким чином, слідчий суддя приймає рішення про зміну запобіжного заходу, скасування чи зміну додаткових обов'язків, покладених на підозрюваного, зміну способу їх виконання лише за результатами змагального судового розгляду відповідного клопотання і відмовляє у його задоволенні, якщо сторони не нададуть належних та допустимих доказів, достатніх для встановлення обставин, на які вони посилаються [73, с. 87]. З іншої сторони,

наведена слідчим суддею в ухвалі про застосування заходів забезпечення кримінального провадження оцінка доказів із точки зору їх достатності не має преюдиціального значення у ході подальшого кримінального процесуального доказування. Як передбачає ст. 198 КПК України, висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального проваджень [127]. Повною мірою вказана вимога підлягає поширенню й на висновки слідчого судді, зокрема стосовно оцінки доказів, наведені слідчим суддею в ухвалах про застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема, неможливість використання доказів, отриманих під час досудового розслідування, у ході судового розгляду, а, тим більше, здійсненої слідчим суддею їх оцінки, впливає зі змісту засади безпосередності, з урахуванням якої не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених цим Кодексом (ч. 2 ст. 23 КПК України) [127].

Підсумовуючи викладене, потрібно вказати, що у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження оцінка доказів із точки зору їх достатності здійснюється: 1) учасниками кримінального провадження на момент подання клопотання про їх застосування; 2) слідчим суддею на момент постановлення ухвали про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Оцінка доказів із точки зору їх достатності здійснюється учасниками кримінального провадження у зв'язку з необхідністю доведення вказаних у клопотанні про застосування заходів його забезпечення обставин кримінального провадження. Встановлення учасниками кримінального

провадження достатності доказів зумовлюється, з однієї сторони, покладеним на них тягарем доказування обставин, на які вони посилаються, за допомогою доказів, а, з іншої сторони, потребою у забезпеченні обґрунтованості клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Норми кримінального процесуального закону передбачають необхідність обґрунтування слідчим суддею ухвалюваного ним рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження доказами, наданими учасниками кримінального провадження та дослідженими ним під час судового розгляду відповідного клопотання, але прямо не закріплюють обов'язок слідчого судді встановити наявності достатніх доказів. Водночас, покладений на нього нормою ч. 1 ст. 94 КПК України обов'язок оцінити сукупність зібраних доказів із точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення зумовлює необхідність встановлення вказаної процесуальної властивості доказів та постановлення ухвали про застосування заходів забезпечення кримінального провадження за наявності сукупності доказів, достатньої для підтвердження існування наведених у ній обставин кримінального провадження, що підтверджує наявності достатніх підстав для їх застосування [82, с. 93].

2.2. Достатність доказів у ході повідомлення про підозру

Повідомлення про підозру являє собою самостійний етап досудового розслідування, спрямований на складання письмового повідомлення про підозру, його вручення та, за наявності відповідних підстав, зміну повідомлення про підозру. У структурі стадії досудового розслідування вказаному етапу належить вагоме значення, зумовлене тим, що повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, з урахуванням п. 14 ч. 2 ст. 3 КПК України, виступає початковим моментом притягнення до кримінальної відповідальності [127]. Поряд із цим, повідомлення про підозру істотним чином впливає на визначення загальних напрямів подальшого

провадження досудового розслідування, відповідно до яких, як вказує О.В. Капліна, підозра має бути перевірена та спростована або трансформована в обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність [95, с. 242]. Повідомлення про підозру призводить до надання особі процесуального статусу підозрюваного (ч. 1 ст. 42 КПК України), впливає на визначення строків досудового розслідування (ст. 219 КПК України), дозволяє, за наявності відповідних підстав, зупинити досудове розслідування (ст. 280 КПК України) та оголосити підозрюваного у розшук (ст. 281 КПК України), зумовлює закінчення у найкоротший строк після його здійснення досудового розслідування (ч. 2 ст. 283 КПК України), призводить до можливості укладення угоди про примирення або про визнання винуватості (ч. 5 ст. 469 КПК України) тощо.

Неодмінною умовою повідомлення про підозру виступає здійснення слідчим, прокурором оцінки доказів, у тому числі з точки зору їх достатності, що забезпечує законність та обґрунтованість вказаної процесуальної дії. На необхідність здійснення слідчим, прокурором на момент ухвалення процесуального рішення про повідомлення про підозру оцінки доказів та покладення в його основу доказів, достатніх для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, неодноразово зверталася увага у доктрині кримінального процесу. Так, визначаючи поняття повідомлення про підозру, І.В. Рогатюк відзначає, що воно являє собою результат розумової діяльності слідчого, прокурора щодо оцінки наявних у матеріалах кримінального провадження доказів, які з достатньою переконливістю вказують на ймовірність вчинення кримінального правопорушення певною особою, що виражається у процесуальному документі, який складається в письмовій формі відповідно до норм кримінального процесуального закону України і вручається особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, що зумовлює набуття цією особою процесуального статусу підозрюваного [191, с. 122]. Характеризуючи юридичне значення акта повідомлення особі про

підозру, В.О. Гринюк вказує, що воно полягає також і в тому, що у стадії досудового розслідування настає певний етап, пов'язаний з тим, що в процесі розслідування зібрано достатньо доказів для підозри конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, і ця підозра вперше чітко сформульована в офіційному документі – письмовому повідомленні про підозру [52, с. 21].

Законодавець у нормах кримінального процесуального закону визначає вичерпний перелік підстав повідомлення про підозру. Так, відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [127].

У контексті аналізу норм ч. 1 ст. 276 КПК України вчені обґрунтовано звертають увагу на некоректність використання законодавцем терміну «випадки повідомлення про підозру». Так, Т.В. Лукашкіна відзначає, що замість вказівки підстав притягнення особи до кримінальної відповідальності у ст. 276 КПК України мова йде про випадки повідомлення про підозру [143, с. 33]. Схожу позицію відстоює О.В. Фараон, яка вказує, що аналіз чинного кримінального процесуального законодавства свідчить про те, що закон не визначає, що саме необхідно розуміти під «підставами» повідомлення особі про підозру, але в ст. 276 КПК України називає випадки, за яких воно відбувається, які де-факто і є підставами повідомлення про підозру [248, с. 71].

Аналізуючи норми ч. 1 ст. 276 КПК України у цілому, потрібно відзначити, що використання законодавцем наведеного терміну не відповідає семантичному значенню слова «випадки». У сучасній українській мові останнє тлумачать як: 1) те, що сталося, трапилося (зазвичай несподівано); 2) обставини, стан речей, ситуація; 3) те саме, що випадковість [34, с. 144]. З урахуванням семантичного значення слова «випадки», використання в абз. 1

ч. 1 ст. 276 КПК України терміну «випадки повідомлення про підозру» не відповідає змісту п. п. 1 – 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. Останні розкривають умови, необхідні для повідомлення про підозру, у зв'язку з чим виступають не випадками, а підставами, під якими (у відповідному значенні) у сучасній українській мові розуміють «те головне, на чому базується, ґрунтується щонебудь» [34, с. 966]. Тому для позначення наведених у п. п. 1 – 3 ч. 1 ст. 276 КПК України умов доцільно застосовувати термін «підстави повідомлення про підозру».

Більше того, потрібно враховувати, що для узагальненого визначення умов, необхідних для ухвалення процесуальних рішень, у тому числі й пов'язаних із застосуванням процесуального примусу, законодавець широко застосовує термін «підстави», виокремлюючи «підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження» (ст. 132 КПК України), «підстави застосування запобіжних заходів» (ст. 177 КПК України), «підстави проведення слідчих (розшукових) дій» (ст. 223 КПК України), «підстави проведення експертизи» (ст. 242 КПК України), «підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій» (ст. 246 КПК України) тощо. Відповідно, використання для розкриття умов, необхідних для повідомлення про підозру, терміну «підстави» відображатиме загальний підхід законодавця до позначення умов, необхідних для ухвалення процесуальних рішень.

У доктрині кримінального процесу підстави повідомлення про підозру визначаються як юридичні факти або сукупність правових висновків сторони обвинувачення. Так, О.В. Фараон розглядає підстави повідомлення про підозру як юридичні факти або сукупність правових висновків сторони обвинувачення, отриманих на підставі оцінки доказів у конкретному кримінальному провадженні, за яких щодо певної особи складається процесуальний документ – повідомлення про підозру, про що їй повідомляється у встановлений КПК України строк [248, с. 72].

Частково поділяючи наведену позицію, потрібно вказати, що підстави повідомлення про підозру безперечно виступають юридичними фактами, які у

доктрині загальнотеоретичної юриспруденції визначаються як передбачені нормами права конкретні життєві обставини (події, дії, стани), що є підставою для настання певних юридичних наслідків [200, с. 401]. За такого розуміння підстави повідомлення про підозру виступають закріпленими нормами кримінального процесуального закону діями (п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 276 КПК України) та станами (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України), які призводять до виникнення правовідносин, пов'язаних зі складанням письмового повідомлення про підозру та його подальшим врученням. У зв'язку з цим обґрунтованою виступає позиція В.О. Гринюка, який звертає увагу на неоднорідність підстав повідомлення про підозру та поділяє їх на дві групи: 1) формальні, до яких належать підстави, передбачені п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, та які характеризуються не прямим, а побічним твердженням про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, та є вторинними, оскільки з'являються в результаті прийняття рішення про затримання особи чи застосування щодо неї запобіжного заходу; 2) юридична, яку становить підстава, закріплена п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, та яка є прямою, оскільки слідчим, прокурором під час досудового розслідування зібрано достатню кількість доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [51, с. 122-123; 52, с. 22-23].

Повертаючись до аналізу наведеного вище визначення поняття підстав повідомлення про підозру, необхідно відзначити необґрунтованість його окреслення автором як сукупності правових висновків сторони обвинувачення, отриманих на підставі оцінки доказів у конкретному кримінальному провадженні, та протиставлення сукупності цих висновків юридичним фактам. По-перше, за такого підходу поняттям підстав повідомлення про підозру охоплюється лише підстава, визначена п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. По-друге, підстави повідомлення про підозру, як вказувалося вище, виступають юридичними фактами, у зв'язку з чим вони не можуть протиставлятися. З урахуванням викладеного, підстави повідомлення про підозру доцільно визначити як передбачені нормами кримінального процесуального закону

умови, необхідні для складання письмового повідомлення про підозру та його подальшого вручення [79, с. 321].

Здійснення оцінки доказів із точки їх достатності законодавець пов'язує лише з повідомленням про підозру з підстави, визначеної п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України [127]. У доктрині кримінального процесу неодноразово зверталася увага на необхідність встановлення достатності доказів незалежно від підстави повідомлення про підозру. Так, на основі аналізу норм кримінального процесуального закону О.В. Капліна визначає зміст достатності доказів щодо кожної з підстав повідомлення про підозру, визначених ч. 1 ст. 276 КПК України [95, с. 240-241]. А.І. Палюх відзначає, що для обґрунтованого повідомлення про підозру повинна бути зібрана достатня сукупність доказів, що достовірно встановлює ті обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні і без яких неможливо визначити склад злочину, висунути підозру певній особі, винній у його вчиненні [166, с. 129]. Поділяючи наведений підхід, потрібно розглянути механізм встановлення достатності доказів у ході повідомлення про підозру з конкретизацією щодо підстав його здійснення.

Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України). Як передбачають п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин [127]. Системний аналіз норм п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 та п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України дозволяє погодитися з позицією О.В. Капліної, яка вказує, що підставою для ймовірного висновку про причетність особи до вчинення злочину та повідомлення особи про підозру є сам собою факт затримання особи

на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, оскільки цим фактом і обґрунтовується виникнення припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою [95, с. 241]. Безперечно, що затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення здійснюється на основі доказів, достатніх для його застосування.

Обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України). Як закріплює ч. 2 ст. 177 КПК України, підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України [127]. Обґрунтована підозра передбачає наявність сукупності доказів, достатніх для підтвердження обґрунтованого припущення про вчинення особою кримінального правопорушення.

На основі системного аналізу норм ст. ст. 177 і 276 КПК України вчені неодноразово вказували на некоректність формулювання законодавцем підстави повідомлення про підозру, визначеної п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України. Так, Ю.П. Аленін та І.В. Гловюк наголошують, що оскільки ст. 177 КПК України дозволяє застосувати запобіжні заходи лише до підозрюваного, обвинуваченого, то, відповідно, положення ст. 177 і п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України виключають одне одного, у зв'язку з чим цей випадок повідомлення про підозру застосовуватися не може [5, с. 163]. Наведену позицію поділяє І.В. Гринюк, котрий з метою усунення протиріч між положеннями ст. ст. 276 і 177 КПК України пропонує внести до кримінального процесуального закону зміни, якими виключити п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України [52, с. 22].

На суперечливість ст. 177 і п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України звертають увагу й опитані під час проведення анкетування практичні працівники. Зокрема, 68 % респондентів вказали на недієвість п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України і відзначили, що у практичній діяльності їх суперечливість вирішується шляхом

послідовного вчинення вказаних у наведених нормах процесуальних дій: спочатку здійснюється повідомлення про підозру, і лише після цього відбувається звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу (додаток 3).

Практична недієвість підстави повідомлення про підозру, визначеної п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України, вказує на необхідність внесення відповідних змін до кримінального процесуального закону.

Наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). У контексті аналізу наведеної підстави потрібно вказати, що поняття достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення у доктрині кримінального процесу визначається неоднозначно. Так, Ю.П. Аленін, І.В. Гловюк та А.І. Палюх під достатніми доказами стосовно рішення про повідомлення особі про підозру розуміють достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності призводять до єдиного висновку, що на даний момент розслідування конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення [5, с. 163; 166, с. 118]. Дещо схоже, але більш широке визначення наводить О.В. Фараон, яка під достатніми доказами, що є підставою для повідомлення про підозру, розуміє узгоджену, взаємопов'язану, без внутрішніх протиріч систему доказів, оцінка яких за правилами, встановленими у законі, формує у слідчого та прокурора внутрішнє переконання про наявність події кримінального правопорушення та його вчинення конкретною особою, а також впевненість у тому, що сформульована підозра підтвердиться під час подальшого досудового розслідування, а потім, безсумнівно, буде доведена під час судового розгляду [248, с. 165], а також вказує, що такі докази у своїй сукупності дозволяють стороні обвинувачення інкримінувати особі вчинення конкретного кримінального правопорушення, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність, за відсутності підстав до закриття кримінального провадження, обставин щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності або закінчення

кримінального провадження у формах, визначених ст. ст. 292 або 293 КПК України [247, с. 201].

Аналізуючи наведені позиції, потрібно відзначити, що поняття достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення виступає оцінним поняттям [130, с. 638], у зв'язку з чим вирішення питання достатності чи недостатності доказів для повідомлення про підозру здійснюється уповноваженою на це особою [52, с. 22] у кожному конкретному провадженні, виходячи з обставин досудового розслідування, на підставі їх всебічного, повного та неупередженого дослідження [26, с. 31; 126, с. 463]. Розглядаючи повідомлення про підозру як кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного – сукупність установлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження й надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права, А.І. Палюх вважає, що повідомлення про підозру є можливим тільки тоді, коли у кримінальному провадженні зібрано таку сукупність доказів (достатню), яка дає можливість прокурору чи слідчому зробити припущення або попередній висновок про причетність певної особи до конкретного кримінального правопорушення [165, с. 506]. Коментуючи норму п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, низка вчених уточнює, що на момент повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення повинно бути зібрано достатньо доказів, які вказують на те, що: 1) кримінальне правопорушення дійсно мало місце, дані про нього внесені до ЄРДР; 2) вчинене воно особою, стосовно якої вирішується питання щодо вручення їй повідомлення про підозру; 3) суспільно небезпечне діяння містить склад конкретного кримінального правопорушення [157, с. 713]. З урахуванням наведеного, докази виступають достатніми для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, якщо вони у своїй сукупності дозволяють слідчому, прокурору дійти на конкретний момент досудового розслідування однозначного висновку про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою та підтвердити за їх допомогою обставини, які підлягають

доказуванню або мають значення для кримінального провадження. При цьому, як обґрунтовано вказують Ю.П. Аленін та І.В. Гловюк, повідомлення про підозру повинно базуватися не на простій сумі доказів, а на їх системі, оскільки у разі, коли окремі докази винуватості не узгоджуються з іншими, то це означає, що приймати рішення стосовно повідомлення особи про підозру немає підстав [5, с. 163-164].

У контексті аналізу наведеної підстави повідомлення про підозру потрібно звернути увагу на позицію окремих вчених, які вказують на доцільність її уточнення. Так, О.В. Іващенко вважає, що підставою для складення повідомлення про підозру у випадку, передбаченому п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, виступає не наявність достатніх доказів, а наявність події кримінального правопорушення та вина конкретної особи у його вчиненні, підтверджені достатніми доказами, зібраними у ході досудового провадження [90, с. 88]. В основі такого підходу лежить позиція, висловлена свого часу С.П. Єфимічевим, на думку якого наявність достатніх доказів є вихідною базою для висновку про те, що мало місце кримінальне правопорушення, а факт його вчинення та доведена винуватість конкретної особи слугують підставою для постановлення відповідного процесуального рішення [70, с. 31]. Водночас, така позиція не може бути визнана обґрунтованою, оскільки наявність події кримінального правопорушення та винуватість особи у його вчиненні виступає основою для висновку про наявність й інших підстав повідомлення про підозру, визначених п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 276 КПК України.

Поряд із цим, окремі вчені пропонують нормативно розширити перелік підстав повідомлення про підозру, визначених ч. 1 ст. 276 КПК України. Зокрема, І.В. Рогатюк вважає за доцільне доповнити ч. 1 ст. 278 КПК України реченням другим у такій редакції: «Письмове повідомлення про підозру стосовно особи, яка померла та щодо якої наявні достатні докази для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення, вручається його захиснику та надсилається за його останнім місцем проживання» [192, с. 548-549]. Досліджуючи проблематику здійснення кримінального провадження у разі

смерті особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів причетності до вчинення злочину після її смерті, О.В. Задосенко та Д.В. Куценко пропонують дві можливі конструкції внесення змін до КПК України: 1) шляхом внесення змін до п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, виклавши її у редакції: «помер підозрюваний, обвинувачений, або особа, щодо якої після її смерті зібрано достатньо доказів причетності до вчинення злочину, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого»; 2) шляхом доповнення глави 22 КПК України статтею 278-1 у такій редакції: «Якщо у випадку, передбаченому пунктом третім частини першої статті 276 цього Кодексу, достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення стали наявні після смерті такої особи, повідомлення про підозру померлої особи вручається її близьким родичам з роз'ясненням права вибору захисника, участь якого у такому провадженні буде обов'язковою та правом вимагати продовження кримінального провадження для реабілітації померлої особи» [74, с. 37; 75, с. 333-334]. Аналізуючи наведені позиції, потрібно відзначити, що вони не відповідають вимогам кримінального процесуального закону. Із урахуванням норми п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, смерть підозрюваного, обвинуваченого виступає безумовною підставою закриття кримінального провадження за винятком випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого [127]. Вказана підстава закриття кримінального провадження у доктрині кримінального процесу розглядається як нереабілітуюча [145, с. 158], у зв'язку з чим законодавець надає близьким родичам померлого право подати заяву про продовження провадження для його реабілітації. Оскільки реабілітація померлого спрямована на встановлення невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення та її поновлення у правах, законодавець обґрунтовано пов'язує підставу закриття кримінального провадження, визначену п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, зі смертю виключно підозрюваного, обвинуваченого. Відповідно, у разі смерті особи, яка не набула процесуального статусу підозрюваного, навіть за наявності доказів, достатніх для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення, кримінальне провадження підлягає

закриттю без вчинення подальших процесуальних дій, спрямованих на доведення винуватості померлого у його скоєнні. Більше того, притягнення до кримінальної відповідальності, відповідно до п. 14 ч. 1 с. 3 КПК України, починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [127]. У зв'язку з цим, особа, якій не було здійснено таке повідомлення, не потребує реабілітації, оскільки вона вважається такою, що не притягувалася до кримінальної відповідальності.

Визначаючи у нормах кримінального процесуального закону вимоги до змісту письмового повідомлення про підозру, законодавець не закріплює прямої вказівки на його обґрунтування за допомогою достатніх доказів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 277 КПК України, письмове повідомлення про підозру має містити у тому числі зміст підозри і стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру [127]. Водночас, наведення вказаних відомостей поза використанням достатньої сукупності доказів є неможливим, оскільки призведе до необґрунтованості письмового повідомлення про підозру.

Письмове повідомлення про підозру підлягає обґрунтуванню за допомогою достатніх доказів, на що неодноразово зверталася увага у доктрині кримінального процесу. Так, І.В. Рогатюк вказує, що складаючи повідомлення про підозру, слідчий, прокурор викладають у ньому свою власну думку про винуватість особи, яка склалася на підставі оцінки тих доказів, що є в матеріалах кримінального провадження на момент прийняття такого рішення [191, с. 121]. Дещо уточнює наведену позицію М.А. Погорецький, який у контексті дослідження проблематики притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України відзначає, що повідомлення про підозру повинно обґрунтовуватися лише достатніми доказами, що свідчать й підтверджують факти та обставини вчинення ним кримінального правопорушення [168, с. 35-36]. На необхідність обґрунтування письмового

повідомлення про підозру за допомогою достатніх доказів вказують й опитані практичні працівники, 84 % з яких наголошують на необхідності доповнення ст. 278 КПК України нормою, яка б закріплювала обов'язок слідчого, прокурора обґрунтовувати письмове повідомлення про підозру за допомогою достатніх доказів (додаток 3).

Викладене свідчить про доцільність доповнення статті 277 КПК України частиною 2 у такій редакції:

«2. Наведені у письмовому повідомленні про підозру фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, підлягають підтвердженню доказами, оціненими слідчим, прокурором відповідно до статті 94 цього Кодексу».

Вагомою гарантією забезпечення, з однієї сторони, прав підозрюваного, а, з іншої, – обґрунтованості повідомлення про підозру виступає прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням під час повідомлення про підозру. У ході повідомлення особі про підозру роль прокурора, як відзначають О.І. Арсені та О.В. Майстренко, полягає в тому, щоб суб'єктивно оцінити висновок слідчого про достатність доказів чи самому прийняти рішення про достатність доказів і про необхідність складання повідомлення про підозру та обґрунтувати його зібраними під час досудового розслідування відповідними доказами [10, с. 97; 146, с. 162]. У зв'язку з цим прокурор, як вказують О.А. Банчук і Р.О. Куйбіда, наділений можливістю оцінити як наявність законних підстав для здійснення повідомлення про підозру, так і наявність достатніх доказів підозри, оскільки саме з цього моменту починається стадія притягнення до кримінальної відповідальності [14, с. 8]. При цьому О.В. Фараон обґрунтовано розглядає нагляд прокурора за наявністю у матеріалах кримінального провадження підстав для повідомлення особі про підозру, а також належних, допустимих, достатніх та достовірних доказів, які вказують на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою, в якості самостійного напряму прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням у ході повідомленні

особі про підозру [248, с. 196-197]. Здійснювана прокурором оцінка доказів із точки зору їх достатності носить попередній характер і зумовлена потребами здійснюваного ним нагляду за законністю повідомлення про підозру. Як відзначає М.В. Чорноусько, на цьому етапі прокурор попередньо оцінює одержані докази в їх сукупності, звідки доходить висновку про пріоритетні напрями подальшого розслідування з метою поглиблення обізнаності сторони обвинувачення в обставинах, що підлягають доказуванню [256, с. 92]. Таким чином, нагляд прокурора у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням у ході повідомленні про підозру спрямований на перевірку наявності достатніх доказів, які підтверджують зміст підозри – вказують на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою.

Після повідомлення особі про підозру подальша процесуальна діяльність слідчого, прокурора спрямовується на перевірку висунутої підозри і здійснюється шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів. Отримання слідчим, прокурором нових доказів та здійснення їх оцінки у сукупності з доказами, наявними на момент повідомлення про підозру може призвести до необхідності зміни повідомлення про підозру. Як передбачає ч. 1 ст. 279 КПК України, у випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені статтею 278 цього Кодексу [127]. У доктрині кримінального процесу поняття зміни повідомлення про підозру розглядається у двох аспектах: 1) широкому, який полягає у: а) непідтвердженні частини повідомлення про підозру; б) доповненні раніше врученого повідомлення про підозру; в) повній зміні раніше врученого повідомлення про підозру; 2) вузькому, що обумовлюється виявленням обставин, які змінюють характер відомостей, викладених у попередньому повідомленні про підозру [162, с. 63].

При цьому вченими підстави зміни повідомлення про підозру тісно пов'язуються з наявністю доказів і здійсненням слідчим, прокурором їх оцінки, у тому числі й із точки зору достатності. Як вказує В.Г. Гончаренко, підставами для зміни та доповнення підозри виступають нові перевірені й достатньо

обґрунтовані докази [129, с. 610]. Виходячи із поняття зміни повідомлення про підозру у вузькому розумінні, виявлені слідчим, прокурором обставини, які зумовлюють необхідність прийняття відповідного процесуального рішення, повинні підтверджуватися доказами, достатніми у своїй сукупності для його ухвалення. Вказаний аспект поняття зміни повідомлення про підозру у його взаємозв'язку з широким розумінням цього поняття означає, що підставою зміни повідомлення про підозру у разі непідтвердження його частини виступає встановлена слідчим, прокурором недостатність доказів для доведення вчинення підозрюваним окремих епізодів або дій. Підставою доповнення раніше врученого повідомлення про підозру виступає встановлення слідчим, прокурором достатніх доказів, які вказують на вчинення підозрюваним інших кримінальних правопорушень. У цьому випадку зміна повідомлення про підозру може відбуватися як шляхом висунення нової підозри, непов'язаної одним злочинним задумом із раніше повідомленою підозрою, у вчиненні кримінального правопорушення з до цього невідомими фактичними обставинами та іншою юридичною кваліфікацією, так і шляхом доповнення попередньої підозри новими епізодами кримінального правопорушення, які кваліфікуються за однією й тією самою статтею (частиною статті) кримінального закону [129, с. 610]. Підставою повної зміни раніше врученого повідомлення про підозру виступає встановлення слідчим, прокурором на основі достатніх доказів обставин, які суттєво змінюють характер відомостей, викладених у попередньому повідомленні про підозру, уточнюють фактичні обставини вчиненого кримінального правопорушення (місце, час, спосіб діяння, характер і розмір шкоди тощо), дозволяють виправити раніше допущену помилку або неточність формулювання підозри тощо [128, с. 549].

Законодавець нормами кримінального процесуального закону передбачає можливість оскарження повідомлення про підозру слідчому судді. Так, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, на досудовому провадженні може бути оскаржене повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального

проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником [127]. За результатами розгляду скарги на повідомлення про підозру слідчий суддя постановляє ухвалу, якою відмовляє в її задоволенні або скасовує повідомлення підозру (ч. 1, п. 1-1 ч. 2 і ч. 3 ст. 307 КПК України), у зв'язку з чим на момент постановлення відповідного судового рішення він повинен здійснити оцінку доказів, у тому числі з точки зору їх достатності для його ухвалення. При цьому слідчий суддя не вправі надавати оцінку достатності доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, на що неодноразово зверталася увага судами в ухвалях про відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру. Так, Приморський районний суд Запорізької області в ухвалі від 25.07.2019 р. у справі № 326/1051/19 (провадження № 1-кс/326/405/2019) вказав, що стосовно тверджень захисника про те, що зазначена підозра є необґрунтованою, що повідомлення від 08.05.2019 р. про нову підозру ОСОБА_1 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 249, ч. 2 ст. 345, ч. 1 ст. 364-1 КК України, складено за відсутності доказів та на підставі доказів, що є недопустимими, то слідчий суддя на даному етапі провадження не вправі вирішувати ті питання, які повинен вирішувати суд під час розгляду кримінального провадження по суті, зокрема оцінювати докази з точки зору їх достатності та допустимості для визнання особи винуватою чи невинуватою у вчиненні кримінальних правопорушень, надавати оцінку правильності кваліфікації дій та чи підпадають дії особи під кваліфікацію, передбачену статтею особливої частини КК України. Обставини здійснення підозрюваним конкретних дій та доведеність його вини, потребують перевірки та оцінки у сукупності з іншими доказами у кримінальному провадженні під час подальшого досудового розслідування та судового розгляду. Відповідно до норм чинного кримінального процесуального законодавства, підставами для скасування повідомлення про підозру можуть бути процесуальні порушення,

допущені під час її складання (формулювання) та вручення. Слідчий суддя позбавлений повноважень вдаватися до оцінки правильності кваліфікації дій підозрюваної особи або формулювання фабули підозри. На підставі викладеного, слідчий суддя у задоволенні скарги захисника – адвоката Ломака Наталії Анатоліївни, яка діє в інтересах підозрюваного ОСОБА_1, на повідомлення у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за № 12019080130000240 від 01.02.2019 р., старшого слідчого СВ Приморського відділення Бердянського ВП ГУНП України в Запорізькій області Библіна Дмитра Олеговича від 08.05.2019 р. про нову підозру ОСОБА_1 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 249, ч. 2 ст. 345, ч. 1 ст. 364-1 КК України, відмовив [246].

Підсумовуючи викладене, потрібно вказати, що достатність доказів у ході повідомлення про підозру підлягає встановленню незалежно від підстави його здійснення. Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) здійснюється на основі доказів, достатніх для його застосування, з подальшим їх відображенням у повідомленні про підозру. Обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України) відбувається за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, що передбачає наявність сукупності доказів, достатніх для підтвердження обґрунтованого припущення про вчинення особою кримінального правопорушення. Водночас, з огляду на суперечливість норми ст. 177 КПК України, вказана підстава повідомлення про підозру у слідчій практиці залишається недієвою. Наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України) передбачає здійснення повідомлення про підозру на основі сформованого на їх підставі на конкретний момент досудового розслідування однозначного висновку про його вчинення конкретною особою та підтвердження за їх допомогою обставин, які підлягають доказуванню або мають значення для кримінального провадження [79, с. 323].

Проведене дослідження вказує на доцільність викладення частини першої статті 276 КПК України у такій редакції:

«1. Підставами обов'язкового повідомлення про підозру в порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу, є:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення».

2.3. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування

Закінчення досудового розслідування являє собою завершальний етап цієї стадії кримінального провадження, спрямований на складання відповідного кінцевого процесуального рішення та виконання процесуальних дій, встановлених нормами кримінального процесуального закону для відповідної форми закінчення досудового розслідування. Вичерпний перелік форм закінчення досудового розслідування визначений ч. 2 ст. 283 КПК України, яка до їх числа відносить: 1) закриття кримінального провадження; 2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [127]. Неодмінною умовою ухвалення відповідних процесуальних рішень (слідчим, прокурором – постанови про закриття кримінального провадження, обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а прокурором – також клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності) виступає здійснення вказаними суб'єктами доказування оцінки доказів, у тому числі з точки зору їх достатності.

Здійснення оцінки доказів на етапі закінчення досудового розслідування дозволяє слідчому, прокурору визначити форму його закінчення та встановити наявність підстав для складання відповідного процесуального рішення. Підставами процесуальних рішень на етапі закінчення досудового

розслідування та під час вибору конкретної форми завершення процесу розслідування, як вказують М.О. Громов і С.О. Полунін, виступає така наявність вихідних доказів, що дозволяють слідчому сформувати внутрішнє переконання щодо необхідності та доцільності рішення, яке приймається [55, с. 100-101]. При цьому, як обґрунтовано уточнює О.О. Торбас, сама по собі достатня сукупність доказів лише свідчить про можливість закінчити досудове розслідування, яке повинно мати логічне і, головне, офіційно оформлене завершення у вигляді рішення слідчого чи прокурора. Тобто без офіційного оформлення стадія досудового розслідування завершитися не може, хоча таке оформлення повинно бути прийнято лише після повного та об'єктивного дослідження усіх доказів [229, с. 16].

У ході визначення форми закінчення досудового розслідування та встановлення наявності підстав для складання відповідного процесуального рішення чітко простежується взаємозв'язок між достатністю доказів і формуванням внутрішнього переконання слідчого, прокурора. Він полягає у тому, що наявність достатньої сукупності доказів забезпечує формування внутрішнього переконання щодо форми закінчення досудового розслідування та наявності підстав для складання того або іншого процесуального рішення. При цьому внутрішнє переконання, як відзначає І.М. Лузгін, формується залежно від характеру доказів, тих прийомів і засобів, за допомогою яких ці докази були отримані, результатів їх дослідження [141, с. 25]. У свою чергу, внутрішнє переконання слідчого, прокурора, сформоване на основі наявних у кримінальному провадженні доказів, впливає на ухвалення ним відповідного процесуального рішення. Розкриваючи механізм ухвалення слідчим процесуальних рішень під час закінчення досудового розслідування, С.М. Хорьяков наголошує, що у результаті оцінки сукупності доказів слідчий або приймає певне рішення (за наявності внутрішнього переконання, заснованого на доказах), або відмовляється від його прийняття (звичайно, також за внутрішнім переконанням) [253, с. 131-132]. Таким чином, у процесі оцінки доказів на етапі завершення досудового розслідування встановлення їх

достатності виступає визначальним фактором, який впливає на ухвалення постанови про закриття кримінального провадження, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, складання обвинувального акта.

У доктрині кримінального процесу звертається увага на вплив достатності доказів на визначення форми закінчення досудового розслідування. Так, М.О. Кочкіна дотримується думки про те, що оцінка достатності доказів під час визначення форми досудового розслідування має вагоме значення для подальшої діяльності слідчого, оскільки йому доведеться вирішити важливе питання про наявність «судової перспективи» у розслідуваній ним кримінальної справи або про її відсутність і прийняти відповідне процесуальне рішення [117, с. 85]. Вирішуючи вказане питання, слідчий, прокурор повинен враховувати, що у разі передання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду, останній може надати доказам іншу оцінку, у тому числі з точки зору їх достатності, ніж та, яка була здійснена слідчим, прокурором. У зв'язку з цим, у разі встановлення достатності доказів, слідчий, прокурор повинен передати до суду обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. І, навпаки, за відсутності достатніх доказів слідчий, прокурор зобов'язаний продовжувати досудове розслідування у межах строків, передбачених КПК України, а у разі невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді та вичерпання можливості їх отримати – ухвалити, з урахуванням їх компетенції, постанову про закриття кримінального провадження.

Згідно з ч. 1 ст. 290 КПК України, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного

характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування [127]. Таким чином, складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, як випливає зі змісту ч. 1 ст. 290 КПК України, законодавцем пов'язується з двома діями: 1) визнанням слідчим, прокурором доказів достатніми для ухвалення відповідного процесуального рішення; 2) відкриттям матеріалів досудового розслідування іншій стороні. Норми кримінального процесуального закону не закріплюють форму та зміст процесуального рішення слідчого, прокурора про визнання зібраних під час досудового розслідування доказів достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а у практичній діяльності воно здійснюється в усній формі, оскільки оцінка доказів, у тому числі з точки зору їх достатності, відображатиметься в одному з вказаних процесуальних рішень. У свою чергу, відкриття матеріалів досудового розслідування стороною обвинувачення дозволяє стороні захисту переконатися у наявності доказів, достатніх для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Поняття обвинувального акта у доктрині кримінального процесу визначається, у першу чергу, шляхом вказівки на встановлення за його допомогою достатності доказів для звернення з ним до суду. Так, Л.Ю. Європіна відзначає, що обвинувальний акт – це підсумковий процесуальний документ, яким визнається достатність доказів, зібраних під час досудового розслідування, засвідчується його завершення та формулюється твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність [69, с. 64]. Схожим чином поняття обвинувального акта визначається й у судовій практиці. Так, свого часу ВС

України у постанові від 24.11.2016 р. у справі № 5-328кс16 вказав, що обвинувальний акт – це підсумковий процесуальний документ, яким визнається достатність доказів, зібраних під час досудового розслідування, засвідчується його завершення й надання доступу до матеріалів стороні захисту [94].

Конкретизуючи наведену позицію у контексті складання обвинувального акта, низка вчених пов'язує його з повним встановленням за допомогою достатніх доказів обставин, які входять до предмета доказування. Так, Т.З. Єгорова, З.З. Зінатуллін і Т.З. Зінатуллін наголошують, що прийняти рішення про закінчення досудового розслідування та складання обвинувального акта слідчий вправі лише тоді, коли він доходить висновку, що всі необхідні у справі процесуальні дії проведені у точній відповідності до кримінального процесуального закону, всі обставини предмета доказування встановлені достовірно та повно, а сукупність зібраних доказів дає однозначну відповідь на питання про винуватість підозрюваного у вчиненні злочину [85, с. 173]. Дещо уточнюючи наведену позицію, потрібно вказати, що достатніми доказами повинна однозначно встановлюватися не лише винуватість підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, але й інші обставини, які складають предмет доказування. Так, п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України закріплює, що обвинувальний акт має містити виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення [127]. Коло обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, у цілому законодавцем визначене ч. 1 ст. 91 КПК України, доповнене у ч. 1 ст. 485 КПК України переліком обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, та уточнене у ч. 1 ст. 505 КПК України стосовно обставин, що підлягають встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру [127]. При цьому саме сукупність доказів,

достатніх для складання обвинувального акта, дозволяє встановити всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. На це звертає увагу О.В. Капліна, яка вказує, що обвинувальний акт складається слідчим та/або прокурором, коли зібрано достатньо доказів для того, щоб передати його до суду, коли сторона обвинувачення впевнена, що проведеним досудовим розслідуванням встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, процес доказування завершений, повно та всебічно встановлені та досліджені обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) [95, с. 239]. У зв'язку з цим обвинувальний акт, як вказує низка вчених, характеризується обґрунтованістю як притаманною йому ознакою, що означає зумовленість висновків слідчого достатніми та достовірними доказами [229, с. 113] та являє собою доведеність під час досудового розслідування винуватості особи у вчиненні злочину [167, с. 7].

Особливість достатності доказів під час складання обвинувального акта, як відзначає Р.В. Костенко, полягає у тому, що вказана категорія виступає як необхідний та обов'язковий функціональний компонент, що обґрунтовує достовірність висновків сторони обвинувачення. Це означає, що кожна з обставин, яка входить до предмета доказування, у момент закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акта повинна бути не лише підтверджена сукупністю зібраних доказів, але й, саме головне, обґрунтована доказами, достатніми для встановлення об'єктивної істини стосовно вказаних обставин [113, с. 92]. Таким чином, достатність доказів забезпечує отримання достовірного знання про кожну обставину, яка входить до предмета доказування у кримінальному провадженні, однозначне відображення кожної з вказаних обставин у змісті обвинувального акта і виключає можливість іншого її розуміння. На це обґрунтовано звертає увагу Н.Л. Боржецька, на думку якої зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, коли з'ясовані усі обставини, які підлягають доказуванню у певному кримінальному провадженні, у ньому

досягнена істина, в результаті збирання, перевірки та оцінки доказів, що свідчать про вказані обставини, слідчий і прокурор дійшли достовірного висновку про винуватість особи. Тому визнання прокурором і слідчим зібраних під час досудового розслідування доказів достатніми для визнання передбачених у КПК України обставин встановленими, повинно одночасно свідчити про відсутність підстав для закриття кримінального провадження, звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [25, с. 79].

Таким самим чином до визначення кола обставин кримінального провадження, які підлягають підтвердженню в обвинувальному акті за допомогою достатніх доказів, підходять опитані практичні працівники. Зокрема, 73 % респондентів вказали, що за допомогою достатніх доказів в обвинувальному акті обґрунтовується кожна з обставин, яка входить до предмета доказування (додаток 3).

Важливість викладення в обвинувальному акті фактичних обставин кримінального правопорушення та їх підтвердження за допомогою достатньої сукупності доказів свого часу підкреслив ВС України. Так, у постанові від 12.10.2017 р. у справі № 388/33/15-к він відзначив, що у заяві захисник Кушніров О.М. вказує на невідповідність ухвали суду касаційної інстанції (на той час ним виступав ВССУ – В.3.) щодо ОСОБА_1 висновку про застосування норми ст. 291 КПК України, що міститься у постанові Суду від 24.11.2016 р. у справі № 5-328кс16, у зв'язку з тим, що викладені в обвинувальному акті відомості становлять зміст письмового повідомлення про підозру, а не зміст обвинувачення. Водночас, у зазначеній постанові Суд визнав правильним висновок касаційного суду, відповідно до якого відсутність в обвинувальному акті вказівки, що ОСОБА_1 обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, яке перешкодило судам нижчих інстанцій ухвалити законні та обґрунтовані рішення, й не є підставою для їх скасування. При цьому

Суд зазначив, що вимоги закону щодо викладу фактичних обставин та правової кваліфікації в обвинувальному акті дотримано, підстав стверджувати, що формальне недотримання вимог п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України вплинуло на право на захист ОСОБА_1, немає. Крім того, Суд звернув увагу, що важливим є виклад саме фактичних обставин кримінального правопорушення, оскільки правильне їх відображення має суттєве значення не тільки для аргументації висновків слідчого, але й для дослідження обставин вчиненого кримінального правопорушення в суді та для реалізації права на захист. В оспореній ухвалі касаційний суд дійшов висновку про відсутність порушення норми ст. 291 КПК України, погодившись з мотивами, викладеними у рішенні апеляційного суду. Як убачається з матеріалів справи, обвинувальний акт щодо ОСОБА_1, який був складений слідчим та затверджений прокурором 28.05.2015 р., містить відомості, передбачені п. п. 1 – 9 ч. 2 ст. 291 КПК України, зокрема: виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення ч. 2 ст. 286 КК України та формулювання обвинувачення. Про офіційне доведення до відома стороні захисту про фактичні та юридичні підстави пред'явленого відповідно до обвинувального акта обвинувачення свідчить розписка ОСОБА_1 та його захисника про отримання ними копії обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування. Також з матеріалів справи вбачається, що після оголошення в судовому засіданні прокурором обвинувального акта ОСОБА_1 підтвердив зрозумілість пред'явленого обвинувачення. Крім того, при складанні обвинувального акта слідчим було враховано висновки, викладені Долинським районним судом Кіровоградської області в ухвалі від 04.02.2015 р. про повернення обвинувального акта прокурору для виконання вимог ст. 291 КПК України. Отже, вказівка в обвинувальному акті про достатність доказів для підозри ОСОБА_1, а не обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, суті обвинувального акта не змінює, оскільки в ньому наведені фактичні дані, що в своїй сукупності дають уявлення стосовно кожного з елементів складу кримінального правопорушення, а також

можливість зіставити фактичну складову обвинувачення з його юридичною формулою. Ураховуючи наведене, Суд відмовив у задоволенні заяви захисника Кушнірова О.М. про перегляд ухвали ВССУ від 30.03.2017 р. щодо ОСОБА_1 [179].

Аналогічну сформованій у судовій практиці позицію висловили опитані у ході проведення анкетування практичні працівники. Зокрема, 86 % респондентів вбачають доцільність у нормативному закріпленні обов'язку прокурора обґрунтовувати наведені в обвинувальному акті фактичні обставини кримінального правопорушення, які він вважає встановленими, за допомогою достатніх доказів (додаток 3).

Викладене свідчить про доцільність доповнення статті 291 КПК України частиною 2-1 у такій редакції:

«2-1. Наведені в обвинувальному акті фактичні обставини кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, підлягають підтвердженню доказами, оціненими прокурором відповідно до статті 94 цього Кодексу».

Певна специфіка притаманна достатності доказів у разі складання обвинувального акта у порядку ст. 474 КПК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 474 КПК України, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду [127]. Хоча за своєю формою та змістом такий обвинувальний акт повинен відповідати загальним вимогам, встановленим ст. 291 КПК України, водночас, у цьому випадку, як вказує О.О. Торбас, для його складання необов'язково збирати та оцінювати докази, які підтверджують вину особи: достатньо буде лише тих доказів, які дозволили слідчому повідомити про підозру та сам факт укладання угоди [229, с. 23].

Обов'язок складати обвинувальний акт законодавець нормами кримінального процесуального закону покладає за загальним правилом на слідчого із покладенням на прокурора обов'язку його затвердження та можливості самостійно скласти обвинувальний акт за наявності відповідних

підстав, передбачених законом. Так, згідно з ч. 1 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором [127]. У зв'язку з цим вагоме значення для забезпечення законності й обґрунтованості обвинувального акта відіграє здійснюваний прокурором нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, у ході якого він вправі як затвердити вказане процесуальне рішення слідчого, так і відмовити у його затвердженні (п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України) [127].

У процесі ознайомлення з обвинувальним актом, складеним слідчим, прокурор встановлює відповідність його форми і змісту вимогам ст. 291 КПК України. Відповідно, прокурор встановлює, у першу чергу, відповідність зроблених слідчим висновків щодо фактичних обставин кримінального провадження наявній сукупності належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів. Як вважає М.В. Деєв, прокурор здійснює таку перевірку шляхом оцінки зібраної у справі сукупності доказів. При цьому такій оцінці зібрана сукупність доказів піддається також і з точки зору їх достатності для отримання достовірних висновків щодо всіх елементів предмета доказування. Таким чином, зібрані у справі докази наново оцінюються прокурором стосовно їхньої достатності, а висновки прокурора можуть не збігтися з висновками слідчого [62, с. 101].

У разі згоди прокурора з висновками слідчого, він затверджує обвинувальний акт і приймає процесуальне рішення про його передачу до суду. Як відзначає О.О. Торбас, саме направлення обвинувального акта до суду є логічним завершенням досудового розслідування, в якому був встановлений підозрюваний та зібрана достатня сукупність доказів для доведення його вини. Критерієм для прийняття такого рішення, в основному, є переконаність прокурора у достовірності висновків, які зробив слідчий про винуватість підозрюваного, тобто про доведеність обвинувачення, при дотриманні слідчим вимог закону з приводу збирання, перевірки та оцінки доказів. Затверджуючи обвинувальний акт, прокурор висловлює свою згоду з висновками слідчого, які

він зробив в обвинувальному акті, що само по собі може розглядатися як процесуальне рішення прокурора [229, с. 124-125].

І, навпаки, у разі незгоди прокурора з висновками слідчого, викладеними в обвинувальному акті, він вправі або повернути його слідчому, або внести до нього зміни, або самостійно скласти обвинувальний акт. У першому випадку, виходячи зі змісту п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор уповноважений доручити слідчому провести у встановлений ним строк слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, спрямовані на усунення неповноти проведеного слідчим досудового розслідування з наданням чітких вказівок щодо їх проведення. У другому випадку, керуючись п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор вносить необхідні зміни до складеного слідчим обвинувального акта, які дозволяють уточнити його позицію щодо фактичних обставин кримінального провадження. У третьому випадку, як передбачає ч. 1 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим [127]. Як відзначається у доктрині кримінального процесу, прокурор користується правом скласти новий обвинувальний акт у тому випадку, коли він переконаний у повноті й усебічності проведеного розслідування, достатності наявних у провадженні доказів для доведення винуватості особи в суді, проте, водночас, він не погоджується з формулюванням висновків слідчого чи з викладенням відомостей у цьому процесуальному документі. Крім того, прокурор може скласти новий обвинувальний акт і тоді, коли він просто хоче змінити стиль викладення відомостей, який буде краще відповідати його манері та стратегії підтримання державного обвинувачення [257, с. 198].

Повною мірою наведені аспекти розуміння змісту та механізму встановлення достатності доказів під час складання обвинувального акта (за винятком його складання та надсилання до суду у порядку ст. 474 КПК України) стосуються й складання клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, що впливає зі змісту норм кримінального процесуального закону. Відповідно до ч. 1 ст. 292 КПК України,

клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру має відповідати вимогам ст. 291 КПК України, а також містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати [127], а згідно з ч. 2 ст. 292 КПК України, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру має відповідати вимогам ст. 291 КПК України, а також містити інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я [127].

Як і під час ознайомлення з обвинувальним актом, складеним слідчим, так і в ході ознайомлення зі складеним ним клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, прокурор, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 36 КПК України, здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Керуючись п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор вправі затвердити чи відмовити у затвердженні клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, внести до нього зміни або самостійно скласти відповідне клопотання [127]. При цьому алгоритм дій прокурора стосовно клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру виступає таким самим, як і щодо обвинувального акта.

Як відзначається у доктрині кримінального процесу, щоб прийняти рішення про направлення клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до суду, прокурор зобов'язаний на підставі зібраних у кримінальному провадженні доказів оцінити низку обставин, у тому числі й те, чи достатньо наявних даних для підтвердження вчинення цього суспільно небезпечного діяння (кримінального правопорушення) особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру [149, с. 798-799]. Аналогічним чином прокурором приймається й рішення про направлення до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру: його направлення залежить від встановлення прокурором

достатніх доказів, які підтверджують вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, вказаного у ч. 1 ст. 497 і ст. 498 КПК України, та інші обставини, які мають значення для кримінального провадження щодо нього.

Вказаний висновок підтверджується й результатами дослідження судової практики. Так, у клопотанні про застосування примусових заходів медичного характеру у справі № 461/5480/18 (провадження № 1-кп/461/470/18) прокурор вказав, що у кримінальному провадженні виконані усі необхідні слідчі (розшукові) дії та зібрані достатні докази, які вказують на те, що інкриміновані ОСОБА_3 кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 185, ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК України, вчинено саме ним, у той час як ОСОБА_3 страждав деменцією, не міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. За результатами розгляду вказаного клопотання Галицький районний суд м. Львова погодився з доводами, наведеними прокурором, і враховуючи те, що в ході досудового розслідування встановлено достатність доказів того, що ОСОБА_3 вчинено діяння, які містять ознаки кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 185, ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК України, які вчинено ним у стані неосудності, що вказує на суспільну небезпечність останнього та необхідність застосування примусових заходів медичного характеру, ухвалою від 04.09.2018 р. застосував до ОСОБА_3 примусові заходи медичного характеру у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку [244].

Оцінка доказів із точки зору їх достатності на момент затвердження прокурором обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або самотійного складання вказаних процесуальних рішень здійснюється за його внутрішнім переконанням, у зв'язку з цим може відрізнятися від їх оцінки, здійсненої судом та іншими учасниками кримінального провадження. На це вказала Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів у рішенні від 13.12.2017 р. № 328дп-17 про закриття дисциплінарного провадження щодо прокурора

Сумської місцевої прокуратури Сумської області Оснача О.М. У вказаному дисциплінарному провадженні Комісія встановила, що, як зазначено у дисциплінарній скарзі, прокурор Оснач О.М. не забезпечив належного нагляду за розслідуванням у кримінальних провадженнях щодо ОСОБА_1 та ОСОБА_2, своєчасно не звернув уваги на грубі порушення вимог кримінального процесуального законодавства, допущені під час досудового розслідування, та за відсутності достатньої кількості доказів винуватості цих осіб у вчиненні дій, передбачених ч. 2 ст. 309 КК України, передчасно передав обвинувальні акти до суду, що у подальшому призвело до їх визнання судом невинуватими і виправдання у зв'язку з недоведенням вчинення інкримінованого кримінального правопорушення. Стосовно неналежної оцінки Осначем О.М. достатності доказів у вказаному кримінальному провадженні Комісія зазначила, що ці твердження сформульовані за допомогою оцінних категорій, що створюють об'єктивну підставу для альтернативних точок зору та не виключають можливості різної оцінки ситуації з боку захисника, прокурора та суду, відповідають ідеї змагальності й часто перебувають у зоні виправданого професійного ризику. Комісія дійшла висновку, що під час дисциплінарного провадження обставин, які б спростували пояснення прокурора Оснача О.М. та вказували на наявність у його діях дисциплінарного проступку, не встановлено. У подальшому наведене рішення Комісії у частині відмови у притягненні прокурора Оснача О.М. до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку під час процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання державного обвинувачення у кримінальному провадженні стосовно ОСОБА_1 було скасоване рішенням ВРП від 10.05.2018 р. № 1368/0/15-18, яким дисциплінарне провадження у цій частині було закрито у зв'язку зі спливом строку накладення дисциплінарного стягнення [189].

Вказані аспекти розуміння оцінки доказів із точки зору їх достатності у ході складання обвинувального акта стосуються й складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Зокрема, п. 4 ч. 1 ст. 287

КПК України встановлює, що у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності наводиться виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри [127]. Поряд із цим, порівняно зі змістом обвинувального акта, до змісту клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності законодавець встановлює додаткові вимоги. Так, п. 6 ч. 1 ст. 287 КПК України передбачає, що у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказуються докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення [127]. Вимога щодо достатності доказів вказаною нормою кримінального процесуального закону окремо не встановлюється. Водночас, як вказує М.В. Деєв, прийняття рішення про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності вимагає встановлення, по-перше, події злочину та винуватості особи у його вчиненні (головного факту), а по-друге, обставин, передбачених кримінальним законом, які є підставами застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності [62, с. 105].

На відміну від обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, обов'язок складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності законодавець покладає виключно на прокурора (ч. 2 ст. 286 КПК України). У зв'язку з цим у доктрині кримінального процесу обґрунтовано звертається увага на провідну роль слідчого у проведенні досудового розслідування та формування за його результатами сукупності доказів, достатньої для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Так, О.О. Торбас відзначає, що саме слідчий є особою, яка першою робить висновок про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. А такий висновок можна зробити лише після повної оцінки усіх наявних доказів, вивчення підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності. Прокурор отримує відповідне кримінальне провадження саме від слідчого, який переконався у можливості

звільнення особи від кримінальної відповідальності. У подальшому прокурор буде вивчати докази, які були зібрані саме слідчим. Саме слідчий відповідає перед прокурором за повноту проведеного досудового розслідування, за встановлення достатньої сукупності доказів, які б підтверджували можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності [229, с. 89].

Закриття кримінального провадження законодавцем пов'язується з наявністю підстав, визначених ст. 284 КПК України. Як вказує М.О. Кочкіна, прийняте у стадії досудового розслідування рішення про закриття кримінальної справи буде тільки тоді обґрунтованим і мотивованим, коли у його основу покладена сукупність усіх доказів, які з достатністю свідчать про наявність підстав для прийняття цього рішення у точній відповідності до вимог закону й обґрунтовують його як єдино вірне [117, с. 106-107]. Поряд із цим, ухвалення постанови про закриття кримінального провадження можливе й у разі відсутності у кримінальному провадженні достатніх доказів щодо винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Як наголошує М.В. Деєв, особливістю рішення про закриття справи є те, що інколи воно може прийматися і не на основі достовірних, з ґносеологічної точки зору, висновків. Подібна ситуація складається в тих випадках, коли пізнання обставин кримінальної справи завершилося отриманням певної сукупності доказів, яка може бути оцінена як достатня для достовірного встановлення наявності факту події злочину, однак при оцінці цієї самої сукупності доказів з точки зору достатності не можна зробити висновок про винуватість або невинуватість особи у вчиненні даного злочину, якщо вичерпані всі можливості для збирання додаткових доказів [62, с. 104]. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривається в разі, якщо не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати [127]. Коментуючи наведену норму, вчені вказують, що закриття кримінального провадження за цією підставою можливе, коли у стадії досудового розслідування певні докази винуватості конкретної особи слідчим, прокурором зібрані (що дає підстави повідомити їй про підозру), проте

подальше провадження здійснюватися не може у зв'язку з тим, що вичерпані можливості подальшого отримання нових доказів, сукупність яких може бути подана на доведення винуватості особи у суді, а вина доведена поза розумним сумнівом [94, с. 39], на основі чого слідчий, прокурор дійшов висновку, що зібраних ним доказів недостатньо для обвинувачення і всі можливості для збирання додаткових доказів вичерпані [128, с. 558].

Водночас, як свідчать результати дослідження практики, слідчими не завжди дотримуються вимоги норм КПК України щодо закриття кримінального провадження на підставі невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді та вичерпання можливості їх отримати, у зв'язку з чим дієвими гарантіями забезпечення прав заявника виступають прокурорський нагляд і судовий контроль. Так, розглядаючи скаргу заявника ОСОБА_1 на постанову слідчого Глибоцького відділення поліції Сторожинецького ВП ГУНП в Чернівецькій області від 22.05.2018 р., Глибоцький районний суд встановив, що слідчий, перерахувавши всі докази, що підтверджують причетність ОСОБА_4 до вчинення кримінального правопорушення, дійшов висновку про відсутність достатніх доказів її вини. Крім того, закриваючи провадження та вказуючи у своїй постанові, що доказів, які б свідчили про причетність ОСОБА_4 до крадіжки, не здобуто, слідчий фактично прийняв рішення про невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що виходить за межі його повноважень. З урахуванням наявності клопотання прокурора про закриття провадження за даною скаргою у зв'язку зі скасуванням вказаної постанови слідчого та внесенням відповідних відомостей про це до ЄРДР, суд провадження за скаргою ОСОБА_1 на постанову слідчого про закриття кримінального провадження закрит на підставі ч. 2 ст. 305 КПК України [245].

У доктрині кримінального процесу обґрунтовано звертається увага на два моменти у розумінні достатності доказів у випадку невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи і вичерпання можливості їх отримати. По-перше, вчені вказують, що відсутність достатніх доказів не позбавляє

слідчого, прокурора можливості ухвалити постанову про закриття кримінального провадження. Так, Р.В. Костенко відзначає, що той факт, що недостатні докази означають ймовірне знання обставин кримінальної справи (винуватості або невинуватості), не буде перешкоджати прийняттю рішення про закриття справи [113, с. 82]. По-друге, науковці наголошують на тому, що недоведеність винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення не може включатися до числа обставин, що підлягають доказуванню. Як вважає Н.Г. Стойко, у разі включення недоведеності до числа обставин предмета доказування, довелося б говорити про доведеність недоведеності або ототожнювати вказані стани доказування з об'єктивною дійсністю, що є логічно некоректним [213, с. 19].

Поряд зі слідчим і прокурором, суб'єктами оцінки доказів під час закінчення досудового розслідування виступають учасники кримінального провадження, які підлягають повідомленню про надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Зокрема, з урахуванням норм ч. ч. 1, 7 і 8 ст. 290 КПК України, до їх числа належать підозрюваний, його захисник, законний представник, захисник особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник. На доцільність віднесення зазначених учасників кримінального провадження до числа суб'єктів оцінки доказів із точки зору їх достатності під час закінчення досудового розслідування звернули увагу 73 % опитаних практичних працівників (додаток 3). Внаслідок ознайомлення з матеріалами кримінального провадження вказані учасники кримінального провадження можуть оцінити докази із точки зору їх достатності для доведеності тих або інших обставин кримінального провадження та використати результати такої оцінки у процесі подальшого формування та висловлення своєї правової позиції у кримінальному провадженні.

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що під час закінчення досудового розслідування достатність доказів, по-перше, дозволяє визначити форму його закінчення: наявність достатніх доказів вказує на можливість ухвалення слідчим, прокурором (з урахуванням їх компетенції) обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, а відсутність достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді та вичерпання можливості їх отримати – на можливість ухвалення постанови про закриття кримінального провадження. По-друге, у ході закінчення досудового розслідування достатність доказів забезпечує можливість ухвалення відповідного процесуального рішення: наявність достатніх доказів призводить до формування внутрішнього переконання слідчого, прокурора про необхідність ухвалення відповідного процесуального рішення (постанови про закриття кримінального провадження, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, складання обвинувального акта). По-третє, під час закінчення досудового розслідування достатність доказів забезпечує встановлення та відображення в обвинувальному акті, клопотанні про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанні про звільнення особи від кримінальної відповідальності всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а недостатність доказів, як протилежна їй за змістом категорія, – відображення у постанові про закриття кримінального провадження відсутності достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді та обґрунтування вичерпання можливості їх отримати [81, с. 239-240].

РОЗДІЛ 3

ВСТАНОВЛЕННЯ ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Достатність доказів під час судового провадження у першій інстанції

Судове провадження у першій інстанції виступає наступною після досудового розслідування стадією кримінального провадження та, з урахуванням п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України, включає у себе підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення [127]. Під час судового провадження у першій інстанції оцінка доказів, у тому числі з точки зору їх достатності, здійснюється як судом, так і сторонами кримінального провадження.

Оцінка доказів судом із точки зору їх достатності має місце на всіх етапах судового провадження у першій інстанції та здійснюється у зв'язку з ухваленням судом відповідних судових рішень. Вона забезпечує встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, і, як наслідок, відіграє вагоме значення для ухвалення судом законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення. На це свого часу обґрунтовано звертав увагу М.С. Строгович, на думку якого неправильна оцінка у суді окремого доказу, а, тим більше, їх сукупності призводить до неправильного встановлення фактів та обставин справи, її неправильного вирішення, постановлення необґрунтованого, несправедливого вироку [218, с. 109]. Дещо уточнюючи наведену позицію у контексті норм КПК України, потрібно вказати, що неправильна оцінка доказів судом призводить до необґрунтованості не лише вироку, але й ухвал, постановлюваних ним. І, навпаки, надання правильної оцінки доказам із точки зору їх належності, допустимості, достовірності та достатності дозволяє суду встановити всі обставини, які входять предмет доказування у кримінальному провадженні, й ухвалити законне, обґрунтоване та вмотивоване судове рішення.

Передуючи ухваленню будь-якого судового рішення, оцінка доказів із точки зору їх достатності забезпечує його обґрунтованість. У доктрині кримінального процесу обґрунтованість нерідко розглядається як вимога, що стосується лише кінцевих судових рішень. Зокрема, вчені відзначають, що процесуальна вимога обґрунтованості рішення по суті виступає проявом самої природи рішення як акта, що містить відповіді на правові питання, які виникають у справі, та визначає дії, які повинні бути здійснені у зв'язку зі встановленими фактичними обставинами [128, с. 682]. Водночас, з урахуванням змісту норм ст. ст. 369 і 370 КПК України, вимоги законності, обґрунтованості та вмотивованості поширюються законодавцем на всі судові рішення: вирoki (як рішення, в яких суд вирішує обвинувачення по суті), ухвали, що носять характер кінцевих судових рішень (рішення, в яких суд не вирішує обвинувачення по суті, але якими закінчується судове провадження у першій інстанції) й ухвали, що носять характер проміжних судових рішень (рішення, які стосуються вирішення проміжних питань, що виникають під час судового розгляду). Наведений висновок підтверджується й позицією законодавця, викладеною у п. 2 ч. 1 ст. 372 КПК України, відповідно до якої мотивувальна частина ухвали, що викладається окремим документом, повинна містити зазначення встановлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів [127].

На вагомість обґрунтованості судових рішень незалежно від їх виду звертається увага у Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень від 18.12.2008 р., згідно з яким судові рішення повинні, у принципі, бути обґрунтованими. Якість судового рішення залежить, головним чином, від якості його обґрунтування. Належне обґрунтування є імперативом, яким не можна нехтувати в інтересах швидкості розгляду. Належне обґрунтування вимагає, щоб судді мали досить часу на підготовку своїх рішень [35].

Відповідно до ч. 3 ст. 370 КПК України, обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені

доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України [127]. Схоже визначення обґрунтованості судового рішення наводиться у судовій практиці. Так, ВС у постанові від 22.02.2018 р. у справі № 461/6861/16-к (провадження № 51-268км18) вказує, що обґрунтованим визнається рішення, в якому повно відображені обставини, що мають значення для кримінального провадження, висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються достовірними доказами [174]. Таким чином, з урахуванням норм кримінального процесуального закону та сформованої на їх основі судової практики, обґрунтованість будь-якого судового рішення характеризується сукупністю таких ознак: 1) воно ухвалюється судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин кримінального провадження: обставини, що підлягають доказуванню, та інші обставини, які мають значення для кримінального провадження, повинні бути встановлені всебічно, повно та достовірно; 2) з'ясовані судом обставини, які наводяться у судовому рішенні, повинні бути підтверджені доказами: кожна з обставин, що підлягає доказуванню та має значення для кримінального провадження, повинна підтверджуватися за допомогою отриманих у передбаченому кримінальним процесуальним законом порядку фактичних даних і не може ґрунтуватися на припущеннях; 3) докази, які використовуються у судовому рішенні для підтвердження або спростування обставин кримінального провадження, повинні бути дослідженими під час судового розгляду: докази підлягають безпосередньому дослідженню судом за участю сторін кримінального провадження; 4) використовувані у судовому рішенні докази повинні бути оцінені судом: останній, керуючись ст. 94 КПК України, має встановити належність, допустимість і достовірність кожного доказу та достатність їх сукупності для ухвалення відповідного судового рішення.

У доктрині кримінального процесу обґрунтованість судових рішень визначається як співвідношення наведених у них висновків суду та досліджених ним доказів. Зокрема, Г.І. Алейніков вважає, що обґрунтованість

являє собою співвідношення висновків суду до доказів, досліджених під час судового розгляду і встановлених на їх основі фактів об'єктивної дійсності, виходячи з яких робиться висновок про наявність або відсутність обставин, що входять у предмет доказування у кримінальній справі [2, с. 23]. Окремі вчені уточнюють наведену позицію та пов'язують обґрунтованість судових рішень із достатністю досліджених судом доказів. Зокрема, про те, що висновки суду відповідають реальним обставинам справи, як відзначають Т.В. Лукашкіна та А.В. Мурзановська, можна переконатися на підставі доказів, на які посиляється суд та які були досліджені під час судового розгляду, визнані належними, допустимими і достовірними, а їх сукупність – достатньою для переконливих висновків щодо фактичних обставин [131, с. 269-270]. Схожу позицію відстоює Ю.М. Грошевий, який у контексті дослідження процесуальних властивостей вироку як одного з видів судових рішень вказує, що обґрунтованість вироку – це така його якість, за якої висновки суду про винуватість або невинуватість обвинуваченого у вчиненні злочину, про призначену йому міру покарання, про задоволення або відмову у цивільному позові з достовірністю впливають із достатньої сукупності зібраних і досліджених судом у ході судового розгляду доказів [58, с. 320]. Поділяючи у цілому наведену позицію, потрібно уточнити, що обґрунтованість вироку у будь-якому випадку засновується на сукупності досліджених судом доказів, проте, в обвинувальному вироку висновки суду щодо фактів та обставин, які входять у предмет доказування, повинні ґрунтуватися на достатній сукупності доказів, а в виправдувальному вироку висновки суду впливають із сукупності досліджених доказів, якої, водночас, недостатньо для визнання обвинуваченого винуватим у вчиненні кримінального правопорушення внаслідок встановлення відсутності події кримінального правопорушення, відсутності у діянні складу кримінального правопорушення або недоведеності його вчинення обвинуваченим.

Належні, допустимі та достовірні докази, які становлять достатність доказів, як вказує Р.В. Костенко, повинні покладатися не лише в обґрунтування висновків, відображених в обвинувальному вироку, але й інших висновків, до

яких дійшов суд у ході судового розгляду. Орієнтиром для рішень, які також містять висновки, оснований на достатніх доказах у цій стадії, як і в інших стадіях, слугують обставини предмета доказування [113, с. 107]. При цьому достатність доказів підлягає встановленню на момент ухвалення як кінцевих судових рішень, якими судовий розгляд у першій інстанції закінчується по суті, так і окремих проміжних судових рішень, пов'язаних з обмеженням прав учасників кримінального провадження.

До числа проміжних судових рішень, які постановляються судом першої інстанції на основі оцінки доказів із точки зору їх достатності, належать ухвали про обрання, зміну та скасування заходів забезпечення кримінального провадження. На необхідність обґрунтування вказаних ухвал за допомогою достатніх доказів звертають увагу 84 % опитаних у ході проведення анкетування практичних працівників.

З огляду на норми кримінального процесуального закону, такі ухвали можуть постановляватися судом як під час підготовчого судового провадження, так і в ході судового розгляду. Так, відповідно до ч. 3 ст. 315 КПК України, під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження та з додержанням правил, передбачених розділом II цього Кодексу, має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого [127]. Як передбачає ч. 1 ст. 333 КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються під час судового провадження згідно з положеннями розділу II цього Кодексу з урахуванням особливостей, встановлених розділом IV цього Кодексу [127].

Під час оцінки доказів у ході вирішення питання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження суд керується загальними правилами, визначеними ст. 94 КПК України. Водночас, оскільки підготовче судове засідання відбувається за участю учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 2 ст. 314 КПК України, а судовий розгляд, відповідно до ч. 2 ст. 318 КПК України, здійснюється з обов'язковою участю

сторін кримінального провадження та інших його учасників [127], то вони вправі надати власну оцінку доказів із точки зору їх достатності для ухвалення відповідного судового рішення, яка береться до уваги судом. Зокрема, стосовно підготовчого судового провадження на це неодноразово звертав увагу ВССУ, який вказував, що суд із урахуванням думки інших присутніх учасників підготовчого судового засідання вирішує питання про обрання, доцільність зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжного заходу, обраного обвинуваченому, з урахуванням ризиків, визначених ст. 177 КПК України, та обставин кримінального провадження (п. 3 Листа «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 03.10.2012 р. № 223-1430/0/4-12 і п. 21 Листа «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13 [183; 185].

Певна специфіка притаманна здійснюваній судом оцінці доказів у ході вирішення питання про застосування запобіжних заходів. Виходячи із вимог п. 1 ч. 1 ст. 178 та п. п. 1 – 3 ч. 1 ст. 194 КПК України, під час розгляду клопотання про їх застосування суд зобов'язаний, по-перше, оцінити на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів у сукупності всі обставини, у тому числі вагомість наявних доказів про вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення, а, по-друге, встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, на які вказує прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні [127]. Встановлення судом достатності доказів для підтвердження наявності вказаних обставин

свідчитиме про обґрунтованість постановленої ним ухвали про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу.

Ухвала суду, постановлювана за результатами вирішення питання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження, залежатиме від встановлення ним достатності доказів. У разі визнання наявної сукупності доказів достатніми для обрання, зміни або скасування такого заходу, суд задовольняє клопотання сторони кримінального провадження й постановляє відповідну ухвалу із наведенням у ній у порядку п. 2 ч. 1 ст. 372 КПК України доказів на підтвердження встановлених судом обставин. І, навпаки, у разі встановлення сукупності доказів недостатньою для цього, суд відмовляє стороні кримінального провадження у задоволенні поданого нею клопотання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження.

Поряд з ухвалами про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, С.О. Ковальчук до проміжних судових рішень, які постановлюються судом першої інстанції на основі оцінки доказів із точки зору їх достатності, відносить ухвали про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами [101, с. 381]. Такий підхід поділяють й 77 % опитаних у ході проведення анкетування практичних працівників (додаток 3).

Відповідно до ч. 5 ст. 364 і ч. 4 ст. 365 КПК України, суд вправі постановлювати такі ухвали у двох випадках: 1) у разі, якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази; 2) у разі, якщо обвинувачений в останньому слові повідомить про нові обставини, які мають істотне значення для кримінального провадження [127]. Як відзначається у доктрині кримінального процесу, підставою для відновлення з'ясування обставин та перевірки їх доказами виступає така неповнота судового розгляду, яка, на думку учасника судового розгляду, його виступ у судових дебатах робить недостатньо переконливим для суду, а докази – недостатніми для ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення [148, с. 260]. Повною мірою

такий висновок стосується не лише виступу учасника кримінального провадження, вказаного у ч. 1 ст. 364 КПК України, у судових дебатах, але й останнього слова обвинуваченого у порядку ст. 365 КПК України.

Кінцевими судовими рішеннями, які підлягають ухваленню судом першої інстанції з урахуванням здійсненої ним оцінки доказів, у тому числі з точки зору їх достатності, виступають: 1) вирок – як обвинувальний, так і виправдувальний; 2) ухвала про застосування примусових заходів виховного характеру; 3) ухвала про застосування примусових заходів медичного характеру; 4) ухвала про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності; 5) ухвала про закриття кримінального провадження.

Обвинувальний вирок являє собою судове рішення, яким обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення та йому призначається покарання, він звільняється від покарання чи від його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або щодо нього застосовуються інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 373 КПК України) [127]. Згідно з ч. 3 ст. 373 КПК України, обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення [127]. Обов'язок доведення вини особи під час судового розгляду, з огляду на норми ст. 17 КПК України, яка закріплює принцип презумпції невинуватості, покладається на сторону обвинувачення, у зв'язку з чим саме вона повинна надати суду достатні докази на підтвердження винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

На вагоме значення дотримання вказаного принципу, який знайшов своє закріплення у ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція) [108], для забезпечення прав обвинуваченого вказує ЄСПЛ, який одночасно звертає увагу на необхідність надання стороною обвинувачення суду доказів, достатніх для ухвалення

обвинувального вироку. Так, у п. 77 рішення від 06.12.1988 р. у справі «Barberà, Messegue and Jabardo v. Spain» Суд вказав, що п. 2 ст. 6 Конвенції втілює принцип презумпції невинуватості. Він, зокрема, вимагає, щоб судді не починали виконання своїх обов'язків із задалегідь висунутої думки про те, що обвинувачений вчинив злочин, який ставиться йому у провину; тягар доказування лежить на стороні обвинувачення, і будь-який сумнів повинен тлумачитися на користь обвинуваченого. Із цього випливає, що сторона обвинувачення повинна повідомити обвинуваченого про справу за його обвинуваченням, щоб він міг відповідно підготуватися та здійснити свій захист, а також надати докази, достатні для засудження обвинуваченого [264].

Невід'ємною умовою обґрунтованості обвинувального вироку виступає наведення у його мотивувальній частині не лише обставин, які підлягають доказуванню та встановлені судом під час судового розгляду, але й доказів на їх підтвердження. Вказана умова закріплюється законодавцем у кримінальному процесуальному законі шляхом покладення на суд обов'язків всебічно, повно і неупереджено дослідити всі обставини кримінального провадження та зазначати у мотивувальній частині обвинувального вироку докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів (ч. 1 ст. 94 і п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК України) [127]. Забезпечення повноти дослідження обставин кримінального провадження зумовлює необхідність їх встановлення за допомогою достатньої сукупності доказів. Як вказує О.В. Ряшко, обвинувальний вирок може бути заснований тільки на достатній для обґрунтування висновків сукупності достовірних обвинувальних доказів, які були отримані законним шляхом [194, с. 368]. При цьому у мотивувальній частині обвинувального вироку достатня сукупність доказів повинна підтверджувати кожен із закріплених у ч. 1 ст. 91 КПК України обставин, що підлягає доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження. Як вказує Ю.М. Грошевий, достатня сукупність доказів для істинного відтворення об'єкта пізнання у свідомості суддів під час постановлення обвинувального вироку полягає в тому, що вона повинна

характеризуватися такими системними якостями, які, на переконання суддів, дають їм можливість зробити єдиний і категоричний висновок про наявність події злочину, винуватість обвинуваченого та інші елементи предмета доказування, а тому, на їх переконання, немає необхідності у залученні інших доказів для обґрунтування зробленого висновку. Тому визначення достатньої сукупності доказів зводиться до встановлення такого моменту у збиранні та дослідженні фактичних даних у ході судового розгляду, коли за суддівським переконанням досліджених доказів достатньо для отримання істинного та достовірного доказового висновку про наявність або відсутність фактів, які входять у предмет доказування [58, с. 336].

У судовій практиці звертається увага на необхідність покладення в основу обвинувального вироку достатньої сукупності доказів для підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення в цілому. Зокрема, свого часу ВС України відзначив, що кожен факт причетності особи до вчинення злочину та винуватості має бути підтверджений повнотою зібраних доказів (п. 9 постанови від 21.01.2016 р. у справі № 5-249кс15) [177]. Поряд із цим, достатня сукупність доказів використовується судами для підтвердження встановлених у ході судового розгляду окремих обставин, що підлягають доказуванню. На правильність такої практики вказує ВС, який у своїй практиці надає оцінку обґрунтованості оскаржуваних судових рішень, виходячи із достатності доказів, використаних судами для підтвердження встановлених ними обставин, що входять до предмета доказування. Наприклад, Велика Палата ВС погодилася з висновками Попільнянського районного суду Житомирської області, наведеними у вирoku від 29.01.2018 р. у справі № 288/1158/16-к, залишеному без змін ухвалою Апеляційного суду Житомирської області від 18.07.2018 р. щодо засудженого ОСОБА_1, про врахування як обставини, що обтяжує ОСОБА_1 покарання, вчинення злочину щодо потерпілого ОСОБА_2 у стані алкогольного сп'яніння, а посилення захисника на недоведеність цієї обставини вважає необґрунтованими. Як вказала Велика Палата ВС, перебування засудженого на

час вчинення цих дій у стані алкогольного сп'яніння встановлено судом на підставі послідовних показань потерпілого ОСОБА_2, свідків ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_11, ОСОБА_12, а також показань самого засудженого ОСОБА_1, який підтверджував вживання спиртних напоїв безпосередньо перед подією злочину. Законності й обґрунтованості таких висновків суду, всупереч доводам захисника у скарзі, не спростовує і відсутність у матеріалах справи результатів лабораторних досліджень про наявність або відсутність у крові засудженого етилового спирту. Відповідно до вимог кримінального процесуального закону, дані відповідних досліджень не є обов'язковими засобами доказування стану алкогольного сп'яніння. Згідно із загальними правилами доказування, такий стан особи може бути встановлено на підставі інших доказів, які, з огляду на визначені ст. ст. 85 – 88 КПК України критерії, є належними, допустимими та у своїй сукупності і взаємозв'язку достатніми для відповідного висновку (п. 80 постанови Великої Палати ВС від 03.07.2019 р. у справі № 288/1158/16-к) [172].

Водночас, результати дослідження судової практики свідчать, що суди не завжди покладають в основу обвинувального вироку достатню сукупність доказів, що призводить до порушення процесуальної властивості обґрунтованості судових рішень. На неприпустимість такої практики звертає увагу суддя ВС А.П. Бущенко, який у п. 27 окремої думки до постанови ВС від 05.06.2018 р. у справі № 360/1378/16-к (провадження № 51-2329км18) вказує, що суд першої інстанції обґрунтував свій висновок про винуватість обвинуваченого лише на одному доказі – показаннях потерпілої. Потерпіла – дитина, якій на момент інкримінованої події було три роки і десять місяців, а на час давання показань у суді – чотири роки; давала показання через два місяці після події, і її показання супроводжувалися час від часу коментарями психолога, присутнього на допиті, про те, що вона фантазує. Решта доказів, наведених в обвинувальному вирокі на підтвердження самої події, умислу засудженого та інших елементів складу злочину – є показаннями з чужих слів або показаннями про показання з чужих слів, приправленими – для додаткової

переконливості – відомостями щодо характеру та окремих рис особи засудженого, також недопустимими на доведення винуватості [160].

Виправдувальний вирок являє собою судове рішення, яким обвинувачений визнається невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 373 КПК України, виправдувальний вирок ухвалюється у разі, якщо не доведено, що: 1) вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа; 2) кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим; 3) в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення [127]. Поряд із цим, ч. 1 ст. 373 КПК України передбачає ухвалення виправдувального вироку у разі встановлення судом підстав для закриття кримінального провадження, передбачених п. п. 1 та 2 ч. 1 ст. 284 КПК України [127], які у доктрині кримінального права розглядаються як кримінально-правові (матеріальні) [8, с. 121]: у зв'язку зі встановленням відсутності події кримінального правопорушення або відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. У виправдувальному вироку оцінка доказів із точки зору їх достатності повинна здійснюватися стосовно кожної з передбачених ч. 1 ст. 91 КПК України обставин, що підлягають доказуванню. Водночас, для ухвалення виправдувального вироку наявної сукупності доказів має бути недостатньо для встановлення факту вчинення кримінального правопорушення, доведення винуватості обвинуваченого та наявності у його діянні складу кримінального правопорушення.

Як відзначає Ю.М. Грошевий, під час постановлення виправдувального вироку за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину має місце суб'єктивна вірогідність. Остання полягає в тому, що суд немає достатніх доказів, які свідчать про винуватість обвинуваченого, а тому, з огляду на презумпцію невинуватості, робить категоричний висновок про недоведеність його участі у вчиненні злочину. У цій ситуації суддя володіє частковою обґрунтованістю, яка не дозволяє йому дійти до безсумнівної, істинної переконаності у його винуватості, зробити істинний висновок про це. Тут має місце неповна об'єктивна переконаність. Інакше кажучи, у вказаному випадку

суд може зробити висновок лише про передбачувану відповідність своїх знань про винуватість обвинуваченого фактам об'єктивної дійсності, у той час, як закон для постановлення обвинувального вироку вимагає їх суворой й однозначної відповідності, що виключає будь-яке інше рішення по суті розглядуваної кримінальної справи. У подібному випадку суд не володіє достатніми даними для того, щоб спростувати як докази, що підтверджують винуватість обвинуваченого, так і докази, що виправдовують його у вчиненні злочину. При цьому і ті, і інші докази містять у собі об'єктивну інформацію, і ця суперечність за переконанням суддів не може бути усунута. Відповідно, під час постановлення виправдувального вироку за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину судді володіють істинними і достовірно доведеними знаннями про подію злочину, які не дають їм достатніх підстав зробити, на їх переконання, категоричний та єдино можливий висновок про винуватість обвинуваченого [58, с. 332-333]. І, навпаки, як вказує О.А. Сухова, підставою виправдання може виступати наявність у суду достатніх доказів, які вказують на невинуватість обвинуваченого [219, с. 81].

Законодавець зобов'язує суд наводити у мотивувальній частині виправдувального вироку формулювання обвинувачення, яке пред'явлене особі і визнане судом недоведеним, а також підстави для виправдання обвинуваченого із зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення (п. 1 ч. 3 ст. 374 КПК України) [127]. При цьому, як вказує В.С. Дяков, суд, постановляючи виправдувальний вирок на підставі недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, у мотивувальній частині констатує факт недостатності доказів, на яких ґрунтувався обвинувальний акт, одночасно наводить докази сторони захисту, які спростовують обвинувачення, а також мотиви, за якими докази сторони обвинувачення визнаються недопустимими, суперечливими чи неконкретними; інколи у виправдувальних вироків суди зазначають декілька підстав для виправдання обвинуваченого [68, с. 163].

Примусові заходи виховного характеру можуть бути застосовані до двох категорій неповнолітніх: 1) неповнолітніх, які досягли віку кримінальної відповідальності й обвинувачуються у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості без застосування кримінального покарання – якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість їх виправлення (ч. 1 ст. 497 КПК України); 2) неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності та вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (ст. 498 КПК України).

В ухвалі про застосування примусових заходів виховного характеру достатня сукупність доказів повинна підтверджувати, поряд із закріпленими у ч. 1 ст. 91 КПК України обставинами, що підлягають доказуванню, також кожен з визначених ч. 1 ст. 485 КПК України обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Примусові заходи медичного характеру підлягають застосуванню до двох категорій осіб (за умови, якщо вони є суспільно небезпечними): 1) осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) осіб, що вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку (ч. ч. 1 і 4 ст. 503 КПК України).

З огляду на вимоги норм кримінального процесуального закону, початково достатність доказів встановлюється на момент з'ясування наявності підстав для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, що передбачено ч. 1 ст. 503 КПК України. У подальшому оцінка доказів із точки зору їх достатності підлягає наведенню судом в ухвалі про застосування примусових заходів медичного характеру. При цьому, як вказує низка вчених, достатність є оціночним поняттям, що визначається із урахуванням усіх обставин, зафіксованих у матеріалах кримінального провадження (обов'язковим у такому випадку є

отримання висновку психіатричної експертизи) [149, с. 767]. В ухвалі про застосування примусових заходів медичного характеру достатня сукупність доказів повинна підтверджувати кожен з передбачених ст. 505 КПК України обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо їх застосування.

У своїй практиці суди застосовують примусові заходи медичного характеру на основі оцінки доказів, у тому числі з точки зору їх достатності для встановлення обставин, визначених ст. 505 КПК України. Так, Буський районний суд Львівської області в ухвалі від 12.06.2017 р. у справі № 440/882/17 (провадження № 1-кп/440/86/2017) вказав, що оцінивши у судовому засіданні докази, врахувавши належність, допустимість та достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок досліджених доказів у їх сукупності, суд приходить до висновку про те, що ОСОБА_3 вчинив кримінальне правопорушення в стані неосудності та потребує застосування примусових заходів медичного характеру у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку. На підставі цього суд вказаною ухвалою застосував до ОСОБА_3 зазначені примусові заходи медичного характеру [242].

Відповідно до ч. 1 ст. 285 КПК України, особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність [127]. При цьому норми кримінального процесуального закону зобов'язують прокурора навести у клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення, і вказати на наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідну правову підставу (ст. 287 КПК України), а також зобов'язують суд встановити наявність передбачених законом України про кримінальну відповідальність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 288 КПК України) [127]. Схожим чином коло обставин, які підлягають встановленню судом, свого часу визначалося й у

практиці ВС України, який у п. 2 Постанови «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23.12.2005 р. № 12 вказував, що при вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд повинен переконатися, що діяння, яке поставлено особі за провину, дійсно мало місце, що воно містить склад злочину і особа винна в його вчиненні, а також що умови та підстави її звільнення від кримінальної відповідальності передбачені КК України [187]. Таким чином, в ухвалі суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності (така ухвала підлягає постановленню в порядку ч. 5 ст. 288 КПК України під час підготовчого судового провадження, оскільки у разі встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності у ході подальшого судового розгляду суд, залежно від обставин кримінального провадження, керуючись ч. ч. 7 і 8 ст. 284, ч. 2 ст. 373 і ст. 374 КПК України, вправі як закрити кримінальне провадження, так і ухвалити обвинувальний вирок зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності) достатня сукупність доказів спрямована на встановлення вказаних обставин кримінального провадження.

Ухвала про закриття кримінального провадження підлягає постановленню судом у таких випадках: 1) помер обвинувачений (крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого); 2) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; 3) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством; 4) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; 5) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу

України; 6) існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. п. 1, 2, 4 і 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності; 7) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (крім випадків, якщо обвинувачений проти цього заперечує); 8) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення (за винятком випадків, передбачених КПК України); 9) стосовно юридичної особи – у разі встановлення відсутності підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру та закриття кримінального провадження щодо уповноваженої особи юридичної особи (ч. ч. 1, 2, 3, 7 і 8 ст. 284 КПК України) [127].

У переважній більшості випадків ухвала про закриття кримінального провадження констатує певний факт, у зв'язку з чим він повинен підтверджуватися тими або іншими доказами, але не потребує наявності сукупності достатніх доказів. Водночас, на момент постановлення ухвали про закриття кримінального провадження здійснюється оцінка доказів, хоча вона характеризується притаманною їй специфікою. Зокрема, вона проявляється під час встановлення достатності доказів у разі закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України: у зв'язку з відмовою прокурора від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом [127]. Як відзначає Р.В. Костенко, специфіка оцінки доказів із точки зору їх достатності у момент закриття кримінальної справи у разі відмови прокурора від обвинувачення полягає у тому, що, по-перше, оцінку достатності доказів здійснює прокурор, який підтримує обвинувачення, а, по-друге, результат визнання прокурором доказів достатніми, якщо від обвинувачення відмовився також і потерпілий, виступає обов'язковим для суду [113, с. 113].

Оцінка доказів, у тому числі з точки зору їх достатності, здійснювана сторонами кримінального провадження, має місце у ході підготовчого судового провадження та судового розгляду як етапів судового провадження у першій

інстанції. При цьому на першому із вказаних етапів вона може здійснюватися ними під час вирішення судом питання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження, а на другому – як у ході вирішення наведеного питання судом, так і під час вчинення учасниками кримінального провадження окремих процесуальних дій, передбачених нормами КПК України. Зокрема, до числа останніх належать: 1) процесуальні дії прокурора, пов'язані зі зміною обвинувачення, висуненням нового обвинувачення та початком провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, відмовою від підтримання державного обвинувачення; 2) виступи учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 364 КПК України, із промовами у судових дебатах і виступ обвинуваченого з останнім словом; 3) подання учасниками кримінального провадження клопотань про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами.

На здійснення учасниками кримінального провадження оцінки доказів із точки зору їх достатності у вказаних випадках звертають увагу й опитані практичні працівники. Зокрема, вони вважають, що оцінка доказів із точки зору їх достатності може здійснюватися під час обґрунтування клопотання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження (73 % респондентів), у ході зміни прокурором обвинувачення, висунення ним нового обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення (77 % респондентів), під час виступів учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 364 КПК України, з промовами у судових дебатах і виступу обвинуваченого з останнім словом (84 % респондентів), у ході обґрунтування учасниками кримінального провадження клопотань про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами (70 % респондентів) (додаток 3).

У ході розгляду та вирішення судом питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження оцінка доказів із точки зору їх достатності може наводитися сторонами кримінального провадження для обґрунтування їх правової позиції у клопотаннях, які подаються ними стосовно обрання, зміни або скасування вказаних заходів. Відповідно до ч. 5 ст. 132 КПК України, під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати суду докази обставин, на які вони посилаються [127]. Поряд із цим, вони можуть доводити перед судом достатність доказів (як окремо сукупності поданих ними доказів, так і в їх сукупності з наявними доказами) для обрання, зміни або скасування заходів забезпечення кримінального провадження.

На результатах оцінки доказів із точки зору достатності ґрунтуються процесуальні рішення прокурора про зміну обвинувачення, висунення нового обвинувачення та початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, відмову від підтримання державного обвинувачення. Як відзначається у доктрині кримінального процесу, обсяг обвинувачення визначається сукупністю обставин, що підлягають доказуванню, та доказів, що лежать в основі обвинувальної тези прокурора [59, с. 240], у зв'язку з чим констатація прокурором недостатності доказів для доведення обвинувачення особи у попередньому обсязі може стати підставою для зміни обвинувачення або відмови від обвинувачення в суді (ст. ст. 338 і 340 КПК України) [65, с. 64]. І, навпаки, встановлення прокурором достатності доказів призводить до підтримання ним обвинувачення в повному обсязі, а у випадках, передбачених ст. 339 КПК України, – до висунення нового обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду.

Порядок зміни обвинувачення визначається законодавцем у ст. 338 КПК України, відповідно до ч. 1 якої, з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа [127]. Таким чином,

законодавець передбачає три підстави зміни прокурором обвинувачення: 1) у зв'язку зі зміною правової кваліфікації; 2) у зв'язку зі зміною обсягу обвинувачення; 3) у зв'язку зі зміною правової кваліфікації та обсягу обвинувачення. У доктрині кримінального процесу зміна прокурором обвинувачення визначається шляхом наведення відкритого переліку випадків, які зумовлюють прийняття ним відповідного процесуального рішення. Так, констатуючи складність вичерпного наведення випадків зміни обвинувачення, Г.І. Алейніков вказує, що під зміною обвинувачення можна розуміти зміну кваліфікації злочинного діяння, пом'якшення окремих формулювань, виключення деяких епізодів багатоепізодного злочину, зменшення обсягу обвинувачення у часі, просторі, розмірах, наслідках, виключення кваліфікуючих ознак, обтяжуючих відповідальність обставин, судимостей тощо [3, с. 122]. Тобто зміна обвинувачення здійснюється прокурором з урахуванням встановлених під час судового розгляду обставин, які становлять предмет доказування, та передбачає уточнення його фактичної та юридичної підстав як щодо покращення, так і щодо погіршення становища обвинуваченого.

У будь-якому випадку зміна обвинувачення передбачає здійснення прокурором оцінки досліджених під час судового розгляду доказів із точки зору їх достатності для ухвалення вказаного процесуального рішення. Згідно з ч. 2 ст. 338 КПК України, дійшовши до переконання, що обвинувачення потрібно змінити, прокурор після виконання вимог статті 341 цього Кодексу складає обвинувальний акт, в якому формулює змінене обвинувачення та викладає обґрунтування прийнятого рішення [127]. Системний аналіз вказаної норми і норми ч. 2 ст. 291 КПК України, яка закріплює вимоги до змісту обвинувального акта, дозволяє стверджувати, що в обвинувальному акті, який складається прокурором у результаті зміни обвинувачення, обвинувачення формулюється шляхом викладення фактичних обставин кримінального правопорушення, встановлених у ході судового розгляду, та доказів на їх підтвердження.

Як відзначають вчені, рішення прокурора про зміну обвинувачення (як у бік покращення, так і в бік погіршення становища обвинуваченого) має ґрунтуватися на достатній сукупності доказів [62, с. 158], у зв'язку з чим у мотивувальній частині складеного ним під час судового розгляду обвинувального акта підлягають наведенню докази, які обґрунтовують з'ясовані обставини і зроблені висновки щодо зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення [101, с. 411], і саме докази, які були досліджені в судовому розгляді та дозволили прокурору дійти переконання, що обвинувачення необхідно змінити, виступають підставою для зміни обвинувачення [128, с. 638]. Сукупність таких доказів повинна бути достатньою для підтвердження обґрунтованості правової позиції прокурора щодо доцільності зміни обвинувачення, що забезпечить у подальшому встановлення судом вказаних прокурором у зміненому обвинуваченні обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Порядок висунення додаткового обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду законодавцем закріплений у ст. 339 КПК України, аналіз норм якої дозволяє виокремити у ньому два етапи: 1) ініціювання висунення додаткового обвинувачення або початку провадження щодо юридичної особи шляхом подання прокурором вмотивованого клопотання про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням та/або про початок провадження щодо юридичної особи з підстав, визначених ч. 1 ст. 339 КПК України; 2) безпосереднє висунення прокурором додаткового обвинувачення або початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду шляхом складання нового обвинувального акта.

Як впливає зі змісту ч. 1 ст. 339 КПК України, підставою ініціювання висунення додаткового обвинувачення виступає отримання прокурором відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалося і яке тісно зв'язане

з первісним та їх окремий розгляд неможливий, а підставою ініціювання початку провадження щодо юридичної особи – встановлення наявності підстав для застосування до неї кримінально-правових заходів [127]. Аналізуючи вказану норму, вчені обґрунтовано стверджують, що прокурор вправі ініціювати процедуру висунення особі додаткового обвинувачення без наявності достатніх доказів її вини лише на підставі достовірних відомостей про новий факт (факти) кримінально-протиправної поведінки обвинуваченого, з приводу якого обвинувачення йому не висувалося [86, с. 222]. Хоча норма ч. 1 ст. 339 КПК України містить вказівку лише на вмотивованість клопотань про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням та про початок провадження щодо юридичної особи, вони, водночас, повинні бути й обґрунтованими за рахунок наведення у них доказів, що вказують на наявність підстав для висунення додаткового обвинувачення або початку провадження щодо юридичної особи. Саме обґрунтованість вказаного клопотання впливатиме на вирішення судом питання про його задоволення.

Безпосереднє висунення прокурором додаткового обвинувачення або початок провадження щодо юридичної особи здійснюється у загальному порядку, визначеному нормами кримінального процесуального закону. У зв'язку з цим вчені обґрунтовано звертають увагу на те, що правовою підставою безпосереднього висунення особі додаткового обвинувачення, яке згідно ч. 4 ст. 110 КПК України полягає у складенні та (або) затвердженні прокурором обвинувального акта, є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України) [86, с. 222]. З огляду на однаковий порядок здійснення досліджуваних процесуальних дій, такою самою виступає правова підстава безпосереднього початку провадження щодо юридичної особи. У своїй сукупності докази, наведені прокурором в обвинувальному акті, яким висувається додаткове обвинувачення або починається провадження щодо юридичної особи, повинні бути достатніми для встановлення вказаних у ньому обставин, що підлягають

доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Порядок відмови прокурора від обвинувачення законодавцем визначений у ст. 340 КПК України, згідно з ч. 1 якої, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після виконання вимог статті 341 цього Кодексу повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження [127]. Як і процесуальні рішення прокурора про зміну обвинувачення, висунення нового обвинувачення та початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, його процесуальне рішення про відмову від підтримання державного обвинувачення повинно ґрунтуватися на оцінці доказів із точки зору їх достатності, на що неодноразово зверталася увага у доктрині кримінального процесу. Так, О.Р. Михайленко вказує, що в основі прийняття прокурором рішення про відмову від обвинувачення лежать певні фактичні дані, достатність доказів, але не в їх кількісній, а в якісній характеристиці [151, с. 223]. Уточнюючи наведену позицію, Г.О. Ганова, В.К. Гуцуляк, І.П. Ковтун, Ю.П. Смокович і В.М. Юрчишин відзначають, що в основу відмови прокурора від обвинувачення покладено його переконання, що ґрунтується на доказах, яких недостатньо для обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення [86, с. 235; 261, с. 149]. Відповідно, як зазначає М.В. Деєв, рішення про відмову від обвинувачення має прийматися прокурором як у випадку достовірного, на його думку, встановлення невинуватості обвинуваченого, так і у випадку, коли зібрана сукупність доказів не дає змоги зробити будь-який конкретний висновок, тобто існують непереборні сумніви у винуватості особи (тоді рішення про відмову від обвинувачення приймається в силу презумпції невинуватості) [62, с. 157]. Поділяючи наведені позиції, потрібно вказати, що підставою для відмови прокурора від підтримання обвинувачення виступає встановлена ним на основі оцінки доказів

недостатність їх сукупності для подальшого підтримання обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні.

Оцінка доказів із точки зору їх достатності може здійснюватися учасниками кримінального провадження під час їх виступів із промовами у судових дебатах. Учасниками судових дебатів, відповідно до ч. 1 ст. 364 КПК України, виступають прокурор, потерпілий, його представник і законний представник, цивільний позивач, його представник і законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [127]. Кожен із них, виступаючи із промовою у судових дебатах, висловлює свою правову позицію, яка, на думку С.О. Ковальчука, підлягає обов'язковому обґрунтуванню [101, с. 428].

Обґрунтування правової позиції учасниками, які виступають із промовами у ході судових дебатів, передбачає наведення ними досліджених під час судового розгляду доказів, які підтверджують обґрунтованість здійснюваних ними тверджень щодо обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження. Для сторони обвинувачення наведення в обвинувальній промові таких доказів виступає обов'язком. Так, п. 7 Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні, затвердженого Наказом Генеральної прокуратури України від 28.03.2019 р. № 51 і зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 04.04.2019 р. за № 363/33334, передбачає, що прокурори під час судового розгляду відповідно до вимог законодавства доводять перед судом належність і допустимість доказів, зібраних стороною обвинувачення, об'єктивно оцінюють сукупність доказів із точки зору їх достатності для доведення винуватості [171]. При цьому, як обґрунтовано вказують Г.О. Ганова, В.К. Гуцуляк, І.П. Ковтун та Ю.П. Смокович, не підкріплена достатніми доказами промова прокурора вказує на необґрунтовану притаманність їй обвинувального ухилу, що суперечить презумпції невинуватості [148, с. 263].

Виступаючи у судових дебатах, учасники кримінального провадження у порядку ч. 5 ст. 364 КПК України вправі посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні [127]. Із їх урахуванням, вони вправі звертати увагу суду на доведеність кожної з обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Повною мірою наведене (у частині процесуальної діяльності сторони захисту) стосується й виступу обвинуваченого з останнім словом у порядку ст. 365 КПК України: під виступу з останнім словом обвинувачений вправі здійснити оцінку доказів із точки зору їх достатності, звертаючи увагу суду на доведеність кожної з обставин, що охоплюється предметом доказування та має значення для кримінального провадження.

Поряд із цим, правова позиція щодо достатності доказів може висловлюватися учасниками кримінального провадження під час подання ними у ході судового розгляду клопотань про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами. З огляду на норми ч. 5 ст. 364 і ч. 4 ст. 365 КПК України, таке клопотання може подаватися учасниками кримінального провадження, вказаними у ч. 1 ст. 364 КПК України, під час судових дебатів та обвинуваченим у ході останнього слова [127]. Обґрунтовуючи свою правову позицію, зазначені учасники кримінального провадження вправі надати оцінку з точки зору достатності доведеності кожної з обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що оцінка доказів із точки зору їх достатності забезпечує обґрунтованість судових рішень, які підлягають ухваленню судом першої інстанції. При цьому обґрунтованість ухвали про обрання, зміну та скасування заходів забезпечення кримінального провадження забезпечується шляхом використання для підтвердження встановлених судом обставин наведеної сторонами кримінального провадження сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, достатніх для її постановлення. Обґрунтованість обвинувального вироку, ухвали про

застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, ухвали про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності забезпечується за рахунок використання для обґрунтування викладених у них висновків суду безпосередньо дослідженої у ході судового розгляду сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, достатніх для об'єктивного встановлення вказаних у кримінальному процесуальному законі обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, і постановлення відповідного кінцевого судового рішення. Обґрунтованість виправдувального вироку полягає у тому, що висновки суду впливають із достатньої сукупності досліджених доказів, якої, водночас, недостатньо для визнання обвинуваченого винуватим у вчиненні кримінального правопорушення внаслідок встановлення відсутності події кримінального правопорушення, відсутності у діянні складу кримінального правопорушення або недоведеності його вчинення обвинуваченим. Обґрунтованість ухвали про закриття кримінального провадження передбачає, що висновки суду впливають із сукупності досліджених доказів, достатніх для встановлення відповідних реабілітуючих або нереабілітуючих підстав.

Під час судового провадження у першій інстанції оцінка доказів із точки зору їх достатності може здійснюватися сторонами кримінального провадження і мати місце у ході: 1) обґрунтування клопотання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) зміни прокурором обвинувачення, висунення ним нового обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; 3) виступів учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 364 КПК України, з промовами у судових дебатах і виступу обвинуваченого з останнім словом; 4) обґрунтування учасниками кримінального провадження клопотання про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами.

3.2. Достатність доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції

Стадія апеляційного провадження виступає наступною після судового провадження у першій інстанції, самотійною стадією кримінального провадження, в якій суд апеляційної інстанції перевіряє в межах поданої апеляційної скарги законність та обґрунтованість оскаржених судових рішень, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, та постановляє за наслідками апеляційного розгляду рішення, яким вправі залишити вирок або ухвалу без змін, змінити їх, скасувати та ухвалити новий вирок або нову ухвалу, закрити кримінальне провадження чи призначити новий розгляд у суді першої інстанції. У ході апеляційного провадження оцінка доказів, у тому числі з точки зору їх достатності, здійснюється як судом апеляційної інстанції, так і сторонами кримінального провадження.

Здійснюючи надані йому повноваження щодо перегляду судових рішень, у тому числі шляхом повторного дослідження обставин, встановлених під час кримінального провадження, та дослідження доказів, які не досліджувалися судом першої інстанції, а також ухвалення відповідних судових рішень, суд апеляційної інстанції здійснює оцінку доказів. Оцінка доказів судом апеляційної інстанції здійснюється за загальними правилами, встановленими ст. 94 КПК України, і передбачає встановлення належності, допустимості та достовірності кожного з них і достатності їх сукупності для ухвалення відповідного судового рішення.

Вироки та ухвали суду першої інстанції, які не набрали законної сили, підлягають оскарженню в апеляційному порядку у зв'язку з їх незаконністю та необґрунтованістю. На це міститься пряма вказівка у нормах кримінального процесуального закону, які визначаючи вимоги до апеляційної скарги, передбачають необхідність зазначення у ній обґрунтування вимог особи, яка подає апеляційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення (п. 4 ч. 2 ст. 396 КПК України) [127]. Виходячи з цього, суд апеляційної інстанції здійснює перевірку оскаржених вироків та ухвал суду першої інстанції, які не набрали законної сили, як з

фактичної, так і з правової точки зору. При цьому перевірка судових рішень з фактичної точки зору, як вказує Н.Р. Бобечко, означає з'ясування повноти і глибини встановлення судом нижчого рівня обставин кримінального провадження, залучення ним необхідної та достатньої сукупності допустимих доказів, що підтверджують їх наявність або відсутність [23, с. 26].

Перевіряючи оскаржені вироки та ухвали суду першої інстанції, які не набрали законної сили, з фактичної точки зору, суд апеляційної інстанції звертається до фактичних обставин кримінального провадження. Як відзначає Л.В. Гайворонська, метою звернення суду до фактичних обставин виступає не сама подія злочину, а супутні юридичні питання: достатність наявних у справі доказів для застосованої кваліфікації, здійснена судом першої інстанції оцінка фактичних обставин та їх співвіднесення з конкретною нормою права, обґрунтованість і вмотивованість прийнятого судом першої інстанції рішення, справедливість призначеного покарання тощо [39, с. 149]. У зв'язку з цим суд апеляційної інстанції, з однієї сторони, перевіряє правильність оцінки доказів, здійсненої судом першої інстанції, а, з іншої, – надає доказам власну оцінку.

Перевірка правильності оцінки доказів, здійсненої судом першої інстанції, спрямована на встановлення судом апеляційної інстанції обставин, які входять у предмет доказування. Суд апеляційної інстанції, як вказує Р.В. Костенко, перш за все, покликаний перевірити правильність оцінки доказів, наданої судом першої інстанції, у тому числі його висновки з питання про достатність доказів для того, щоб вважати встановленими обставини матеріально-правового характеру (предмет доказування) [113, с. 137]. Власне, від кола обставин, які охоплюються предметом доказування, залежатиме оцінка доказів судом апеляційної інстанції з точки зору їх достатності.

Предмет доказування у суді апеляційної інстанції зумовлюється межами здійснюваного ним перегляду кримінального провадження. Законодавець як загальне правило закріплює повноваження суду апеляційної інстанції здійснювати перегляд судових рішень суду першої інстанції в межах апеляційної скарги (ч. 1 ст. 404 КПК України) та одночасно встановлює

винятки з цього правила, які дозволяють суду апеляційної інстанції вийти за межі апеляційних вимог (ч. 2 ст. 404 КПК України) [127]. Обставини, які складають предмет доказування у суді апеляційної інстанції, підлягають встановленню як шляхом безпосереднього дослідження ним доказів, так і шляхом надання оцінки доказам, дослідженим судом першої інстанції.

У доктрині кримінального процесу для позначення сукупності доказів, які підлягають дослідженню судом апеляційної інстанції, використовується термін «межі апеляційного доказування». Зокрема, Л.В. Гайворонська під межами апеляційного доказування розуміє сукупність доказів, якої достатньо для усунення наявної колізії або неповноти у фактичних обставинах. Тобто межі апеляційного доказування являють собою сукупність досліджених безпосередньо в суді апеляційної інстанції доказів, зміст та якість яких дозволяють надати вичерпну відповідь на висунуті доводи, усунути неточності або неповноту у фактичних обставинах та ухвалити правосудне рішення у справі [39, с. 115-116]. З урахуванням норм кримінального процесуального закону, таку сукупність доказів утворюють: 1) докази, досліджені судом першої інстанції: вони досліджуються судом апеляційної інстанції у разі здійснення ним за клопотанням учасників судового провадження повторного дослідження обставин, встановлених під час кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями; 2) докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції; 3) докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується (ч. 3 ст. 404 КПК України) [127]. В останніх двох із наведених випадків такі докази, як відзначає С.О. Ковальчук, можуть бути подані учасниками судового провадження під час апеляційного розгляду або витребувані у порядку ч. 1 ст. 401 КПК України суддею-доповідачем протягом десяти днів після відкриття апеляційного провадження за скаргою на вирок або

ухвалу суду першої інстанції за клопотанням особи, яка подала апеляційну скаргу [101, с. 384].

Оцінці доказів судом апеляційної інстанції притаманна істотна специфіка, на що у доктрині кримінального процесу неодноразово зверталася увага шляхом виокремлення особливостей її здійснення [24, с. 5-12; 102, с. 415-418; 113, с. 187-188]. При цьому під час оцінки доказів судом апеляційної інстанції, як вказує О.М. Копьєва, центр ваги у дослідженні їх властивостей переноситься на достатність доказів та їх достовірність. Сумніви у належності та допустимості з'являються у вищестоящого суду в порівняно рідкісних випадках, хоча, наводячи зміст того або іншого доказу, суд аналізує цей доказ із позиції його зв'язку з шуканим фактом, тобто його належністю. Проте, спеціально питання належності в практиці майже не аналізуються [111, с. 144]. Виняток з цього становлять вказані у ч. 3 ст. 404 КПК України випадки, за яких суд апеляційної інстанції здійснював безпосереднє дослідження доказів, що не досліджувалися судом першої інстанції. За результатами дослідження доказів суд апеляційної інстанції повинен здійснити оцінку кожного з них із точки зору належності, допустимості та достовірності, а також їх сукупності з іншими наявними у кримінальному провадженні доказами із точки зору достатності. Як відзначає Н.Р. Бобечко, суд апеляційної інстанції оцінює нові докази з огляду на те, чи впливають вони на правильність висновків суду першої інстанції як щодо кожного доказу зокрема, так і в їх сукупності стосовно усього судового рішення та з окремих питань; чи були б висновки суду першої інстанції іншими, якщо б ці докази були предметом дослідження та оцінки суду першої інстанції; чи можна вважати судовий розгляд всебічним і повним без використання таких доказів [24, с. 7].

У разі, якщо докази, досліджені судом першої інстанції, не виступали предметом дослідження суду апеляційної інстанції, останній не може надати їм оцінку, відмінну від оцінки, здійсненої судом першої інстанції та відображеної у постановленому ним судовому рішенні, що оскаржується. Свого часу на це звернув увагу Пленум ВС України, вказавши у ч. 5 п. 5 Постанови «Про

практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку» від 15.05.2006 р. № 1, що виходячи з принципу безпосередності дослідження доказів, апеляційний суд не вправі дати їм іншу оцінку, ніж та, яку дав суд першої інстанції, якщо їх не було досліджено під час апеляційного розгляду справи [188]. Такий підхід є усталеним у судовій практиці та відображений, зокрема, в ухвалі ВССУ від 12.09.2017 р. у справі № 154/1598/15, в якій вказується, що попри те, що дія загальної засади – безпосередності дослідження показань, речей та документів не обмежується стадією розгляду справи в суді першої інстанції, застосування її продовжується на стадії апеляційного провадження, апеляційний суд у порядку, визначеному законом не дослідив й в ухвалі не проаналізував наведених вище доказів, навпаки, всупереч ч. 1 ст. 94 КПК України, залишив їх без правової оцінки. Таким чином, суд апеляційної інстанції неправомірно дав іншу, ніж місцевий суд, оцінку зібраним у кримінальному провадженні доказам [243].

Порушення засади безпосередності дослідження показань, речей і документів, допущене судом апеляційної інстанції, призводить до скасування ухвалених ним судових рішень судом касаційної інстанції та призначення нового розгляду у суді апеляційної інстанції. Так, ВС України у постанові від 21.01.2016 р. у справі № 5-249кс15 вказав, що незважаючи на те, що кожен факт причетності особи до вчинення злочину та винності має бути підтверджений повнотою зібраних доказів, а переконливість кожного доказу доводиться у змагальній процедурі безпосередньо перед тим складом суду, який дає цьому доказу юридично значущу оцінку, апеляційний суд відхилив вимоги захисту без зазначення мотивів свого рішення. Апеляційний суд не допитав свідків ОСОБА_6 і ОСОБА_7 та відхилив їх показання як такі, що свідчать на користь обвинуваченого. При цьому апеляційний суд оцінив показання цих свідків інакше, ніж суд першої інстанції, і, відкинувши їх як доказ невинуватості ОСОБА_3, скасував вирок місцевого суду в частині виправдання останнього за епізодом умисного вбивства ОСОБА_5 і визнав його винним у вчиненні зазначеного діяння, кваліфікував його за ч. 1 ст. 115 КК

України і призначив за цим законом максимальну міру покарання. На підставі цього, ВС України частково задоволів касаційну заяву захисника ОСОБА_2, скасував вирок Апеляційного суду Миколаївської області від 23.10.2014 р. про засудження ОСОБА_3 за ч. 1 ст. 115 КК України, а справу у цій частині направив на новий розгляд до суду апеляційної інстанції [177].

Встановлення достатності доказів, досліджених судом першої інстанції, здійснюється судом апеляційної інстанції у зв'язку з необхідністю вирішення питання про наявність двох із передбачених ч. 1 ст. 409 КПК України підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції: 1) неповноти судового розгляду; 2) невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження [127].

Неповнота судового розгляду, як відзначає Н.Р. Бобечко, виражається в тому, що через прогалини у доказовому матеріалі (недостатність доказів) встановлені не всі обставини, що мають значення для кримінального провадження (обставини, які підлягають доказуванню, допоміжні та проміжні факти), або окремі з них з'ясовані недостатньо глибоко (наприклад, під час судового розгляду встановлено, що обвинувачений є відповідальним за цінності, яких не вистачає, але не з'ясовано, чи саме він вчинив їх розкрадання), не зроблено все можливе для перевірки версій сторін, не з'ясовані факти, що мають значення для встановлення достовірності використаних судом першої інстанції доказів [23, с. 307]. Відповідно до ч. 1 ст. 410 КПК України, неповним визнається судовий розгляд, під час якого залишилися недослідженими обставини, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, зокрема, у разі якщо: 1) судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення; 2) необхідність дослідження тієї чи іншої підстави впливає з нових даних, встановлених при розгляді справи в суді апеляційної інстанції

[127]. Більш широко коло випадків, які можуть призводити до неповноти судового рішення, визначені у судовій практиці. Так, свого часу ВССУ у п. 17 Листа «Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 21.11.2012 р. № 10-1717/0/4-12 вказав, що неповнота судового розгляду може бути встановлена також у разі: 1) якщо належно не з'ясовано обставини, що характеризують об'єкт і об'єктивну сторону злочину; 2) всебічно і повно не досліджено ознаки, на підставі яких встановлюється суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину; 3) поверхово досліджено відомості про особу обвинуваченого, обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання; 4) не з'ясовано наявності/відсутності обставин, що виключають притягнення особи до кримінальної відповідальності; 5) недостатньо досліджено характер і розмір заподіяної шкоди; 6) не встановлено роль кожного обвинуваченого у вчиненні кожного епізоду злочину; 7) не виявлено причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, якщо це має істотне значення для справи; 8) не вжито заходів щодо перевірки показань заінтересованих учасників провадження, що покладені в основу судового рішення; 9) не з'ясовано причини істотних протиріч у доказах; 10) висновки суду побудовано на припущеннях; 11) не проведено необхідні слідчі дії; 12) неповно досліджено версії обвинувачення або захисту; 13) суд необґрунтовано обмежився оголошенням показань свідків, не допитавши їх; 14) не з'ясовано обставини, що мають значення для початку досудового розслідування щодо осіб, причетних до злочину, встановлення ролі яких може вплинути на ступінь винуватості засуджених осіб [184].

Узагальнюючи наведені у кримінальному процесуальному законі та сформовані у судовій практиці випадки, які можуть призводити до неповноти судового рішення, потрібно вказати, що вони зумовлені або невстановленням судом першої інстанції обставин, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, або обґрунтуванням ним судового рішення на основі недостатньої сукупності доказів. На це звернули увагу опитані у ході

проведення анкетування практичні працівники, з яких 86 % вказали на першу, а 84 % – на другу із зазначених причин неповноти судового рішення як підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції (додаток 3).

Такий підхід дозволяє погодитися з думкою І.І. Котубея та Х.Р. Тайлієвої, які вважають, що неповнота судового розгляду може бути встановлена не лише «по горизонталі» (недослідження певних обставин, зокрема тих, що входять до предмета доказування), а й «по вертикалі» (недостатність доказів на підтвердження певних обставин, їх поверхове дослідження) [116, с. 340; 220, с. 127].

Невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження, як вказує Н.Р. Бобечко, пов'язана з недоліками в оцінці судом доказів (для прикладу, наданням тим чи іншим доказам наперед встановленої сили; обґрунтування обвинувального вироку лише на показаннях обвинуваченого, який визнав свою вину; відсутність пояснення причин незгоди з висновком експерта), а також з частковою відсутністю мотивування чи неналежним мотивуванням судового рішення (у вирокі суд немотивовано відкинув докази однієї сторони і взяв за основу докази іншої сторони, суперечності між мотивувальною та резолютивною частиною судового рішення) [23, с. 317-318]. Згідно з ч. 1 ст. 411 КПК України, судові рішення вважається таким, що не відповідає фактичним обставинам кримінального провадження, якщо: 1) висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду; 2) суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки; 3) за наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, у судовому рішенні не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші; 4) висновки суду, викладені у судовому рішенні, містять істотні суперечності [127]. У п. 18 вказаного вище Листа ВССУ відзначається, що судові рішення визнається таким, що відповідає фактичним обставинам кримінального провадження у випадку, якщо в його основу покладено висновки, що ґрунтуються на

достовірних доказах, досліджених безпосередньо під час судового розгляду [184].

Таким чином, невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження пов'язана з допущеними ним помилками щодо оцінки доказів. Як відзначає Х.Р. Тайлієва, неправильна оцінка доказів, яка призводить до неправильних висновків суду, може виникнути в результаті порушення правил перевірки доказів, невстановлення їхніх джерел, неправильного встановлення належності, достовірності, допустимості, достатності доказів [220, с. 128]. При цьому зв'язок помилок суду першої інстанції стосовно оцінки доказів з їх достатністю, як вказує М.В. Деев, має двоякий характер – безпосередній та опосередкований. Безпосередній характер зв'язку визначення достатності доказів з невідповідністю висновків суду першої інстанції фактичним обставинам справи наявний у тому разі, коли інші властивості (належність, допустимість та достовірність) наявних у справі доказів визначені правильно і помилка в оцінці їх сукупності робиться тільки при оцінці доказів з огляду на їхню достатність. Опосередкований характер зв'язку визначення достатності доказів з невідповідністю висновків суду першої інстанції фактичним обставинам справи проявляється в тому, що помилка в оцінці доказів робиться ще під час оцінки належності, допустимості чи достовірності конкретного доказу, що тягне за собою неправильне включення або виключення цього доказу до сукупності доказів, достатність якої оцінюється в підсумку. Тобто, помилки в оцінці інших властивостей доказів, які передували визначенню їхньої достатності, в кінцевому підсумку негативно впливатимуть на правильність визначення власне самої достатності доказів [62, с. 163].

У результаті встановлення за наслідками розгляду апеляційної скарги допущених судом першої інстанції неповноти судового розгляду або невідповідності його висновків, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження, суд апеляційної інстанції, керуючись п. п. 2 – 5 ч. 1 ст. 407, ст. ст. 408 – 415 КПК України, має право: 1) змінити

вирок або ухвалу; 2) скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок; 3) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу; 4) скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження [127]. При цьому, якщо неповнота судового розгляду виступає однозначною підставою для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції, то невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам кримінального провадження, з огляду на норм ч. 2 ст. 411 КПК України, призводить до скасування чи зміни вироку й ухвали лише у тих випадках, коли вона вплинула чи могла вплинути на вирішення питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого, на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, на визначення міри покарання або застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру [127].

Оцінка доказів із точки зору їх достатності забезпечує обґрунтованість судових рішень, які ухвалюються судом апеляційної інстанції: як вироків, що постановляються ним у випадку, передбаченому п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК України (тобто у разі скасування вироку суду першої інстанції повністю чи частково), так і ухвал, якими суд апеляційної інстанції приймає будь-яке інше рішення як проміжного (зокрема, про обрання, зміну та скасування заходів забезпечення кримінального провадження), так і кінцевого характеру. Відповідно до ч. 2 ст. 418 КПК України, судові рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження в порядку, передбаченому ст. ст. 368 – 380 цього Кодексу [127]. Із урахуванням наведеної відсилкової норми, вирoki та ухвали суду апеляційної інстанції повинні відповідати вимогам законності, обґрунтованості і вмотивованості. У цілому, вимога обґрунтованості рішень суду першої інстанції ґрунтується на приписі норми ч. 3 ст. 370 КПК України, а стосовно постановлюваних ним ухвал проміжного характеру – додатково на вимозі п. 2 ч. 1 ст. 372 КПК України. Поряд із цим, стосовно судових рішень суду апеляційної інстанції законодавець уточнює, що мотивувальна частина постановлюваної ним ухвали кінцевого характеру повинна містити зазначення

встановлених судом апеляційної інстанції обставин з посиланням на докази, а також мотиви визнання окремих доказів недопустимими чи неналежними (п. 2 ч. 1 ст. 419 КПК України), а вирок суду апеляційної інстанції повинен відповідати загальним вимогам до вироків і містити зазначення змісту вироку суду першої інстанції, короткий зміст вимог апеляційної скарги, мотиви ухваленого рішення, рішення по суті вимог апеляційної скарги (ч. 2 ст. 420 КПК України) [127]. Із урахуванням наведеного, обґрунтованість вироків та ухвал суду апеляційної інстанції ґрунтується на доказах, які досліджені ним безпосередньо або досліджувалися судом першої інстанції (з наданням останнім такої самої оцінки, що була здійснена судом першої інстанції та відображена у постановленому ним судовому рішенні, що оскаржується), достатня сукупність яких забезпечує ухвалення судом апеляційної інстанції відповідного судового рішення.

Оцінка доказів, у тому числі з точки зору їх достатності, під час апеляційного провадження здійснюється учасниками кримінального провадження та має місце як у ході апеляційного оскарження судових рішень, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, так і під час апеляційного розгляду.

На першому із зазначених етапів апеляційного провадження, пов'язаному з апеляційним оскарженням, оцінка доказів учасниками кримінального провадження може здійснюватися в апеляційних скаргах, які подаються ними. Суб'єктами оцінки доказів, у тому числі з точки зору достатності, у цьому випадку виступають учасники кримінального процесу, яким ч. 1 ст. 393 КПК України надано право на апеляційне оскарження: обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник чи захисник; обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник чи захисник; підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник; законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусового заходу виховного характеру; законний представник

та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру; прокурор; потерпілий або його законний представник чи представник; цивільний позивач, його представник або законний представник; цивільний відповідач або його представник; представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; фізична або юридична особа, інтересів якої стосується судове рішення щодо вирішення питання про долю речових доказів, документів, які були надані суду; третя особа, інтересів якої стосується судове рішення щодо вирішення питання про спеціальну конфіскацію; інші особи у випадках, передбачених КПК України [127]. При цьому кожен із вказаних учасників кримінального провадження може здійснювати оцінку доказів у межах наданого йому права на апеляційне оскарження, обсяг якого визначається відповідними нормами ч. 1 ст. 393 КПК України.

Під час апеляційного оскарження результати оцінки доказів, у тому числі з точки зору їх достатності, наводяться учасниками кримінального провадження, визначеними ч. 1 ст. 393 КПК України, у мотивувальній частині апеляційної скарги. Визначаючи вимоги до змісту апеляційної скарги, законодавець прямо не вказує на здійснення учасниками кримінального провадження оцінки доказів. Так, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 396 КПК України, в апеляційній скарзі зазначаються, зокрема, вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення [127]. Водночас, необхідність розкриття в апеляційній скарзі змісту допущених судом першої інстанції неповноти судового розгляду або невідповідності його висновків, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження, як підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції зумовлює необхідність звернення учасника кримінального провадження до оцінки достатності доказів.

Про здійснення учасниками кримінального провадження, вказаними у ч. 1 ст. 393 КПК України, під час обґрунтування у мотивувальній частині

апеляційної скарги їх вимог і зазначення того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення, оцінки доказів із точки зору їх достатності свідчать результати дослідження судової практики. Наприклад, наводячи у мотивувальній частині ухвали від 14.02.2017 р. у справі № 481/1110/16-к (провадження № 11-кп/784/154/17) узагальнені доводи апеляційної скарги обвинуваченого ОСОБА_3 на вирок Новобузького районного суду Миколаївської області від 28.11.2016 р., Апеляційний суд Миколаївської області вказав, що обвинувачений ОСОБА_3 вважає вирок суду невірним, а провадження досудового розслідування неповним. На думку апелянта, відсутні дані, які б свідчили, що знайдені ним ювелірні вироби належать потерпілому. Вказує, що потерпілий не надав жодного доказу на підтвердження належності йому цих ювелірних виробів, зазначав різні дати їх придбання. Стверджує, що металевий засіб для монтування та гумові рукавички, які є в справі, не підтверджують його причетність до даного злочину. Вказує, що неякісне зображення фотоекспертизи ювелірних виробів не дозволяє встановити їх точність та ідентичність. Зазначає, що ювелірні вироби, передані потерпілому, не були вивчені судом. Вказує, що свідок ОСОБА_4 є особою похилого віку, хворіє, а тому, на переконання апелянта, відповідно до положень КПК України не могла бути свідком. Стверджує, що цей свідок давала показання зі слів співробітників поліції, про що, на переконання апелянта, свідчать її нечіткі відповіді. Зазначає, що органами досудового розслідування не виявлялися сліди злочину, не отримувалися відбитки його взуття для співставлення зі слідами, виявленими на підвіконні будинку потерпілого. Посилаючись на порушення органами досудового розслідування положень КПК України, вказує, що вилучення з будинку невеликого ключика, який, нібито, вказує на його присутність у будинку потерпілого, було проведено без понятих і свідків [239].

На другому із вказаних етапів апеляційного провадження, пов'язаному з апеляційним розглядом, оцінка доказів учасниками кримінального провадження може здійснюватися як у ході розгляду та вирішення судом

апеляційної інстанції питання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження, так і під час вчинення учасниками кримінального провадження окремих процесуальних дій, визначених нормами КПК України. До числа останніх, зокрема, належать: 1) заперечення учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 393 КПК України, на апеляційну скаргу; 2) процесуальні дії учасників кримінального провадження, які подали апеляційну скаргу, щодо відмови від неї, її зміни і доповнення під час апеляційного провадження; 3) висловлення учасниками кримінального провадження доводів, викладених в апеляційних скаргах і запереченнях на них; 4) виступи учасників кримінального провадження з промовами у судових дебатах.

Під час розгляду та вирішення судом апеляційної інстанції питання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження його учасники можуть здійснювати оцінку доказів із точки зору їх достатності для обґрунтування їх правової позиції, що наводиться у клопотаннях про обрання, зміну або скасування зазначених заходів. Із огляду на норми ч. 5 ст. 132 і ч. 3 ст. 404 КПК України, у ході розгляду та вирішення судом апеляційної інстанції питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження учасники кримінального провадження повинні подати суду докази обставин, на які вони посилаються: як ті, що досліджувалися судом першої інстанції, так і ті, які ним не досліджувалися, але виключно за умови, що про дослідження останніх учасники кримінального провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується [127]. Із урахуванням поданих ними доказів, учасники кримінального провадження можуть доводити перед судом апеляційної інстанції їх достатність для обрання, зміни або скасування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження.

Оцінка доказів із точки зору їх достатності може здійснюватися учасниками кримінального провадження, зазначеними у ч. 1 ст. 393 КПК

України, у запереченнях на апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції. Згідно з п. 5 ч. 2 ст. 402 КПК України, у запереченні на апеляційну скаргу зазначається обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог апеляційної скарги [127]. Відповідно, подаючи заперечення на апеляційну скаргу, учасники кримінального провадження, вказані у ч. 1 ст. 393 КПК України, здійснюють аналіз її змісту та наведених у ній вимог, на підставі чого доводять законність, обґрунтованість і вмотивованість оскаржуваних судових рішень і спростовують доводи, наведені в апеляційній скарзі. Досліджуючи поняття та зміст заперечення на апеляційну скаргу в адміністративному судочинстві, І.В. Кирилюк вказує, що у своїх запереченнях особа може посилається на фактичні обставини справи, які підтверджують законність ухвалення судового рішення в суді першої інстанції, у зв'язку з чим, в основному, у запереченнях на апеляційну скаргу вказують на ті докази й факти, які вже встановлені в суді першої інстанції [96, с. 106]. Поділяючи наведену позицію стосовно кримінального провадження, потрібно вказати, що у запереченнях на апеляційну скаргу учасники кримінального провадження, визначені у ч. 1 ст. 393 КПК України, вправі як використовувати докази, досліджені у ході судового провадження у першій інстанції, та подавати нові докази, так і обґрунтовувати достатність доказів, покладених судом першої інстанції в основу оскаржуваних судових рішень і за допомогою цього доводити їх обґрунтованість. Повною мірою наведене стосується й заперечень на зміни і доповнення до апеляційної скарги, які подаються учасниками кримінального провадження у порядку ч. 3 ст. 403 КПК України.

На результатах оцінки доказів із точки зору достатності можуть ґрунтуватися процесуальні рішення учасників кримінального провадження, які подали апеляційну скаргу, щодо відмови від неї, її зміни і доповнення під час апеляційного провадження.

Відмова від апеляційної скарги, як відзначає В.І. Теремецький, являє собою прояв небажання особи, виражений у письмовій або усній формі, реалізувати використане нею право на апеляційне оскарження вироку (іншого

рішення суду) у процесі апеляційного розгляду справи шляхом відмови від усіх вимог, заявлених в апеляційній скарзі, або від однієї чи декількох з них [225, с. 6]. Відмовляючись від апеляційної скарги, учасник кримінального провадження, який її подав, подає суду апеляційної інстанції відповідну заяву. Як вказує Н.Р. Бобечко, відмова від апеляційної скарги прирівнюється до її неподання, тому суд апеляційної інстанції не вправі вимагати та оцінювати мотиви такого рішення [23, с. 147]. Водночас, з огляду на норму ч. 1 ст. 403 КПК України, відмова від апеляційної скарги допускається до закінчення апеляційного розгляду [127], тобто у будь-який момент провадження у суді апеляційної інстанції, починаючи з моменту подання апеляційної скарги і до моменту виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення щодо законності й обґрунтованості оскаржуваних рішень суду першої інстанції. Із урахуванням наведеного, відмова від апеляційної скарги може ґрунтуватися у тому числі й на здійсненій учасником кримінального провадження, який її подав, оцінці доказів із точки зору їх достатності, у результаті якої він дійшов висновку про недостатність сукупності доказів для обґрунтування наведеної в поданій ним апеляційній скарзі правової позиції щодо незаконності, необґрунтованості або невмотивованості оскаржуваних судових рішень.

Зміна апеляційної скарги здійснюється учасником кримінального провадження, який її подав, у зв'язку з необхідністю уточнення його правової позиції. Власне зміна правової позиції, на думку О.В. Батрина, виступає основним критерієм, який відрізняє зміну апеляційної скарги від її доповнення [18, с. 222]. Як вважає Н.Р. Бобечко, зміна позиції може виражатися у висуненні інших апеляційних вимог, вказівці на інші підстави для перевірки судового рішення, корекції сум, що підлягають стягненню, наприклад, у бік погіршення становища обвинуваченого [23, с. 144-145]. Залежно від обсягу необхідного уточнення апеляційної скарги її зміна може бути як частковою, так і повною. На думку О.А. Сухової, часткова зміна передбачає внесення поправок та уточнень щодо окремих, наведених у початковій скарзі, доводів, а її зміна у повному обсязі означає оновлення всієї аргументації скарги [219, с. 310-311].

Доповнення апеляційної скарги здійснюється учасником кримінального провадження, який її подав, у зв'язку з потребою уточнення наведеної у ній аргументації на обґрунтування доводів, які вказують на незаконність, необґрунтованість або невмотивованість оскаржуваних судових рішень. Коло підстав подання доповненої апеляційної скарги у доктрині кримінального процесу визначається доволі неоднозначно. Свого часу вченими у контексті дослідження повноважень прокурора висловлювалася позиція про доцільність обмеження підстав подання доповненої апеляційної скарги. Так, О.П. Тьомушкін вважає, що додаткову скаргу необхідно подавати лише у виняткових випадках, за яких у первинній скарзі пропущені міркування, які мають вирішальне значення для справи, виявлення таких порушень у справі, які можуть мати істотне значення для скасування або зміни судового рішення [221, с. 129]. На сьогодні серед науковців сформувався більш широкий підхід до визначення підстав подання доповненої апеляційної скарги. Зокрема, як відзначає Н.Р. Бобченко, доповнення апеляційної скарги відбувається з метою більш повного аналізу матеріалів кримінального провадження, переконливого обґрунтування доводів апеляційної скарги, розширення їх аргументації, наведення додатково виявлених порушень, що спричиняють зміну або скасування судового рішення, доповнення первинних апеляційних вимог [23, с. 145]. При цьому у разі доповнення апеляційної скарги правова позиція учасника кримінального провадження не уточняється, у зв'язку з чим обґрунтованою є позиція В.І. Теремецького, який вказує, що єдино можливою зміною, що допускається у доповненні до апеляційної скарги, може бути уточнення, коригування кількості доводів у бік їх збільшення чи зменшення, а також їх якості [224, с. 136].

Зміна та доповнення апеляційної скарги допускаються до початку апеляційного розгляду, а у частині внесення до апеляційної скарги змін, які тягнуть за собою погіршення становища обвинувачення, – у межах строків апеляційного оскарження (ч. ч. 3 і 4 ст. 403 КПК України) [127]. Відповідно, на відміну від відмови від апеляційної скарги, яка у разі її здійснення у ході

апеляційного розгляду може ґрунтуватися на оцінці доказів, досліджених судом апеляційної інстанції, зміна та доповнення апеляційної скарги можуть передбачати надання іншої оцінки доказам, які досліджувалися судом першої інстанції та використовувалися учасником кримінального провадження у поданій ним апеляційній скарзі. При цьому у разі зміни апеляційної скарги оцінка доказів із точки зору їх достатності спрямована на уточнення правової позиції учасника кримінального провадження, який її подав, у частині обґрунтування як наведених в апеляційній скарзі доводів, так і доводів, наведених у змінній апеляційній скарзі, а у разі доповнення апеляційної скарги – на додаткове обґрунтування наведених в апеляційній скарзі доводів.

Оцінка доказів із точки зору їх достатності може здійснюватися учасниками кримінального провадження у висловлюваних ними у порядку ч. 3 ст. 405 КПК України доводах, викладених в апеляційних скаргах і запереченнях на них. Висловлюючи у послідовності, визначеній ч. 3 ст. 405 КПК України, свої доводи, учасники кримінального провадження додатково звертають увагу суду апеляційної інстанції на обґрунтованість/необґрунтованість оскаржуваних рішень, обґрунтовуючи свою позицію за допомогою наведення доводів, що вказують на достатність/недостатність досліджених судом першої інстанції доказів, покладених ним в основу судових рішень.

На результатах оцінки доказів із точки зору достатності можуть ґрунтуватися виступи учасників кримінального провадження з промовами у судових дебатах під час апеляційного розгляду. У процесі висловлення виступів учасники кримінального процесу відстоюють свою правову позицію, обґрунтовуючи її за допомогою використання досліджених у ході апеляційного провадження доказів, які підтверджують обґрунтованість здійснюваних ними тверджень щодо обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що перевірка правильності оцінки доказів, здійсненої судом першої інстанції, спрямована на встановлення судом апеляційної інстанції обставин, що входять

у предмет доказування, який, у свою чергу, зумовлюється межами здійснюваного ним перегляду кримінального провадження та межами апеляційного доказування. Оцінка доказів із точки зору їх достатності для ухвалення судом першої інстанції оскаржуваних вироків та ухвал здійснюється судом апеляційної інстанції у ході встановлення наявності передбачених п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 409 КПК України підстав для скасування або зміни судового рішення: неповноти судового розгляду та невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження. Встановлення судом апеляційної інстанції достатності доказів, досліджених судом першої інстанції, для ухвалення останнім оскаржуваного судового рішення призводить до залишення вироку або ухвали без змін. І, навпаки, у разі встановлення недостатності доказів, які призвели до неповноти судового розгляду або невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження, суд апеляційної інстанції скасовує або змінює вирок чи ухвалу [78, с. 294].

Під час провадження у суді апеляційної інстанції оцінка доказів із точки зору їх достатності може здійснюватися учасниками кримінального провадження і відображатися в: 1) апеляційних скаргах, які подаються учасниками кримінального провадження, зазначеними у ч. 1 ст. 393 КПК України; 2) клопотаннях про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження; 3) запереченнях учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 393 КПК України, на апеляційну скаргу; 4) заявах учасників кримінального провадження про відмову від апеляційної скарги; 5) змінених і доповнених апеляційних скаргах; 6) висловлених учасниками кримінального провадження доводах, викладених в апеляційних скаргах і запереченнях на них; 7) промовах учасників кримінального провадження у судових дебатах.

На здійснення учасниками кримінального провадження оцінки доказів із точки зору їх достатності у вказаних випадках звертають увагу й опитані практичні працівники. Так, на відображення оцінки доказів із точки зору їх

допустимості в апеляційних скаргах, які подаються учасниками кримінального провадження, зазначеними у ч. 1 ст. 393 КПК України, звернуло увагу 89 % респондентів, у клопотаннях про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження – 72 % респондентів, у запереченнях учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 393 КПК України, на апеляційну скаргу, – 70 % респондентів, у заявах учасників кримінального провадження про відмову від апеляційної скарги – 67 % респондентів, у змінених і доповнених апеляційних скаргах – 84 % респондентів, у висловлених учасниками кримінального провадження доводах, викладених в апеляційних скаргах і запереченнях на них, – 68 % респондентів, у промовах учасників кримінального провадження у судових дебатах – 83 % респондентів (додаток 3).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що полягає у формуванні концепції достатності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру, а також внесенні науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття достатності доказів і механізму її встановлення під час досудового розслідування та судового провадження. До найбільш вагомих наукових результатів дослідження належать такі:

1. Поняття достатності доказів у кримінальному провадженні підлягає розкриттю за допомогою виокремлення сутнісних елементів цієї їх процесуальної властивості, до числа яких належать: 1) вона передбачає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів; 2) достатність доказів встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження; 3) вона встановлюється на конкретний момент кримінального провадження; 4) її встановлення спрямоване на ухвалення відповідного процесуального рішення.

З урахуванням виокремлених сутнісних елементів, достатність доказів являє собою їх системну процесуальну властивість, яка відображає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, що ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, на конкретний момент кримінального провадження з метою ухвалення відповідного процесуального рішення.

2. Достатність доказів являє собою їх системну процесуальну властивість, у зв'язку з чим її встановленню передуює оцінка доказів із точки зору індивідуальних процесуальних властивостей, якими виступають: 1) належність

доказів, яка являє собою їх процесуальну властивість, що відображає наявність зв'язку між їх змістом та обставинами, що підлягають доказуванню;

2) допустимість доказів, яка становить їх процесуальну властивість, що вказує на отримання доказів із дотриманням встановлених КПК України вимог стосовно належного джерела, належного суб'єкта і порядку одержання;

3) достовірність доказів, яка являє собою їх процесуальну властивість, що відображає відповідність змісту доказів об'єктивній дійсності та їх придатність для використання для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Процесуальні властивості доказів перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності: встановлення належності, допустимості та достовірності доказів дозволяє визначити можливість їх подальшого використання у ході прийняття відповідного процесуального рішення, а останнє ґрунтується на сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, достатніх у своїй сукупності для його ухвалення. Належність, допустимість і достовірність кожного окремо взятого доказу може виступати предметом самостійної оцінки, здійснюваної суб'єктом доказування, проте на момент ухвалення процесуального рішення вказані процесуальні властивості доказів визначаються у сукупності з їх достатністю, що виступає неодмінною умовою ухвалення законного й обґрунтованого процесуального рішення у кримінальному провадженні.

3. Достатність доказів тісно взаємопов'язана з: 1) предметом доказування, який являє собою визначену нормами кримінального процесуального закону систему фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню; 2) межами доказування, які являють собою сукупність доказів, що визначає межі пізнавальної діяльності суб'єкта прийняття рішення та виступає достатньою для достовірного встановлення кожної з обставин, що охоплюються предметом доказування у конкретному кримінальному провадженні на момент ухвалення відповідного процесуального рішення.

Взаємозв'язок предмета доказування з достатністю доказів полягає у тому, що він орієнтує суб'єкта прийняття рішення на встановлення у конкретному кримінальному провадженні на конкретний момент його здійснення певної системи обставин, які підлягають доказуванню. Кожна з цих обставин повинна бути встановлена за допомогою доказів, сукупність яких дозволяє підтвердити її наявність на момент ухвалення відповідного процесуального рішення. При цьому така сукупність доказів має бути отримана щодо кожної з обставин, що входить до предмета доказування. Достатність доказів, у свою чергу, уможливорює встановлення кожної з обставин, які підлягають доказуванню, що забезпечує законність, обґрунтованість і вмотивованість відповідного процесуального рішення.

Межі доказування чітко вказують на сукупність доказів, яка має бути отримана у конкретному кримінальному провадженні задля доведення обставин, що підлягають доказуванню. З однієї сторони, межі доказування дозволяють встановити за допомогою отриманих доказів кожен з обставин, що підлягають доказуванню, а, з іншої сторони, вони забезпечують оперування на момент ухвалення відповідного процесуального рішення сукупністю доказів, достатньою для його постановлення.

4. Достатність доказів перебуває у тісному взаємозв'язку зі стандартами доказування, які з точки зору об'єктивного критерію виступають об'єктивованими у нормах КПК України і судових рішеннях ВС правилами, які визначають рівень внутрішнього переконання суб'єкта доказування, достатній для ухвалення відповідного процесуального рішення, а з точки зору суб'єктивного критерію відображають рівень внутрішнього переконання суб'єкта доказування, достатній для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Достатність доказів виступає неодмінною умовою застосування стандартів доказування під час ухвалення відповідних процесуальних рішень і забезпечує їх дотримання: 1) стандарту доказування «обґрунтована підозра» – за рахунок підтвердження на основі наявних фактичних даних існування на

момент ухвалення процесуальних рішень про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, арешту майна, затримання особи і запобіжних заходів) та письмового повідомлення про підозру обґрунтованого припущення про вчинення особою кримінального правопорушення, що ґрунтується на достатніх доказах; 2) стандарту доказування «достатня підстава» – шляхом підтвердження на основі наявних фактичних даних наявності підстав, які дозволяють ухвалити процесуальні рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, арешту майна та запобіжних заходів), про дозвіл на проведення обшуку та про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 3) стандарту доказування «поза розумним сумнівом» – за рахунок підтвердження на основі наявних фактичних даних у кінцевих процесуальних рішеннях у кримінальному провадженні, якими встановлюється винуватість або невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, достовірного висновку про його вчинення обвинуваченим.

5. У ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження оцінка доказів із точки зору їх достатності здійснюється: 1) учасниками кримінального провадження на момент подання клопотання про їх застосування; 2) слідчим суддею на момент постановлення ухвали про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Оцінка доказів із точки зору їх достатності здійснюється учасниками кримінального провадження у зв'язку з необхідністю доведення вказаних у клопотанні про застосування заходів його забезпечення обставин кримінального провадження. Встановлення учасниками кримінального

провадження достатності доказів зумовлюється, з однієї сторони, покладеним на них тягарем доказування обставин, на які вони посилаються, за допомогою доказів, а, з іншої сторони, потребою у забезпеченні обґрунтованості клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Норми кримінального процесуального закону передбачають необхідність обґрунтування слідчим суддею ухвалюваного ним рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження доказами, наданими учасниками кримінального провадження та дослідженими ним під час судового розгляду відповідного клопотання, але прямо не закріплюють обов'язок слідчого судді встановити наявності достатніх доказів. Водночас, покладений на нього нормою ч. 1 ст. 94 КПК України обов'язок оцінити сукупність зібраних доказів із точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення зумовлює необхідність встановлення вказаної процесуальної властивості доказів та постановлення ухвали про застосування заходів забезпечення кримінального провадження за наявності сукупності доказів, достатньої для підтвердження існування наведених у ній обставин кримінального провадження, що підтверджує наявності достатніх підстав для їх застосування.

6. Оцінка слідчим, прокурором доказів із точки зору їх достатності виступає неодмінною умовою повідомлення про підозру незалежно від підстави його здійснення. Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) здійснюється на основі доказів, достатніх для його застосування, з подальшим їх відображенням у повідомленні про підозру. Обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України) відбувається за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, що передбачає наявності сукупності доказів, достатніх для підтвердження обґрунтованого припущення про вчинення особою кримінального правопорушення. Водночас, з огляду на суперечливість

нормі ст. 177 КПК України, вказана підстава повідомлення про підозру у слідчій практиці залишається недієвою. Наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України) передбачає здійснення повідомлення про підозру на основі сформованого на їх підставі на конкретний момент досудового розслідування однозначного висновку про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою та підтвердження за їх допомогою обставин, які підлягають доказуванню або мають значення для кримінального провадження.

7. У ході закінчення досудового розслідування достатність доказів забезпечує: 1) визначення форми його закінчення: наявність достатніх доказів вказує на можливість ухвалення слідчим, прокурором (з урахуванням їх компетенції) обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, а відсутність достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді та вичерпання можливості їх отримати – на можливість ухвалення постанови про закриття кримінального провадження; 2) можливість ухвалення відповідного процесуального рішення: наявність достатніх доказів призводить до формування внутрішнього переконання слідчого, прокурора про необхідність ухвалення відповідного процесуального рішення (постанови про закриття кримінального провадження, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, складання обвинувального акта); 3) встановлення та відображення в обвинувальному акті, клопотанні про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанні про звільнення особи від кримінальної відповідальності всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а недостатність доказів, як протилежна їй за змістом категорія, – відображення у постанові про закриття кримінального провадження відсутності достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді та обґрунтування вичерпання можливості їх отримати.

8. Оцінка доказів із точки зору їх достатності забезпечує обґрунтованість судових рішень, які підлягають ухваленню судом першої інстанції. При цьому обґрунтованість ухвали про обрання, зміну та скасування заходів забезпечення кримінального провадження забезпечується шляхом використання для підтвердження встановлених судом обставин наведеної сторонами кримінального провадження сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, достатніх для її постановлення. Обґрунтованість обвинувального вироку, ухвали про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, ухвали про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності забезпечується за рахунок використання для обґрунтування викладених у них висновків суду безпосередньо дослідженої у ході судового розгляду сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, достатніх для об'єктивного встановлення вказаних у кримінальному процесуальному законі обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, і постановлення відповідного кінцевого судового рішення. Обґрунтованість виправдувального вироку полягає у тому, що висновки суду впливають із достатньої сукупності досліджених доказів, якої, водночас, недостатньо для визнання обвинуваченого винуватим у вчиненні кримінального правопорушення внаслідок встановлення відсутності події кримінального правопорушення, відсутності у діянні складу кримінального правопорушення або недоведеності його вчинення обвинуваченим. Обґрунтованість ухвали про закриття кримінального провадження передбачає, що висновки суду впливають із сукупності досліджених доказів, достатніх для встановлення відповідних реабілітуючих або нереабілітуючих підстав.

Під час судового провадження у першій інстанції оцінка доказів із точки зору їх достатності може здійснюватися сторонами кримінального провадження і мати місце у ході: 1) обґрунтування клопотання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) зміни прокурором обвинувачення, висунення ним нового обвинувачення та початку

провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; 3) виступів учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 364 КПК України, з промовами у судових дебатах і виступу обвинуваченого з останнім словом; 4) обґрунтування учасниками кримінального провадження клопотання про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами.

9. Перевірка правильності оцінки доказів, здійсненої судом першої інстанції, спрямована на встановлення судом апеляційної інстанції обставин, що входять у предмет доказування, який, у свою чергу, зумовлюється межами здійснюваного ним перегляду кримінального провадження та межами апеляційного доказування. Оцінка доказів із точки зору їх достатності для ухвалення судом першої інстанції оскаржуваних вироків та ухвал здійснюється судом апеляційної інстанції у ході встановлення наявності передбачених п. п. 1 і 2 ч. 1 ст. 409 КПК України підстав для скасування або зміни судового рішення: неповноти судового розгляду та невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження. Встановлення судом апеляційної інстанції достатності доказів, досліджених судом першої інстанції, для ухвалення останнім оскаржуваного судового рішення призводить до залишення вироку або ухвали без змін. І, навпаки, у разі встановлення недостатності доказів, які призвели до неповноти судового розгляду або невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження, суд апеляційної інстанції скасовує або змінює вирок чи ухвалу.

Під час провадження у суді апеляційної інстанції оцінка доказів із точки зору їх достатності може здійснюватися учасниками кримінального провадження і відображатися: 1) в апеляційних скаргах, які подаються учасниками кримінального провадження, зазначеними у ч. 1 ст. 393 КПК України; 2) у клопотаннях про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження; 3) у запереченнях учасників

кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 393 КПК України, на апеляційну скаргу; 4) у заяві учасника кримінального провадження про відмову від апеляційної скарги; 5) у змінній і доповненій апеляційній скарзі; 6) у висловлених учасниками кримінального провадження доводах, викладених в апеляційних скаргах і запереченнях на них; 7) у промовах учасників кримінального провадження у судових дебатах.

10. Із метою вдосконалення нормативної моделі достатності доказів як їх процесуальної властивості запропоновано внести зміни і доповнення до КПК України шляхом закріплення поняття достатніх доказів (ст. 90-2), уточнення кола обставин, які підлягають врахуванню слідчим суддею під час вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом і про відсторонення від посади (п. 2 ч. 2 ст. 152, п. 2 ч. 2 ст. 157), а також підстав повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276, ч. 2 ст. 277) та вимог до змісту письмового повідомлення про підозру й обвинувального акта (ч. 2-1 ст. 291) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абросимов И.В. Актуальные вопросы обеспечения допустимости и достоверности в уголовном судопроизводстве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2007. 197 с.
2. Алейніков Г.І. Виправдувальний вирок у кримінальному процесі України. Херсон: Херсонський обласний Фонд милосердя та здоров'я, 2007. 195 с.
3. Алейніков Г.І. Деякі проблеми зміни обвинувачення у стадії судового розгляду. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 120-126.
4. Александров А.С., Фролов С.А. Относимость уголовно-процессуальных доказательств: монография. Нижний Новгород: Нижегородская правовая академия, 2011. 176 с.
5. Аленін Ю.П., Гловюк І.В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161-169.
6. Аленін Ю.П., Лукашкіна Т.В. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 222-228.
7. Амеліна А.С., Данкович Н.О. Допустимість доказів у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2012. № 3 (58). С. 199-205.
8. Андрушко П.П. Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстава закриття кримінального провадження: окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти застосування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 114-122.
9. Андрушко П.П. Поняття доказів у кримінальному судочинстві, їх достовірності, належності та допустимості (закінчення). *Адвокат*. 2011. № 5. С. 9-18.

10. Арсені О.І. Участь прокурора на етапі повідомлення про підозру за фактом викрадення людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 5. С. 96-99.

11. Арсеньев В.Д., Заблоцкий В.Г. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела. Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1986. 152 с.

12. Баев О.Я. Уголовно-процессуальное доказательство: атрибутивные признаки и качество. *Российский журнал правовых исследований*. 2015. № 1 (2). С. 233-242.

13. Балакшин В.С. Доказательства в теории и практике уголовно-процессуального доказывания (важнейшие проблемы в свете УПК Российской Федерации): дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 2005. 533 с.

14. Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. К.: ІКЦ «Леста», 2005. 115 с.

15. Барабаш А.С. Сущность уголовного процесса и его роль в формировании ответственности правонарушителя. Красноярск: Издательство Красноярского государственного аграрного университета, 1997. 131 с.

16. Барабаш Т.М. Предмет доказування у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2002. 23 с.

17. Басай Н.М. Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України: підстави, процесуальний порядок і правові наслідки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2012. 264 с.

18. Батрин О.В. Доповнення та зміна апеляційної скарги у цивільному судочинстві України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 217-223.

19. Безлепкин Б.Т. Уголовный процесс России: учебное пособие. М.: ТК Велби, Издательство «Проспект», 2004. 480 с.

20. Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. М.: Норма, 2007. 528 с.
21. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств. М.: Наука, 1966. 293 с.
22. Берназ В.Д. Структура доказування у кримінальному провадженні за новим КПК України. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. Одеса: Юридична література, 2013. С. 11-17.
23. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 498 с.
24. Бобечко Н.Р. Оцінка доказів судом апеляційної інстанції у кримінальному провадженні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 3. С. 1-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_3_3.
25. Боржецька Н. Підстави та умови складання обвинувального акта. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 77-83.
26. Боруш А.О Інститут підозри в кримінальному провадженні: поняття, ознаки та значення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-1. Том 4. С. 29-33.
27. Брагин Е.А. Процессуальный порядок и правовые последствия признания доказательств недопустимыми в российском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Челябинск, 2003. 179 с.
28. Брянская Е.В. Предмет доказывания в квалификации преступного деяния. *Сибирский юридический вестник*. 2016. № 4 (75). С. 95-100.
29. Вапнярчук В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 238-248.
30. Вапнярчук В.В. Загальна характеристика властивостей доказів та їх розмежування між собою. *Держава і право. Серія Юридичні науки*. 2015. Вип. 68. С. 361-375.

31. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.
32. Варфоломеева Т.В. Производные вещественные доказательства. М.: Юридическая литература, 1980. 48 с.
33. Васяев А.А. Признание доказательств недопустимыми в ходе судебного следствия в суде первой инстанции в российском уголовном процессе: монография. М.: Волтерс Клувер, 2010. 176 с.
34. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
35. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень від 18.12.2008 р. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.
36. Власова Г., Сафроняк Р. Допустимість і належність доказів за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 26-32.
37. Власова С.В., Хмельницкая Т.В. О доктринальной модели формирования уголовно-процессуальных доказательств в состязательном уголовном судопроизводстве. *Общество и право*. 2016. № 1 (55). С. 137-142.
38. Воробьев П.С. Достаточность доказательств как основание составления обвинительного заключения. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2011. № 3. С. 21-23.
39. Гайворонская Л.В. Особенности доказывания в суде апелляционной инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2018. 239 с.
40. Гловюк І.В. Доказування при розгляді слідчим суддею клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2012. Вип. 12. С. 360-363.
41. Гловюк І.В. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею. *Право України*. 2014. № 10. С. 97-105.

42. Гловюк І.В. Презумпції й тягар доказування у розгляді слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 84-89.

43. Гловюк І.В., Степаненко А.С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція*. 2018. № 1. С. 13-20.

44. Гмирко В.П. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристика, класифікація: конспект проблемної лекції. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2002. 63 с.

45. Гмырко В.П., Зинченко И.А. Парадоксы доказательственного права. *Библиотека криминалиста*. 2014. № 2. С. 9-17.

46. Гнатенко В.С. Межі доказування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2017. 16 с.

47. Гончаренко В.Г. Предмет доказування в кримінальному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Вип. 1 (20). С. 120-122.

48. Горевой Е.Д. Внутреннее судебское убеждение в оценке доказательств по уголовным делам. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2008. 136 с.

49. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

50. Грамма К.М. Поняття «ознака» як логіко-філософська та лінгвістична категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2014. № 10. Том 1. С. 23-26.

51. Гринюк В. Окремі питання повідомлення особи про підозру як початок реалізації функції обвинувачення. *Право України*. 2013. № 11. С. 120-126.

52. Гринюк В.О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 20-25.

53. Гришина Е.П. Достоверность доказательств и способы ее обеспечения в уголовном процессе: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1996. 21 с.

54. Громов Н.А., Зайцева С.А. Оценка доказательств в уголовном процессе. М.: Издательство «Приор», 2002. 128 с.

55. Громов Н.А., Полунин С.А. Санкции в уголовно-процессуальном праве России. М.: Городец, 1998. 150 с.

56. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. 272 с.

57. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. Х.: Издательское объединение «Вища школа», 1975. 144 с.

58. Грошевой Ю.М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в уголовном судопроизводстве: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Х., 1975. 403 с.

59. Грушевська М.І. Зміна прокурором публічного обвинувачення як форма зміни правової позиції прокурора в суді першої інстанції. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 236-247.

60. Давлетов А.А. Основы уголовно-процессуального познания: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. М., 1993. 45 с.

61. Дєєв М.В. Визначення достатності доказів як складова частина процесу оцінки доказів. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2015. № 4 (50). С. 65-74.

62. Дєєв М.В. Достатність доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2007. 218 с.

63. Дєєв М.В. Достатність доказів як передумова законності та обґрунтованості рішень у кримінальних справах. *Вісник Запорізького державного університету*. 2003. № 1. С. 183-184.

64. Дєєв М.В. Межі кримінально-процесуального доказування. *Держава та регіони*. 2015. № 3 (49). С. 43-48.

65. Докази і доказування в кримінальному провадженні: методичні рекомендації, схвалені науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України 24.05.2013 р. (протокол № 4). В кн.: Збірник методичних документів з питань підтримання державного обвинувачення в суді, схвалених науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України у 2012 – 2015 роках. К.: Відділ організації науково-методичної роботи Управління організаційного забезпечення Генеральної прокуратури України, 2015. С. 5-73.

66. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навчальний посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

67. Дубинський А.Я. Щодо предмета доказування в радянському кримінальному процесі. *Радянське право*. 1983. № 1. С. 57-62.

68. Дяков В.С. Гносеологічна і правова природа виправдувального вироку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2016. 258 с.

69. Європіна Л. Обвинувальний акт у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 61-72.

70. Ефимичев С.П. Привлечение к уголовной ответственности в качестве обвиняемого – этап стадии предварительного расследования. *Правоведение*. 1985. № 5. С. 28-33.

71. Жданова Я.В. Проблемы вероятного и достоверного в уголовно-процессуальном доказывании и их влияние на принятие отдельных процессуальных решений следователем: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ижевск, 2004. 281 с.

72. Завтур В.А. Методологічні та праксеологічні засади вчення про локальний предмет доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С.149-156.

73. Завтур В.А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 237 с.

74. Задое́нко О.В. Встановлення після смерті винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 32-38.

75. Задое́нко О.В., Куценко Д.В. Проблемні питання здійснення кримінального провадження у разі смерті особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів причетності до вчинення злочину після її смерті. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 324-335.

76. Зеленецкий В.С. Проблемы формирования совокупности доказательств в уголовном процессе: монография. Х.: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. 108 с.

77. Зінченко В.М. Взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія «Право». 2019. № 7 (19). С. 130-136.

78. Зінченко В.М. Встановлення достатності доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. № 50. Т. 3-2. С. 290-294.

79. Зінченко В. М. Достатність доказів у контексті підстав повідомлення про підозру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 1. Vol. 3. Р. 320-324.

80. Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: перспективи нормативного закріплення поняття та змісту. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 2-3 серпня 2019 року). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 121-125.

81. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 237-240. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/65.pdf.

82. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 9-10 серпня 2019 року). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 91-94.

83. Зінченко В.М. Достатність у системі процесуальних властивостей доказів у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 липня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 99-102.

84. Зінченко В.М. Поняття та сутність достатності як процесуальної властивості доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 290-296.

85. Зинатуллин З.З., Егорова Т.З., Зинатуллин Т.З. Уголовно-процессуальное доказывание: концептуальные основы: монография. Ижевск: Детектив-Информ, 2002. 228 с.

86. Зміна прокурором обвинувачення в суді, висунення додаткового обвинувачення та відмова від підтримання державного обвинувачення: методичні рекомендації, схвалені науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України 15.02.2013 р. (протокол № 1). В кн.: Збірник методичних документів з питань підтримання державного обвинувачення в суді, схвалених науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України у 2012 – 2015 роках. К.: Відділ організації науково-методичної роботи Управління організаційного забезпечення Генеральної прокуратури України, 2015. С. 211-247.

87. Золотых В.В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. 288 с.

88. Зотов Д.В. Пределы доказывания в уголовном процессе: формально-количественное исследование. *Вестник Самарского государственного университета*. 2014. № 11/2 (122). С. 59-66.

89. Зотов Д.В. Пределы доказывания в уголовном судопроизводстве. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2015. № 3. С. 197-210.

90. Іващенко О.В. Інформування учасників кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2013. 232 с.

91. Ільченко О.О. Проблеми застосування доказів, отриманих з порушенням процесуальної форми. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 202-209.

92. Іщенко В. Принцип допустимості і достатності засобів кримінально-процесуального доказування. *Право України*. 2003. № 7. С. 90-93.

93. Калатур М.В. Співвідношення понять предмета та меж доказування у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 398-405.

94. Капліна О.В. Актуальні проблеми тлумачення окремих підстав для закриття кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 38-45.

95. Капліна О.В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238-242.

96. Кирилюк І.В. Поняття та зміст заперечення на апеляційну скаргу в адміністративному судочинстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6 (15). С. 106-109.

97. Кириченко С.А., Ланцедова Ю.О., Ткач Ю.Д., Тунтула О.С. Сутність і класифікація антикримінальних доказів та їх особистісних і речових джерел: навчальний посібник. Миколаїв: Видавництво Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2009. 384 с.

98. Клейман Л.В. Установление относимости доказательств при расследовании преступлений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Красноярск, 2001. 219 с.

99. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.

100. Коваленко Є.Г., Малярєнко В.Т. Кримінальний процес України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

101. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. 618 с.

102. Ковальчук С.О. Особливості оцінки доказів судом апеляційної інстанції. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса)*. Одеса: Юридична література, 2013. С. 415-419.

103. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

104. Козленко А. Актуальне дослідження теоретико-практичних засад правомочності належного суб'єкта проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (46). С. 105-110.

105. Козленко А.А. Належність та допустимість доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2018. 252 с.

106. Козьяков І.М. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 9. С. 88-92.

107. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 10-18.

108. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

109. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

110. Конюшенко Я.Ю. Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2010. 20 с.

111. Копьева А.Н. Доказывание по уголовным делам в вышестоящем суде. Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1990. 191 с.

112. Костенко Р.В. Доказательства в уголовном процессе: концептуальные подходы и перспективы правового регулирования: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2006. 393 с.

113. Костенко Р.В. Достаточность доказательств в российском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 1999. 170 с.

114. Костенко Р.В. Оценка уголовно-процессуальных доказательств: монография. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2010. 152 с.

115. Костенко Р.В. Понятие и признаки уголовно-процессуальных доказательств. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2006. 240 с.

116. Котубей І.І. Види підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. Ч. 2. С. 337-342.

117. Кочкина М.А. Оценка достаточности доказательств на этапе окончания предварительного расследования по уголовному делу: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2015. 197 с.

118. Кочкина М.А. Оценка достаточности доказательств при определении формы окончания предварительного расследования. *Библиотека криминалиста*. 2014. № 6 (17). С. 115-121.

119. Кравченко М.Е. Допустимость вещественных доказательств в уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2017. 188 с.

120. Крет Г.Р. Взаємозв'язок стандартів доказування «обґрунтована підозра» та «достатні підстави» під час взяття під варту і продовження строку тримання під вартою: правові позиції ЄСПЛ. *Наше право*. 2019. № 2. С. 93-99.

121. Крет Г.Р. Імплементация стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальне процесуальне законодавство України і практику національних судів. *Право і суспільство*. 2019. № 2-1. С. 215-220.

122. Крет Г.Р. Оцінка доказів у структурі кримінального процесуального доказування. *Верховенство права*. 2018. № 2. С. 113-118.

123. Крет Г.Р. Поняття й ознаки стандартів доказування в доктрині кримінального процесу. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 6. Vol. 2. P. 133-138.

124. Крет Г.Р. Система стандартів доказування у кримінальному процесі України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 132-139.

125. Крет Г.Р. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у практиці Верховного Суду. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 212-217.

126. Кримінальний процес: підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

127. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

128. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одіссей, 2013. 1104 с.

129. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

130. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. т. 1 / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.

131. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю.П. Аленіна. Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.
132. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. № 1001-05 (втратив чинність). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
133. Кудин Ф.М., Костенко Р.В. Достаточность доказательств в уголовном процессе: монография. Краснодар: Краснодарский государственный аграрный университет, 2000. 160 с.
134. Курылев С.В. Основы теории доказывания в советском правосудии. Минск: Издательство БГУ, 1969. 203 с.
135. Кучинська О.П., Кучинська А.П. Кримінальний процес України: навчальний посібник. К.: Прецедент, 2005. 202 с.
136. Лазарева В.А. Доказывание в уголовном процессе: учебно-практическое пособие. М.: Высшее образование, 2009. 344 с.
137. Ланцедова Ю.О., Кириченко С.А., Ткач Ю.Д., Тунтула О.С. Етапізація роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальної інформації: навчальний посібник. Миколаїв: ЧДУ, 2009. 296 с.
138. Ліщенко В.М. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2011. 20 с.
139. Литвин О.В. Кримінальне процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 214 с.
140. Лопаткин Д.А. Вещественные доказательства (процессуальные и криминалистические аспекты): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2003. 193 с.
141. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. М.: Высшая школа МВД СССР, 1969. 178 с.
142. Лукашевич В.Г. Докази та доказування у кримінально-процесуальному та криміналістичному вимірі. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2016. № 1 (51). С. 74-79.

143. Лукашкина Т.В. Доказывание как этап правоприменительного процесса. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* (27 листопада 2013 року, м. Одеса). Одеса: Юридична література, 2013. С. 30-36.

144. Лупинская П. Доказательства и доказывание в новом уголовном процессе. *Российская юстиция*. 2002. № 7. С. 5-8.

145. Мазур М.Р. Реабілітація померлого у кримінальному провадженні: окремі питання теорії та практики. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 5. Том 3. С. 155-159.

146. Майстренко О.В. Проблеми здійснення нагляду прокурором за законністю повідомлення особі про підозру. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 160-166.

147. Мелех Л.В. Правова характеристика інституту доказів і доказування закордонних країн. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 1. С. 252-261.

148. Методичні рекомендації щодо участі прокурора в судових дебатах у кримінальному провадженні, схвалені науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України 24.04.2015 р. (протокол № 2). В кн.: Збірник методичних документів з питань підтримання державного обвинувачення в суді, схвалених науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України у 2012 – 2015 роках. К.: Відділ організації науково-методичної роботи Управління організаційного забезпечення Генеральної прокуратури України, 2015. С. 248-288.

149. Методичні рекомендації щодо участі прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, схвалені науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України 24.04.2015 р. (протокол № 2). В кн.: Збірник методичних документів з питань підтримання державного обвинувачення в суді, схвалених науково-методичною радою при Генеральній прокуратурі України у 2012 – 2015 роках. К.: Відділ

організації науково-методичної роботи Управління організаційного забезпечення Генеральної прокуратури України, 2015. С. 726-828.

150. Мирошніченко Т.М. Окремі аспекти правового регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2014. Вип. 29. Том 2. С. 181-185.

151. Михайленко О.Р. Прокуратура України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2005. 296 с.

152. Михеєнко М.М. Принцип вільної оцінки доказів у радянському кримінальному процесі. *Вісник Київського університету*. Юридичні науки. 1986. Вип. 27. В кн.: Михеєнко М.М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. К.: Юрінком Інтер, 1999. С. 141-146.

153. Михеєнко М.М. Содержание предмета доказывания по уголовному делу. *Проблемы правоведения*. 1982. Вип. 43. В кн.: Михеєнко М.М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. К.: Юрінком Інтер, 1999. С. 89-99.

154. Михеєнко М.М. Теоретические проблемы доказывания в советском уголовном процессе: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. К., 1984. 47 с.

155. Нарбікова Н.Г., Стоянов М.М. Сутність достовірності доказів у кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми політики*. 2009. Вип. 36. С. 251-256.

156. Настільна книга професійного судді (кримінальне провадження) / Н.О. Марчук, В.В. Касько, Р.О. Куйбіда, М.І. Хавронюк та ін.; за ред. Н.О. Марчук. К.: «Арт-Дизайн», 2015. 248 с.

157. Науково-практичний коментар до глав 22, 23 розділу III нового Кримінального процесуального кодексу України / С.М. Гусаров, О.М. Бандурка, О.О. Юхно, В.Д. Пчолкін, О.О. Бондаренко, Г.І. Глобенко, Т.В. Каткова, І.В. Лешукова, В.В. Романюк, С.О. Сичов, Ю.П. Янович. *Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України: збірник наукових праць факультету підготовки слідчих за 2012 рік* / за заг. ред. С.М. Гусарова, О.М. Бандурки. Х.: Диска плюс, 2013. С. 712-719.

158. Нор В.Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського Суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 1-24. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11nvtzpl.pdf>.

159. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів: Видавництво Львівського державного університету, 1978. 112 с.

160. Окрема думка судді Буценка А.П. до Постанови Верховного Суду від 05.06.2018 р. у справі № 360/1378/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74631352>.

161. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. М.: Юрист, 2009. 175 с.

162. Особливості прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням: збірник лекцій. К.: Національна академія прокуратури України, 2013. 111 с.

163. Павлишин А. Окремі питання допустимості доказів за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2014. Вип. 59. С. 356-364.

164. Павлишин А.А., Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «достатня підстава»: тлумачення Верховного Суду США та національна практика застосування. *Правова позиція*. 2018. № 1. С. 103-110.

165. Палюх А. Участь прокурора в доказуванні обставин, які обґрунтовують застосування запобіжних заходів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 501-507.

166. Палюх А.І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 206 с.

167. Питерцев С.К. Составление обвинительного заключения. СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 1998. 68 с.

168. Погорецький М.А. Проблемні питання притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої до 70-річчя д.ю.н., проф. Ю.П. Аленіна (м. Одеса, 21 квітня 2017 року). Одеса: Юридична література, 2017. С. 32-36.

169. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

170. Попелюшко В.О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі: монографія. К.: Прецедент, 2005. 232 с.

171. Порядок організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні, затверджений Наказом Генеральної прокуратури України від 28.03.2019 р. № 51 і зареєстрований у Міністерстві юстиції України 04.04.2019 р. за № 363/33334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0363-19>.

172. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 р. у справі № 288/1158/16-к (провадження № 13-28кc19). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82998245>.

173. Постанова Верховного Суду від 21.02.2018 р. у справі № 701/613/16-к (провадження № 51-6003км18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80147749>.

174. Постанова Верховного Суду від 22.02.2018 р. у справі № 461/6861/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72460091>.

175. Постанова Верховного Суду від 18.04.2019 р. у справі № 493/1616/16-к (провадження № 51-6717км18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81329305>.

176. Постанова Верховного Суду від 26.06.2019 р. у справі № 202/5997/17 (провадження № 51-6228км18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82769692>.

177. Постанова Верховного Суду України від 21.01.2016 р. у справі № 5-249кц15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56580962>.

178. Постанова Верховного Суду України від 24.11.2016 р. у справі № 5-328кц16. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS161143.html.

179. Постанова Верховного Суду України від 12.10.2017 р. у справі № 388/33/15-к. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/69758949>.

180. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

181. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації: Закон України від 18.02.2016 р. № 1019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-19>.

182. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 223-559/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>.

183. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого

спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04.04.2013 р. № 511-550/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

184. Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21.11.2012 р. № 10-1717/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1717740-12>.

185. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.10.2012 р. № 223-1430/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>.

186. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

187. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.

188. Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 р. № 1. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-06>.

189. Про скасування частково рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 13.12.2017 р. № 328дп-17 про закриття дисциплінарного провадження щодо прокурора Сумської місцевої прокуратури Сумської області Оснача О.М.: Рішення Вищої ради правосуддя від 10.05.2018 р. № 1368/0/15-18. URL: <http://www.vru.gov.ua/act/14216>.

190. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>.

191. Рогатюк І.В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 115-124.

192. Рогатюк І.В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. К., 2018. 604 с.

193. Рожнова В.В. Зміст предмета доказування у кримінальних провадженнях про одержання неправомірної вигоди. *Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми: матеріали п'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 15 квітня 2016 року). Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2016. С. 193-197.

194. Ряшко О.В. Значення та використання обвинувальних і виправдувальних доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. № 2. С. 367-373.

195. Руденко В. Процесуальний статус слідчого судді. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 71-78.

196. Сергєєва Д.Б. Належність доказів за новим КПК України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 234-239.

197. Сергєєва Д.Б. Поняття та сутність достовірності доказу як його властивості. *Юрист України*. 2014. № 1 (26). С. 89-95.

198. Сівочек С.М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2003. 215 с.

199. Сибилева Н.В. Допустимость доказательств в советском уголовном процессе: учебное пособие. К.: УМК ВО, 1990. 68 с.

200. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге вид. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
201. Скалозуб Л.П., Василичук В.І. Причини і умови, які сприяють вчиненню злочинів у бюджетній сфері, та шляхи їх усунення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2011. № 3. С. 306-316.
202. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2017. Вип. 42. С. 238-241.
203. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 24 с.
204. Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Уголовный процесс: учебник / под общ. ред. А.В. Смирнова. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Кнорус, 2008. 704 с.
205. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. К., 2005. 396 с.
206. Степаненко А.С. Предмет доказывания: сущность и понятие. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 9-2. Том 2. С. 123-125.
207. Степаненко А.С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 234 с.
208. Степанов О.С. Належність та допустимість доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2007. 205 с.
209. Справа «Коробов проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 21.07.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_790.
210. Справа «Макаренко проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 30.01.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c45.
211. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 21.04.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

212. Справа «Рудяк проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 04.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a46.
213. Стойко Н.Г. Недоказанность обстоятельств уголовного дела / науч. ред. В.Д. Арсеньев. Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1984. 104 с.
214. Стоянов М.М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 245 с.
215. Стоянов М.М. До питання про визначення локального предмету доказування. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 року). У 2-х т. Т. 2 / відп. за вип. В.М. Дрьомін. Одеса: Фенікс, 2012. Т. 2. С. 403-405.
216. Стоянов М.М. Система правил допустимості доказів у кримінальному провадженні України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 245-250.
217. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. В 2-х т. Т. 1. М.: Наука, 1968. 470 с.
218. Строгович М.С. Материальная истина и судебные доказательства / Отв. ред. Б.С. Никифоров. М.: Издательство АН СССР, 1955. 384 с.
219. Сухова О.А. Кассационное обжалование судебных решений в российском уголовном процессе. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2007. 368 с.
220. Тайлієва Х.Р. Судові рішення у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2016. 218 с.
221. Темушкин О.П. Кассационный протест прокурора как средство укрепления законности. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1973. Вып. 18. С. 128-130.
222. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р.С. Белкин, А.И. Винберг, В.Я. Дорохов, Л.М. Карнеева и др.; ред. кол.: Н.В. Жогин

(отв. ред.) и др. 2-е изд., исправ. и доп. М.: Юридическая литература, 1973. 736 с.

223. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / К.В. Антонов, О.В. Сачко, В.М. Тертишник, В.Г. Уваров; за заг. ред. В.М. Тертишника. К.: Алерта, 2015. 294 с.

224. Теремецький В. Сутність і зміст доповнення та зміни апеляції в кримінальному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 7. С. 135-138.

225. Теремецький В.І. Право особи на апеляційне оскарження вироку та процесуальний порядок його реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2010. 18 с.

226. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К.: А. С. К., 2007. 1056 с.

227. Тертишник В.М. Реалізація правових позицій і прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. *Правова позиція*. 2016. № 1. С. 7-13.

228. Тертишник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств: монография. Х.: Сузирья, 1998. 234 с.

229. Торбас О.О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 168 с.

230. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія. Х.: ТОВ «Оберіг», 2016. 304 с.

231. Тютюнник В. Проблеми виокремлення критеріїв допустимості доказів у кримінальному процесі. *Право України*. 2014. № 10. С. 64-74.

232. Тютюнник В.В. Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2015. 220 с.

233. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник / отв. ред. П.А. Лупинская. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2009. 1072 с.

234. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: научно-практический комментарий / Ю.П. Аленин, Е.Н. Гидулянова и др.; под ред. В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина. Х.: Одиссей, 2005. 968 с.

235. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України: загальна частина: навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 152 с.

236. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України: підручник. К.: Видавник Паливода А.В., 2007. 352 с.

237. Уемов А.И. Вещи, свойства и отношения. М.: Издательство Академии наук СССР, 1963. 184 с.

238. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, підготовлене судьями судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ С.Г. Дембовським, В.В. Наставним, Р.І. Сахном, Т.Я. Широю, начальником управління правової роботи апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Р.Ш. Бабанли, заслухане та обговорене на засіданні Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яке відбулося 07.02.2014 р. (витяг). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.

239. Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області від 14.02.2017 р. у справі № 481/1110/16-к (провадження № 11-кп/784/154/17). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64806908>.

240. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 24.01.2018 р. у справі № 760/13019/16-к (провадження № 12015000000000489). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71952095>.

241. Ухвала Березівського районного суду Одеської області від 16.08.2018 р. у справі № 494/1076/18 (провадження № 1-кс/494/357/18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75906879>.

242. Ухвала Буського районного суду Львівської області від 12.06.2017 р. у справі № 440/882/17 (провадження № 1-кп/440/86/2017). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67087613>.

243. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.09.2017 р. у справі № 154/1598/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68777375>.

244. Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 04.09.2018 р. у справі № 461/5480/18 (провадження № 1-кп/461/470/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76308053>.

245. Ухвала Глибоцького районного суду Чернівецької області від 07.06.2018 р. у справі № 715/1277/14-к (провадження № 1-кс/715/135/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74561474>.

246. Ухвала Приморського районного суду Запорізької області від 25.07.2019 р. у справі № 326/1051/19 (провадження № 1-кс/326/405/2019). URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/83305118/>.

247. Фараон О.В. Випадки повідомлення про підозру. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 198-202.

248. Фараон О.В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2016. 248 с.

249. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. Казань: Издательство Казанского университета, 1973. 176 с.

250. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (голова ред. кол.), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов, А.Т. Ішмуратов та ін. К.: Абрис, 2002. 744 с.

251. Хмельницкая Т.В. Проблемы формирования доказательств в ходе досудебного производства по уголовному делу: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2016. 213 с.

252. Хмыров А.А. Косвенные доказательства. М.: Юридическая литература, 1979. 184 с.

253. Хорьяков С.Н. Процессуальная самостоятельность следователя: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2006. 211 с.
254. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
255. Чирков Ф.В. Оценка доказательств в ходе окончания предварительного следствия: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2012. 24 с.
256. Чорноусько М.В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2016. 259 с.
257. Шаварин К. Особливості процесуального керівництва при зверненні до суду з обвинувальним актом. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. Р. 196-201.
258. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. М.: Норма: Инфра-М, 2010. 240 с.
259. Шибкова О.С. Категория качества как категория мышления (свойство – признак – качество). *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. Серия «Филологические науки». 2010. № 5 (49). С. 56-59.
260. Эйсман А.А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. М.: Юридическая литература, 1967. 152 с.
261. Юрчишин В.М. Проблеми державного та приватного обвинувачення в судах України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2004. 194 с.
262. Basay V., Hryniuk V., Kovalchuk S. Standards of Proof in the Criminal Procedure of the United States of America and Ukraine: a Comparative Research. *Amazonia Investiga*. 2019. Vol. 8. Num. 22. P. 550-559.
263. Case of Ananyev and Others v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights from 10 January 2012. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/e318d3/pdf/>.

264. Case of Barberà, Messegue and Jabardo v. Spain: Judgment of the European Court of Human Rights from 06.12.1988. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>.

265. Case of Buzadji v. the Republic of Moldova: Judgment of the European Court of Human Rights from 5 July 2016. URL: https://www.pila.ie/download/pdf/case_of_buzadji_v_the_republic_of_moldova_1.pdf.

266. Case of Cebotari v. Moldova: Judgment of the European Court of Human Rights from 13 November 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-83247&filename=001-83247.pdf>.

267. Case of Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom: Judgment of the European Court of Human Rights from 30 August 1990. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/95d87b/pdf/>.

268. Case of Ireland v. the United Kingdom: Judgment of the European Court of Human Rights from 18 January 1978. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/judgement_of_the_european_court_of_human_rights_ireland_v_the_united_kingdom_18_january_1978-en-e07eaf5f-6d09-4207-8822-0add3176f8e6.html.

269. Case of Labita v. Italy: Judgment of the European Court of Human Rights from 6 April 2000. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/dccaed/pdf/>.

270. Case of Panchenko v. Russia: Judgment of the European Court of Human Rights from 8 February 2005. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/7af0f7/pdf/>.

271. Case of Şeker v. Turkey: Judgment of the European Court of Human Rights from 21 February 2006. URL: hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-72479.

272. The Greek Case: Report of the Sub-Commission of European Commission of Human Rights from 5 November 1969. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-73020&filename=001-73020.pdf>.

ДОДАТКИ

*Додаток 1.***СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. Зінченко В.М. Встановлення достатності доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. № 50. Т. 3-2. С. 290-294.
2. Зінченко В.М. Поняття та сутність достатності як процесуальної властивості доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 290-296.
3. Зінченко В.М. Взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія Право. 2019. № 7 (19). С. 130-136.
4. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 237-240. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/65.pdf.
5. Зінченко В. М. Достатність доказів у контексті підстав повідомлення про підозру. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 1. Vol. 3. P. 320-324.
6. Зінченко В.М. Достатність у системі процесуальних властивостей доказів у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 липня 2019 року)*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 99-102.
7. Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: перспективи нормативного закріплення поняття та змісту. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної*

конференції (м. Харків, 2-3 серпня 2019 року). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 121-125.

8. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 9-10 серпня 2019 року). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 91-94.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Положення і висновки дисертації обговорювалися на засіданні кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні результати наукового дослідження оприлюднено на 3 міжнародних науково-практичних конференціях, а саме:

1) міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 26-27 липня 2019 року) – заочна участь;

2) міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 2-3 серпня 2019 року) – заочна участь;

3) міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 9-10 серпня 2019 року) – заочна участь.

**Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до
Кримінального процесуального кодексу України**

1. Викласти статтю 85 КПК України у такій редакції:

«Стаття 85. Належність доказів

Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження».

2. Викласти назву та частину 1 статті 86 КПК України у такій редакції:

«Стаття 86. Допустимість доказів

1. Докази визнаються допустимими, якщо вони отримані з дотриманням вимог, встановлених цим Кодексом, стосовно джерела, суб'єкта і порядку отримання».

3. Доповнити КПК України статтею 90-1 у такій редакції:

«Стаття 90-1. Достовірність доказів

1. Достовірними є докази, які об'єктивно відображають обставини, вказані у статтях 91, 485 і 505 цього Кодексу, та інші обставини, які мають значення для кримінального провадження».

4. Доповнити КПК України статтею 90-2 у такій редакції:

«Стаття 90-2. Достатність доказів

1. Достатніми є докази, які у своїй сукупності є необхідними для встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, й ухвалення відповідного процесуального рішення.

2. Кожен з доказів, який входить у таку сукупність, повинен бути належним, допустимим і достовірним.

3. Достатність доказів визначається слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом за його внутрішнім переконанням».

5. Викласти пункт 2 частини 2 статті 152 КПК України у такій редакції:

«2) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення»;

6. Викласти пункт 2 частини 2 статті 157 КПК України у такій редакції:

«2) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим злочину, передбаченого частиною першою статті 154 цього Кодексу».

7. Викласти частину 1 статті 276 КПК України у такій редакції:

«1. Підставами обов'язкового повідомлення про підозру в порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу, є:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення».

8. Доповнити статтю 277 КПК України частиною 2 у такій редакції:

«2. Наведені у письмовому повідомленні про підозру фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, підлягають підтвердженню доказами, оціненими слідчим, прокурором відповідно до статті 94 цього Кодексу».

9. Доповнити статтю 291 КПК України частиною 2-1 у такій редакції:

«2-1. Наведені в обвинувальному акті фактичні обставини кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, підлягають підтвердженню доказами, оціненими прокурором відповідно до статті 94 цього Кодексу».

Додаток 3.

Узагальнення результатів анкетування
38 суддів місцевих та апеляційних судів, 42 слідчих,
28 прокурорів і 32 адвокатів
(усього 140 респондентів)

№	Запитання	Відповідь	
1.	Як Ви вважаєте, ухвали про застосування яких заходів забезпечення кримінального провадження підлягають обґрунтуванню слідчим суддею за допомогою достатніх доказів?	а) ухвали про застосування усіх заходів забезпечення кримінального провадження	122/ 87%
		б) ухвали про застосування запобіжних заходів	108/ 77%
		в) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—
2.	Як Ви вважаєте, чи дієвою виступає підстава повідомлення про підозру, визначена п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України (обрання до особи одного з	а) так, вона використовується як самостійна підстава повідомлення про підозру	45/ 32%
		б) ні, оскільки спочатку здійснюється повідомлення про підозру, і лише після цього відбувається звернення до слідчого	95/ 68%

	передбачених КПК України запобіжних заходів)?	судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу	
		в) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—
3.	Чи доцільно, на Ваш погляд, доповнити статтю 278 КПК України нормою, яка б закріплювала обов’язок слідчого, прокурора обґрунтовувати письмове повідомлення про підозру за допомогою достатніх доказів?	а) так, доцільно	118/ 84%
		б) ні, не доцільно	22/ 16%
		в) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—
4.	Як Ви вважаєте, чи доцільно нормативно закріпити у статті 291 КПК України обов’язок прокурора обґрунтовувати наведені в обвинувальному акті фактичні обставини	а) так, доцільно	120/ 86%
		б) ні, не доцільно	18/ 14%

	кримінального правопорушення, які він вважає встановленими, за допомогою достатніх доказів?	в) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—
5.	Які, на Вашу думку, обставини кримінального провадження підлягають обґрунтуванню достатніми доказами в обвинувальному акті?	а) наявність події кримінального правопорушення	54/ 39%
		б) наявність у діянні складу кримінального правопорушення	58/ 41%
		в) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення	72/ 51%
		г) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, розмір процесуальних витрат	48/ 34%
		г) кожна з обставин, яка входить до предмета доказування	102/ 73%
		д) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—
6.	Як Ви вважаєте, які із вказаних учасників кримінального провадження	а) слідчий, прокурор, яким ухвалюється відповідне процесуальне рішення	28/ 20%

	виступають суб'єктами оцінки доказів під час закінчення досудового розслідування?	б) учасники кримінального провадження, які підлягають повідомленню про надання доступу до матеріалів досудового розслідування (підозрюваний, його захисник, законний представник, захисник особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник)	10/ 7%
		в) усі вказані вище учасники кримінального провадження	102/ 73%
		г) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—
7.	Які, на Ваш погляд, проміжні судові рішення підлягають ухваленню судом першої інстанції на основі оцінки доказів із точки зору їх достатності?	а) ухвали про обрання, зміну та скасування заходів забезпечення кримінального провадження	118/ 84%
		б) ухвали про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами	108/ 77%
		в) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—

8.	Як Ви вважаєте, в яких випадках оцінка доказів із точки зору їх достатності може здійснюватися під час судового провадження у першій інстанції сторонами кримінального провадження?	а) під час обґрунтування клопотання про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження	102/ 73%
		б) у ході зміни прокурором обвинувачення, висунення ним нового обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення	108/ 77%
		в) під час виступів учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 364 КПК України, з промовами у судових дебатах і виступу обвинуваченого з останнім словом	118/ 84%
		г) у ході обґрунтування учасниками кримінального провадження клопотань про відновлення з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірку доказами	98/ 70%
		г) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—
9.	Якими причинами, на Вашу думку, зумовлена неповнота судового рішення як підстава для	а) невстановленням судом першої інстанції обставин, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні	120/ 86%

	скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції?	б) обґрунтуванням судом першої інстанції судового рішення на основі недостатньої сукупності доказів	118/ 84%
		в) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—
10.	Як Ви вважаєте, в яких процесуальних документах і діях сторін кримінального провадження може відображатися здійснювана ними оцінка доказів із точки зору їх достатності під час апеляційного провадження?	а) в апеляційних скаргах, які подаються учасниками кримінального провадження, зазначеними у ч. 1 ст. 393 КПК України	125/ 89%
		б) у клопотаннях про обрання, зміну або скасування заходів забезпечення кримінального провадження	101/ 72%
		в) у запереченнях учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 393 КПК України, на апеляційну скаргу	98/ 70%
		г) у заявах учасників кримінального провадження про відмову від апеляційної скарги	94/ 67%
		г) у змінених і доповнених апеляційних скаргах	118/ 84%
		д) у висловлених учасниками кримінального провадження доводах, викладених в апеляційних скаргах і запереченнях на них	95/ 68%
		е) у промовах учасників кримінального провадження у судових дебатах	116/ 83%
		є) інше (наведіть власний варіант відповіді)	—

Додаток 4.

**Акти про впровадження
наукових розробок дисертаційного дослідження В.М. Зінченка
на тему: «Достатність доказів у кримінальному провадженні»
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

1) у науково-дослідну діяльність (Акт Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» від 20.11.2019 р.);

2) у навчальний процес (Акт Приватного вищого навчального закладу «Університет Короля Данила» від 28.11.2019 р.).

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор
Івано-Франківського юридичного
інституту Національного університету
«Одеська юридична академія»
доц. Р.М. Савчук
«10» листопада 2019 р.

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного
дослідження Зінченка Валерія Михайловича на тему:
«Достатність доказів у кримінальному провадженні»
у навчальну діяльність**

**Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»**

Комісія у складі: голови – доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики кандидата юридичних наук, доцента С.В. Томина, та членів комісії: доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента Т.В. Садової, асистента кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук С.О. Коропецької, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Зінченка Валерія Михайловича на тему: «Достатність доказів у кримінальному провадженні» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність використовуються в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Кримінальний процес», спеціальних курсів «Теорія доказів у кримінальному провадженні», «Досудове розслідування», «Основи слідчої діяльності», «Проведення слідчих (розшукових) дій», «Судове провадження», а також можуть використовуватися у науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем кримінального процесуального доказування.

Рекомендовано до використання у навчальному процесі та науково-дослідній роботі наступні публікації:

1. Зінченко В.М. Встановлення достатності доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2018. № 50. Т. 3-2. С. 290-294.
2. Зінченко В.М. Поняття та сутність достатності як процесуальної властивості доказів у кримінальному провадженні. Право і суспільство. 2019. № 4. С. 290-296.
3. Зінченко В.М. Взаємозв'язок достатності доказів і стандартів

доказування у кримінальному провадженні. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2019. № 7 (19). С. 130-136.

4. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 4. С. 237-240. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/65.pdf.

5. Зинченко В. Достаточность доказательств как условие обеспечения обоснованности судебных решений в уголовном процессе Украины. *Leges et Viata*. 2019. № 9/2. Р. 46-50.

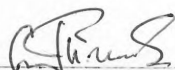
6. Зінченко В.М. Достатність у системі процесуальних властивостей доказів у кримінальному провадженні. Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 липня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 99-102.

7. Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: перспективи нормативного закріплення поняття та змісту. Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 2-3 серпня 2019 року). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 121-125.

8. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування. Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 9-10 серпня 2019 року). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 91-94.

Використання зазначених результатів дозволило детальніше розглянути розділи вищевказаних навчальних курсів, які стосуються визначення правової природи достатності доказів як їх процесуальної властивості, особливостей її встановлення під час кримінального провадження, охарактеризувати проблемні питання та окреслити шляхи їх вирішення, зокрема й на законодавчому рівні.

Голова комісії

С.В. Томин

Члени комісії:

Т.В. Садова

С.О. Коропецька

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Декан юридичного факультету
 ПВНЗ Університет Короля Данила,
 д.ю.н., доц. Зварич Р.В.
 «24» листопада 2019 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного
 дослідження Зінченка Валерія Михайловича
 «Достатність доказів у кримінальному провадженні»
 у навчальну діяльність
 Приватного вищого навчального закладу
 Університет Короля Данила**

Комісія у складі: голови – завідувача кафедри кримінального права і процесу, кандидата юридичних наук Репецького С.П., членів комісії: професора кафедри кримінального права і процесу, кандидата юридичних наук, доцента Лотоцького М.В., кандидата юридичних наук, доцента Огерука І.С. склала цей акт про те, що наукові публікації за результатами дисертаційного дослідження В.М. Зінченка на тему: «Достатність доказів у кримінальному провадженні» використовуються у навчальному процесі Приватного вищого навчального закладу Університет Короля Данила під час читання лекційних та проведення семінарських та практичних занять зі студентами з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Практика складання процесуальних документів у кримінальних справах» та в науково-дослідній роботі студентів.

Наукові праці Зінченка Валерія Михайловича:

1. Зінченко В.М. Встановлення достатності доказів під час провадження у суді апеляційної інстанції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2018. № 50. Т. 3-2. С. 290-294.
2. Зінченко В.М. Поняття та сутність достатності як процесуальної властивості доказів у кримінальному провадженні. Право і суспільство. 2019. № 4. С. 290-296.
3. Зінченко В.М. Взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2019. № 7 (19). С. 130-136.
4. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході закінчення досудового розслідування. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 4. С. 237-240. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/65.pdf.
5. Зинченко В. Достаточность доказательств как условие обеспечения обоснованности судебных решений в уголовном процессе Украины. Legea si Viata. 2019. № 9/2. Р. 46-50.

6. Зінченко В.М. Достатність у системі процесуальних властивостей доказів у кримінальному провадженні. Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 липня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 99-102.

7. Зінченко В.М. Достатність доказів у кримінальному провадженні: перспективи нормативного закріплення поняття та змісту. Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 2-3 серпня 2019 року). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 121-125.

8. Зінченко В.М. Достатність доказів у ході застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування. Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 9-10 серпня 2019 року). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 91-94.

Голова комісії:

Члени комісії:

доц. Репецький С.П.

проф. Лотоцький М.В.

доц. Огерук І.С.